Ook oude bomen moeten soms worden verplant

Een onderzoek onder ouderen naar gedwongen verhuizingen als gevolg van herstructurering

Anke de Bruijn
Studentnummer: 3115348
Masterscriptie Stadsgeografie / Urban Geography
Begeleider: Prof. Dr. Ronald van Kempen
Universiteit Utrecht
April 2011

“Ook oude bomen moeten soms worden verplant”

Een onderzoek onder ouderen naar gedwongen verhuizingen als gevolg van herstructurering

Anke de Bruijn
Studentnummer: 3115348
Masterscriptie Stadsgeografie / Urban Geography
Begeleider: Prof. Dr. Ronald van Kempen
Universiteit Utrecht

April 2011

Inhoudsopgave

Voorwoord 5

H1: Onderzoeksopzet

1.1 Aanleiding onderzoek 6
1.2 Doelstelling 8
1.3 Probleemstelling en deelvragen 8
1.4 Leeswijzer 9

H2: Theoretisch kader: Vrijwillige verhuizingen; gedwongen verhuizingen en verhuisgedrag van ouderen

2.1 Vrijwillige verhuizingen 11
2.1.1 Determinanten van verhuisgedrag 11
2.1.2 Wie verhuizen veel en wie weinig 14
2.2 Gedwongen verhuizingen 16
2.2.1 Impact van een gedwongen verhuizing 17
2.2.2 Gedwongen verhuizingen als gevolg van herstructurering in het buitenland 18
2.2.3 Waar komt men terecht na een gedwongen verhuizing? 19
2.2.4 Eerder gevoerd onderzoek 20
2.3 Ouderen en wonen 22
2.3.1 Verhuisgedrag van ouderen 22
2.3.2 Ouderen en hun woning en buurt 23
2.3.3 Ouderen in vroeg-naoorlogse wijken 25
2.3.4 De nieuwe ouderen met betrekking tot wonen 26
2.4 Conceptueel model verhuisgedrag 27

H3: Beleid stedelijke herstructurering

3.1 Wat houdt stedelijke herstructurering in? 29
3.2 Eerder gevoerd beleid 30
3.3 Waarom stedelijke herstructurering? 32
3.4 Herstructurering voornamelijk in vroeg-naoorlogse woonwijken, waarom? 33
3.5 Kritiek op stedelijke herstructurering 34

H4: Stedelijke herstructurering in Ede, Rotterdam en Den Haag

4.1 Ede 36
4.1.1 Sociaal-economische factoren 37
4.1.2 Sociaal-culturele factoren 37

4.1.3 Ede en herstructurering 37
4.2 Rotterdam 38
4.2.1 Sociaal-economische factoren 39
4.2.2 Sociaal-culturele factoren 39
4.2.3 Rotterdam en herstructurering 40
4.3 Den Haag 42
4.3.1 Sociaal-economische factoren 43
4.3.2 Sociaal-culturele factoren 43
4.3.3 Den Haag en herstructurering 44
4.4 Concluderende opmerkingen 47

H5: Waardering woning en buurt van voor de herstructurering
5.1 Waardering voor de woning van voor de herstructurering 49
5.1.1 Positieve punten aan de vorige woning 49
5.1.2 Gemis van de vorige woning 50
5.1.3 Negatieve punten aan de vorige woning 51
5.1.4 Emotionele binding met de vorige woning 53
5.2 De vorige buurt 54
5.2.1 Waardering vorige buurt 54
5.2.2 Buurtcontacten in de vorige buurt 56
5.3 Conclusie 58

H6: De Gedwongen verhuizing
6.1 Draagvlak en begrip 60
6.2 Eerste reactie en mening na verloop van tijd 62
6.2.1 De eerste reactie 62
6.2.2 Reacties en gevoelens na verloop van tijd 64
6.3 Totstandkoming nieuwe woonplek 65
6.4 Keuze voor locatie van de nieuwe woonplek 68
6.5 Conclusie 70

H7: Waardering nieuwe woning en buurt
7.1 Waardering voor de nieuwe woning 73
7.2 Waardering voor de nieuwe buurt 75
7.3 Welke woning prefereren ouderen? 77
7.4 Welke buurt prefereren ouderen? 78
7.5 Hebben ouderen de wens om terug te keren? 80
7.6 Achteraf bekeken 81
7.7 Wordt een gedwongen verhuizing als een verbetering of verslechtering ervaren? 82
7.8 Conclusie 85

H8: Conclusie en aanbevelingen

8.1 Inleiding 88
8.2 Onderzoeksopzet 89
8.3 Waardering vorige woning en buurt 89
8.4 De gedwongen verhuizing 91
8.5 Waardering nieuwe woning en buurt 92
8.6 Aanbevelingen verder onderzoek 94
8.7 Aanbevelingen beleid 95

Literatuurlijst

97

Bijlage

Topiclijst 103

Voorwoord

Tijdens mijn onderzoek naar gedwongen verhuizingen onder ouderen door herstructurering, ben ik zelf een gedwongen verhuizer geweest door deze zelfde reden. Ik woonde vijf maanden in mijn woning in een vroeg-naoorlogse wijk in Vlaardingen en moest hier toen binnen twee weken uit zijn, omdat het gesloopt zou worden. Nu is mijn scriptie af en op de plek waar mijn flat stond, staan nu nieuwe woningen in aanbouw. Vijf maanden maar.. toch vond ik het jammer dat ik er weg moest, het was een leuke woning en een fijne buurt. Hoe zou ik me wel niet gevoeld moeten hebben als ik er 30 of 40 jaar gewoond zou hebben! Ik kan het me bijna niet voorstellen, zelfs niet na de vele verhalen van de ouderen die ik geïnterviewd heb voor dit onderzoek. Wel is mij duidelijk geworden dat er herinneringen aan een huis gekleefd zitten en dat het slopen van woningen meer is dan het neerhalen van een hoopje stenen en cement.

Het afronden van deze scriptie betekent het einde van mijn studentenleven. Jammer, maar ook heel spannend om de arbeidsmarkt op te gaan! Ik wil mijn ouders bedanken voor alle steun die zij mij hebben gegeven in de afgelopen jaren. Ook wil ik Ronald van Kempen bedanken voor de fijne en leerzame begeleiding van zowel mijn Bachelor- als mijn Masterscriptie. Tot slot wil ik Luuk bedanken voor zijn geduld en steun bij het schrijven van deze scriptie.

Hoofdstuk 1

Onderzoeksopzet

1.1 Aanleiding onderzoek

Elke stad heeft te maken met wijken waarin het goed gaat en wijken waarin het minder goed gaat, wijken die met problemen te kampen hebben die zowel van fysieke als sociale aard kunnen zijn. Ook in Nederlandse steden zijn er van dit soort wijken te vinden. Tegenwoordig zijn dit meestal de wijken die vlak na de Tweede Wereldoorlog zijn gebouwd, de zogenaamde vroeg-naoorlogse wijken. Nederland verkeerde in deze tijd in grote woningnood en deze wijken zijn toen in korte tijd, in vele steden, uit de grond gestampt, gebouwd met goedkope materialen.

Hoewel de vroeg-naoorlogse wijken vroeger erg populair waren onder een groot deel van de bevolking, zijn ze in de loop der jaren in verval geraakt. Vandaag de dag woont er voornamelijk het deel van de bevolking met een zwakke sociaaleconomische positie, aangetrokken door de relatief lage woonlasten van de woningen (Nicis, 2008). Oorzaken voor het verval van deze wijken zijn discutabel, vele wetenschappers hebben over het verklaren van buurtverval reeds hun hoofd gebroken en bedachte theorieën lopen zeer uiteen. Velen zijn het er wel over eens dat buurtverval in de vroeg-naoorlogse wijken voornamelijk in verband kan worden gebracht met het ruimtelijk ontwerp van de wijken, de kwaliteit van de woningvoorraad en de ligging van de buurt. Ook de bevolkingssamenstelling speelt een rol bij het verval van de wijken, woonde er vroeger voornamelijk een relatief homogene groep middenklassers, tegenwoordig zijn deze mensen uit de wijk vertrokken en zijn voornamelijk starters op de woningmarkt, ouderen en allochtonen woonachtig in deze wijken. Deze groepen mensen verkeren vaak in een zwakke sociaaleconomische positie waardoor er minder wordt geïnvesteerd in het onderhoud van de woningen (Van Bergeijk et al., 2008, p.28).
Naast de vraag waardoor buurtverval veroorzaakt wordt, is een andere belangrijke vraag; waarmee wordt het tegengegaan? Ook op deze vraag zijn een hoop antwoorden te geven, maar de meest bekende manier waarmee men in Nederland, en ook in vele andere landen, buurtverval probeert aan te pakken, is door middel van stedelijke herstructurering. Door woningen in probleembuurten te slopen en een mix van huur- en koopwoningen te bouwen zouden meer kansrijke bewoners worden aangetrokken en worden behouden. De meer gemengde bevolkingssamenstelling zou er vervolgens voor zorgen dat problemen afnemen (Slob et al., 2010, p.1).

Echter om nieuwe bewoners in nieuwe woningen in een wijk te plaatsen, moeten er eerst oude woningen worden gesloopt en moeten huidige bewoners elders gaan wonen. Herstructurering gaat hand in hand met gedwongen verhuizingen. Omdat voor de huidige goedkope woningen vaak woningen met hogere woonlasten in de plaats komen, is het niet voor alle mensen mogelijk om na de herstructurering terug te keren naar hun oude buurt. Deze mensen kunnen dus niet anders dan voorgoed verhuizen uit de buurt waar zij woonachtig waren voordat de herstructurering plaatsvond. Vooral wanneer mensen jarenlang op een

bepaalde plek hebben gewoond, kan een sloopbeslissing diep ingrijpen in het persoonlijke en het sociale leven van een individu. Zeker wanneer een lange woonduur gepaard gaat met een hoge leeftijd, kunnen moeilijke situaties ontstaan omdat oudere mensen vaak niet meer in staat zijn zelfstandig een verhuizing op zich te nemen (Slob et al., 2008, p.18). Echter een gedwongen verhuizing hoeft niet altijd negatief uit te pakken, het kan ook juist een kans zijn voor mensen om naar een betere buurt te gaan. Vaak krijgen bewoners goede begeleiding van instanties als wooncorporaties of de gemeente en daarbij is er tevens altijd sprake van een financiële tegemoetkoming. Ook krijgen bewoners die uit hun buurt moeten vertrekken altijd een urgentieverklaring waarmee ze als eerste recht hebben op woningen die elders vrij komen (Slob et al., 2008, p.19).

Hoewel de wetenschap zich altijd voornamelijk gericht heeft op herstructurering in grote steden, wordt er steeds vaker ook in middelgrote steden geherstructureerd. Verschillen in effect van herstructurering tussen grote en middelgrote steden zijn goed mogelijk. Zo kan het spreidingspatroon van sloopurgenten in middelgrote steden anders zijn dan dat van grote steden omdat er minder buurten zijn waar zij naartoe kunnen verhuizen. Daarnaast vindt herstructurering in grote steden al langer plaats dan in middelgrote steden, de meest zwakke buurten zullen in grote steden daarom al vaak geherstructureerd zijn waardoor de huidige sloopurgenten uit iets minder zwakke buurten zullen komen. In de middelgrote steden moeten ze nog met de meest zwakke buurten beginnen. Ten opzichte van grote steden hebben sloopurgenten in middelgrote steden betere kansen om er, wat betreft hun buurt, op vooruit te gaan (Posthumus et al., 2010, pp. 1-2).

Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat sloopurgenten vaak verhuizen naar buurten die lijken op de buurten waar ze reeds vandaan komen. Ten eerste blijken buurten die veel sloopurgenten ontvangen vaak dichtbij de buurt te liggen waar de herstructurering plaatsvindt. Dit zou komen door de gebrekkige kennis die sloopurgenten hebben van buurten die verder weg liggen. Ook zijn sociale netwerken beter te onderhouden in nabijgelegen buurten.

Ten tweede verhuizen sloopurgenten vaak naar buurten met een goedkope woningvoorraad. Mensen die door sloop gedwongen worden te verhuizen verkeren meestal in een zwakke financiële positie, hierdoor zijn ze vaak beperkt om wederom te kiezen uit buurten met goedkope woningen.

Ten derde is uit onderzoek gebleken dat sloopurgenten vaak verhuizen naar buurten met een laag gemiddeld inkomen, veel armoede, werkloosheid en uitkeringsontvangers en een laag gemiddeld opleidingsniveau. Dit komt omdat personen met een gemiddeld zwakker sociaaleconomische positie net als sloopurgenten vaak zijn aangewezen op buurten met een goedkope woningvoorraad.

Tot slot verhuizen sloopurgenten vaak naar buurten waar het aandeel etnische minderheden relatief hoog ligt. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat etnische minderheden oververtegenwoordigd zijn in buurten met een goedkope woningvoorraad vanwege hun gemiddeld zwakkere sociaaleconomische positie (Posthumus et al., 2010, pp. 2-3).

Zoals eerder is genoemd, zal vooral voor bewoners die al lang woonachtig zijn in de buurt waar de herstructurering plaatsvindt, de gedwongen verhuizing zwaar kunnen vallen. Voornamelijk ouderen die er niet meer op zitten te wachten om te gaan verhuizen, zullen vaak

niet blij zijn met de situatie. Voor ouderen is het vaak een hele klus om te verhuizen en zeker als er sprake is van weduwschap, is hulp van buitenaf een noodzakelijk middel.
Aan de andere kant kan herstructurering juist voor ouderen een positieve ontwikkeling zijn. Zij kunnen al jaren aan zitten te hikken tegen een verhuizing en de gedwongen verhuizing kan juist dat duwtje in de rug zijn, dat ze nodig hebben. Mochten ouderen ervoor kiezen om na de herstructurering terug te verhuizen naar hun oude buurt, dan zal het bijna altijd positief voor ze uitpakken. De woningen zullen luxer zijn dan voorheen en de buurt veiliger.
Kortom, er valt veel te speculeren over de vraag of herstructurering gunstig is voor ouderen of juist een belemmering.

1.2 Doelstelling

Er is al veel onderzoek gedaan naar de oorzaken en gevolgen van buurtverval en welke mogelijkheden er bestaan om buurtverval tegen te gaan, oftewel de effecten van stedelijke herstructurering. Ook is er reeds geschreven over eventuele waterbedeffecten die herstructurering van buurten kan veroorzaken (Slob et al., 2005; Slob, 2006; Slob et al., 2008; Elffers et al., 2005). Deze onderzoeken hebben veel antwoorden opgeleverd op veel gestelde vragen. Waar echter nog weinig aandacht aan is geschonken door middel van onderzoek is de sloopurgenten zelf. Wat vinden mensen ervan dat ze weg moeten uit hun buurt? Ervaren zij dit als iets positiefs of negatiefs? Naar welke buurten verhuizen ze toe en vooral, waarom verhuizen ze naar bepaalde buurten toe? Zo zijn er nog vele vragen te stellen die in gaan op het effect dat de gedwongen verhuizing heeft op het leven van de individuele personen die dit toekomt.

Ouderen worden nog wel eens over het hoofd gezien in ontwikkelingen als herstructurering waarbij vooral aandacht wordt besteed aan het deconcentreren van zwakke sociaaleconomische huishoudens en het creëren van een wooncarrière in de buurt. De samenleving in Nederland is aan het vergrijzen en de mening van ouderen wordt steeds belangrijker, zij vormen immers een steeds groter deel van de gehele bevolking.

Doel van deze scriptie is om te bekijken in hoeverre herstructurering een verbetering of een verslechtering van de woonsituatie van ouderen teweeg brengt. Hierbij zal een verschil worden gemaakt tussen ouderen die leven in een grote stad en ouderen in een middelgrote stad. Voor deze twee steden is gekozen omdat een gedwongen verhuizing in een stad als Rotterdam een geheel andere uitkomst kan hebben dan een gedwongen verhuizing in een stad als Ede. Zo is het aantal wijken waar ouderen naartoe kunnen verhuizen in Rotterdam al veel groter dan voor ouderen in Ede.

1.3 Centrale vraag en deelvragen

Om een duidelijk beeld te kunnen vormen wat voor invloed een gedwongen verhuizing heeft op het leven van ouderen en waar ze terecht komen na de verhuizing, zal de volgende vraag in deze scriptie centraal staan:

> **In hoeverre beleven ouderen een gedwongen verhuizing, veroorzaakt door herstructurering, als een verbetering of verslechtering van hun woonsituatie?**

Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is het ten eerste belangrijk om te weten wat de ouderen van hun vorige woning vonden, immers een hoge waardering zal moeilijker zijn te overtreffen dan een lage waardering voor de vorige woning. De eerste deelvraag luidt daarom als volgt:

> *1. Hoe was de waardering voor de vorige woning onder ouderen die later te maken kregen met herstructurering en een gedwongen verhuizing?*

Naast de waardering voor de vorige woning, speelt ook de waardering voor de vorige buurt een belangrijke rol, ook hiervoor zal gelden; een hoge waardering voor de vorige buurt is moeilijker te evenaren of te overtreffen dan een lage waardering. De volgende deelvraag is daarom:

> *2. Hoe was de waardering voor de vorige buurt onder ouderen die later te maken kregen met herstructurering en een gedwongen verhuizing?*

Vervolgens is het belangrijk om te weten in hoeverre er begrip en draagvlak aanwezig was onder de ouderen voor de gedwongen verhuizing. Wanneer ouderen zich kunnen vinden in de herstructureringsplannen zullen zij waarschijnlijk met een positiever gevoel op zoek gaan naar een nieuwe woonplek dan wanneer ze er geen enkel begrip voor hebben. De volgende deelvraag luidt daarom als volgt:

> *3. In welke mate is er sprake van begrip onder ouderen voor het gegeven dat ze hun woning wegens herstructurering hebben moeten verlaten en hoe is dit gevoel in de loop der tijd ontwikkeld?*

Ten vierde moet worden onderzocht waar de ouderen na de gedwongen verhuizing zijn komen te wonen en waarom ze hier zijn gaan wonen, was dat omdat deze nieuwe woonplek ze direct aansprak of bij gebrek aan betere opties? Dit zal immers van grote invloed zijn op waardering van de nieuwe woonplek. Hierbij is het ook belangrijk dat wordt nagegaan hoe de ouderen het proces van de verhuizing hebben beleefd omdat de mate van tevredenheid hierover van invloed is op de tevredenheid van de nieuwe woonplek. Zijn ouderen goed begeleid in het vinden van de nieuwe woning en is de verhuizing zonder problemen verlopen, dan zullen zij ook sneller tevreden zijn met de nieuwe woning. Deelvraag vier onderzoekt dus:

> *4. Waar komen ouderen terecht na een gedwongen verhuizing en hoe en waarom komen ze op deze nieuwe woonplek terecht?*

Vervolgens moet er worden bekeken wat ouderen van hun nieuwe woning vinden, vinden ze het een vooruitgang of vinden ze de woning juist slechter dan hun vorige woning? Oftewel:

5. In hoeverre vinden ouderen, die gedwongen hebben moeten verhuizen wegens herstructurering, dat ze er qua woning op vooruit zijn gegaan?

Dit zelfde geldt ook voor de buurt waarin ouderen terecht zijn gekomen na de verhuizing, de zesde deelvraag wordt dus:

6. In hoeverre vinden ouderen, die gedwongen hebben moeten verhuizen wegens herstructurering, dat ze er qua buurt op vooruit zijn gegaan?

Aan de hand van interviews met ouderen die recent een gedwongen verhuizing hebben ondergaan, zullen bovenstaande deelvragen worden beantwoord. De ouderen die geïnterviewd zullen worden, wonen in Ede, Rotterdam en Den Haag en hebben een leeftijd van 55 jaar of ouder. In hoofdstuk vijf zal nader worden ingegaan op de aanpak van het onderzoek en hoe dit is uitgevoerd.

1.4 Opzet

De scriptie is als volgt opgezet: Hoofdstuk twee zal bestaan uit een literatuurstudie waarin onderwerpen als verhuisgedrag in het algemeen, gedwongen verhuizingen door herstructurering en verhuisgedrag van ouderen onder de loep zullen worden genomen. In ditzelfde hoofdstuk zal ook worden besproken wat er op dit moment al bekend is over het sociale en ruimtelijke gedrag van ouderen met betrekking tot de omgeving waarin zij wonen. In hoofdstuk drie zal er een globale beschrijving worden gegeven over het beleid dat Nederland, met betrekking tot herstructurering, heeft gevoerd in de afgelopen 50 jaar, welk beleid vandaag de dag wordt gevoerd, waarom en welke kritiekpunten hierop zijn te geven. In hoofdstuk vier zal er een algemeen beeld worden geschetst van de steden waarin de geïnterviewde ouderen wonen en van het herstructureringsbeleid dat deze steden op het moment aan het voeren zijn. In de hoofdstukken vijf, zes en zeven zullen de onderzoeksresultaten besproken worden. In hoofdstuk vijf zullen de eerste twee deelvragen beantwoord worden die betrekking hebben op de woonsituatie van de ouderen van voor de herstructurering. In hoofdstuk zes zullen de derde en vierde hoofdvraag beantwoord worden, deze gaan beiden over het proces van de gedwongen verhuizing. In hoofdstuk zeven zal de nieuwe woonsituatie van de ouderen besproken worden waarmee de vijfde en de zesde deelvraag beantwoord zullen worden. De thesis zal eindigen met een conclusie en een aantal aanbevelingen voor verder onderzoek en eventueel te voeren beleid.

Hoofdstuk 2

Theoretisch kader: vrijwillige verhuizingen; gedwongen verhuizingen en verhuisgedrag van ouderen

Er is in de wetenschappelijke literatuur veel te vinden over het verhuisgedrag van mensen. Deze literatuur gaat er bijna altijd vanuit dat verhuizen gebeurt vanuit vrijwillige keuzes van mensen. Dit is echter niet altijd het geval, er bestaan ook situaties waarbij mensen gedwongen worden te verhuizen, hierover is een stuk minder geschreven.

In dit hoofdstuk zal eerst worden ingegaan op wat er is geschreven over het vrijwillige verhuisgedrag van mensen. Vervolgens wordt er ingegaan op gedwongen verhuizingen en welke reacties hierbij op kunnen treden. Ook zal het verhuisgedrag van ouderen nader worden toegelicht omdat deze over het algemeen anders is dan dat van jongere mensen. In de laatste paragraaf zal een conceptueel model over verhuisgedrag worden gepresenteerd en toegelicht.

2.1 Vrijwillige verhuizingen

De meeste mensen verhuizen allemaal wel minstens één keer in hun leven en wanneer dit zich voordoet dan is dit meestal een vrijwillige keuze. De reden van de verhuizing kan vele verschillende oorzaken hebben en vele verschillende factoren hebben invloed op de keuze om al dan niet te verhuizen.

2.1.1 Determinanten van verhuisgedrag

Er zijn in de loop der tijd verschillende theorieën en benaderingen bedacht om het verhuisgedrag van mensen te kunnen verklaren. Deze benaderingen zijn bedacht omdat veel mensen hetzelfde gedrag vertonen en om dezelfde gebeurtenissen in hun leven geneigd zijn te verhuizen. Toch zijn er een aantal verschillende invalshoeken waar de benaderingen op gebaseerd zijn. De belangrijkste en meest bekende benaderingen zullen kort besproken worden.

Ten eerste is er het levenscyclusmodel van Rossi (1955). De socioloog Rossi zette in 1955 het verhuizen op de wetenschappelijke kaart met zijn boek: *Why Families Move* (1955). In dit boek definieerde hij verhuizen als: ‘het zoveel mogelijk aanpassen van een woonsituatie aan de wensen van de bewoners, door het veranderen van de woonplek’. Dit model houdt in dat mensen in hun leven verschillende fases doorlopen en dat bij elk van die fases een bepaalde woonsituatie van toepassing is. De fases die Rossi voor ogen had, hebben vooral te maken met de vorm die het huishouden aanneemt. Zo kan het krijgen van kinderen een fase betekenen dat er naar een grotere woning verhuisd moet worden of het uit huis gaan van kinderen zodat er juist weer kleiner gewoond kan gaan worden. Al deze veranderingen in de huishoudenssamenstelling vormen aanleidingen voor mensen om te gaan verhuizen en hun woonwensen en behoeften aan te passen.

De levenscyclustheorie heeft zeer lang voor vele wetenschappers als dé verklaring voor verhuisgedrag gegolden. Echter, er kwam in de loop der jaren ook steeds meer kritiek. Volgens de theorie doorloopt iedereen dezelfde fases in het leven en in dezelfde volgorde. Dit

is uiteraard niet meer het geval, er zijn immers steeds meer mensen die geen kinderen krijgen of zelfs niet met een partner samen wonen (Winstanly et al., 2002, p.815). De fasen van het levenscyclusmodel worden daarom vaak traditioneel en achterhaald genoemd. Een ander punt van kritiek op het model is dat het geen rekening houdt met externe factoren zoals het aanbod op de woningmarkt en de afwegingen die mensen hierdoor maken. Ook bevat het model een gebrek aan dynamiek, er wordt enkel besloten om te verhuizen zodra er een bepaalde drempelwaarde van ontevredenheid is bereikt waarbij geen rekening wordt gehouden met lange termijn aspiraties van individuen (Bolt, 2001).

Brown en Moore (1970) zeggen dat een verhuizing in twee fases tot stand komt. In de eerste fase worden mensen ontevreden over de huidige woonsituatie doordat er veranderingen optreden in of rond een huishouden. Hierbij hanteren ze dus dezelfde theorie als Rossi, door verandering in het huishouden ontstaat er stress en sluit de woning niet meer aan bij de behoeften. Echter Brown en Moore hanteren nog een tweede fase, deze houdt in dat er gezocht wordt naar een andere beschikbare woning in de woningmarkt en dat er vervolgens wordt beslist of er daadwerkelijk verhuisd gaat worden of om toch in de huidige woning te blijven. Als er bijvoorbeeld geen beter alternatief beschikbaar is kan ervoor gekozen worden de huidige woning zodanig op te knappen dat het aan de nieuwe behoeftes voldoet (Brown en Moore, 1970).

Naast het levenscyclusmodel is er de levensloopbenadering. Bij deze benadering wordt er net als bij de levenscyclustheorie vanuit gegaan dat mensen verschillende fases doorlopen in het leven, echter een groot verschil is dat bij de levensloopbenadering deze fases individueel kunnen verschillen. Een individu doorloopt verschillende fases in verschillende carrières in het leven en wanneer iemand van de ene fase naar de andere fase overgaat kan dus per persoon verschillen. Waar bij de levenscyclus alleen het huishouden centraal staat, is bij de levensloopbenadering de huishoudencarrière slechts één van de meerdere carrières die een persoon kan doorlopen. Andere carrières die bij de levensloopbenadering van belang zijn, zijn de opleidingscarrière, de arbeidscarrière en de wooncarrière. Gedurende het leven vindt er een opeenvolging van gebeurtenissen uit deze carrières plaats. Een gebeurtenis in één van deze carrières kan dus een trigger (aanleiding) vormen om te gaan verhuizen, de carrière waarin deze gebeurtenis plaatsvindt, wordt dan de triggering career genoemd (Mulder, 1993). Wanneer iemand bijvoorbeeld van Rotterdam naar Amsterdam gaat verhuizen omdat hij in Amsterdam een nieuwe baan heeft aangeboden gekregen dan is de arbeidscarrière de triggering career.

De levenscyclustheorie en de levensloopbenadering komen uit dezelfde invalshoek, waarbij mensen hun woonsituatie aanpassen welke op dat moment geschikt is voor hun leven. Mensen gaan rationeel overwegen om te verhuizen zodra er een verandering in hun leven plaatsvindt. Toch is dit niet altijd het geval en verhuizen mensen soms ook zonder dat daar reden toe is. Er kan bijvoorbeeld besloten worden om te verhuizen omdat er een huis in de verkoop is gezet waar men al jaren op zit te wachten of dat mensen op een bepaald moment pas beseffen dat ze een ander huis fijner vinden dan hun huidige huis. Op het aanbod gedeelte van de woningmarkt zal later uitgebreider worden ingegaan.

Een andere bekende benadering is de menselijk kapitaal benadering (human capital approach), waarbij een verhuizing wordt gezien als: het resultaat van een rationele beslissing

om een zo hoog mogelijk nut te behalen. Dit houdt in dat er specifiek wordt afgewogen of de kosten en opbrengsten van de nieuwe woning voordeliger uitpakken dan dia van de huidige woning. Enkel wanneer dit het geval is zal er een verhuizing plaatsvinden, anders niet (Ritsilä en Ovaskainen, 2001, p.318). Waar bij de vorige levenscyclus- en levensloop benadering mensen alleen nog overwogen te verhuizen wanneer een verandering in hun leven daarom vroeg, overwegen mensen bij de menselijk kapitaal benadering constant of zij hun woonsituatie kunnen aanpassen om meer nutsmaximilisatie te bereiken of niet (Mulder, 1996).

Bovenstaande benaderingen verklaren het verhuisgedrag van mensen vanuit het niveau van het huishouden oftewel op microniveau. De situatie van een huishouden verandert en als gevolg hierop wordt de woonsituatie aangepast. Echter er zijn ook andere factoren dan de situatie van het huishouden zelf, die van invloed zijn op het verhuisgedrag, factoren op macroniveau. Deze factoren liggen niet in de hand van de huishoudens zelf en worden beïnvloed van buitenaf. Dit kan zijn op lokaal niveau, nationaal niveau of zelf mondiaal niveau. Net als de micro context, geeft ook de macro context kansen en beperkingen. Ten eerste kan een verhuizing slechts plaatsvinden wanneer er een woning op een andere plek beschikbaar is, kortom de woningmarkt is van grote invloed op de kansen en beperkingen om te verhuizen (Mulder & Hooimeijer, 1999, p.167).

Verder reageren mensen ook op economische, politieke en demografische situaties en veranderingen (Dieleman, 2001). Ten eerste is de economie, zowel op nationaal als internationaal niveau, van grote invloed op het verhuisgedrag van mensen. Een voorbeeld is de economische crisis die in 2008 wereldwijd uitbrak en waarbij de woningmarkt ook grotendeels onderuit ging. Wanneer er een economische onzekere tijd aanbreekt zijn mensen meteen een stuk voorzichtiger met het uitgeven van geld, dus ook met het kopen van een nieuwe woning. Dit is logisch want naast de onzekerheid die mensen hebben over de economie in deze periodes, zijn ook de banken vaak voorzichtiger en is het krijgen van een lening een stuk moeilijker. Echter economisch onzekere tijden kunnen ook tot andere ontwikkelingen leiden, zoals op het moment in Nederland aan de gang is. Omdat de woningmarkt niet meer soepel loopt, worden rentes verlaagd en bepaalde regels met betrekking tot de woningmarkt versoepeld door de overheid om mensen weer te stimuleren huizen te kopen. Hiermee wordt aangesloten op het tweede punt van Dieleman (2001), namelijk beleid dat vanuit de politiek gevoerd wordt. Beleid kan net als de economie van grote invloed zijn op het verhuisgedrag van mensen, alleen dan vooral op nationaal niveau. Zo mag men in Nederland niet zomaar overal wonen, personen met hoge inkomens mogen bijvoorbeeld niet in sociale huurwoningen wonen. Ook bepaald de overheid waar er gebouwd mag worden en welke huizen juist weer gesloopt gaan worden. Daarnaast kunnen politieke discussies tot grote onzekerheid onder de bevolking leiden. De Nederlandse overheid is bijvoorbeeld al jaren aan het overpeinzen om de hypotheekrenteaftrek af te schaffen. In tijden dat deze discussie weer oplaait, kiezen mensen er vaak voor om ‘nog maar even te wachten’ met het kopen van een nieuwe woning wat weer invloed heeft op de woningmarkt. De politiek heeft niet alleen invloed op de vraagkant van de woningmarkt, zij kan ook de aanbodkant sterk beïnvloeden. Door maatregelen op vlakken van ruimtelijk beleid, grondbeleid en bouwregelgeving kan de overheid het aanbod sturen en waar nodig stimuleren of belemmeren

(KEI, 2010a). Steeds meer Nederlanders klagen dat de woningmarkt uit balans is en dat het aanbod niet meer aansluit bij de vraag. De huursector is bijna uitsluitend voor de bevolking met een laag inkomen en de koopsector voor huishoudens met hogere inkomens. De schuld wordt gelegd bij de overheid en het beleid dat zij voert (KEI, 2010a).

Tot slot zijn demografische veranderingen van grote invloed op het verhuisgedrag van mensen (Dieleman, 2001). Doordat mensen steeds ouder worden en steeds later toe zijn aan verzorging, zijn er steeds meer ouderen actief op de woningmarkt. Ook het toegenomen aantal allochtonen is van grote invloed op waar men wel en niet wilt wonen. Ook verschijnselen als gentrification of gettovorming hangen in grote mate samen met demografische veranderingen in de desbetreffende buurten.

Kortom: invloeden vanaf zowel regionaal, nationaal als internationaal niveau, kunnen van invloed zijn op het verhuisgedrag van huishoudens (figuur 2.1).

Figuur 2.1 Invloeden vanuit de samenleving op verhuisgedrag, op drie geografische schalen

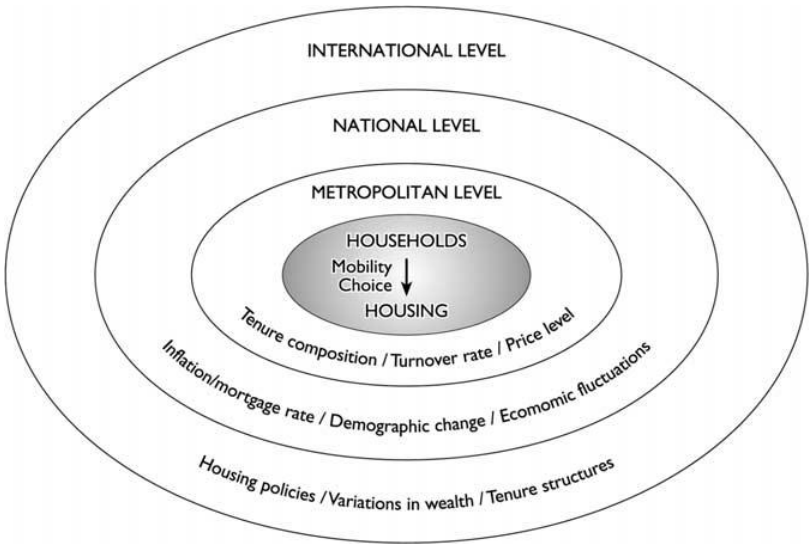

Bron: Dieleman, 2001

2.1.2 Wie verhuizen veel en wie weinig?

Bepaalde groepen mensen verhuizen vaker dan andere groepen mensen. Of iemand vaak of juist weinig verhuist, heeft te maken met verschillende kenmerken zoals leeftijd, inkomen, opleiding en of men in een huur- of koopwoning woont. Uiteraard zijn ook individuele eigenschappen van belang maar bovengenoemde kenmerken hebben vaak een grote invloed op het verhuisgedrag van mensen.

Ten eerste verhuizen jonge mensen tussen de 20 en de 35 jaar vaker dan oudere mensen (Dieleman, 2001). Jonge mensen bevinden zich in een levensfase waarin vele veranderingen zich kunnen voordoen, zoals het vinden van een partner, het krijgen van kinderen en veranderingen in werk- en inkomenssituatie. Jonge mensen verhuizen door deze vele veranderingen ook vaker onvoorzien omdat de veranderingen zich vaak onverwachts voordoen (De Groot et al., 2008, p.16). Vooral het al dan niet krijgen van kinderen is voor

jonge mensen vaak van grote invloed op hun verhuisgedrag, het krijgen van kinderen brengt namelijk vrijwel altijd een verhuizing met zich mee.

Ten tweede heeft het inkomen een belangrijke invloed op het verhuisgedrag. De kans dat iemand wilt verhuizen neemt toe naarmate het inkomen stijgt. De Groot et al (2008) zeggen dat mensen met een hoog inkomen meer kans hebben op de woningmarkt om een woning te vinden naar hun woonwensen en dat mensen met lage inkomens vaker het verhuizen afzweren omdat ze denken geen geschikte woning te kunnen vinden met hun financiële achtergrond. Echter wanneer mensen eenmaal een hoog inkomen hebben bereikt en een huis hebben gekocht dat voldoet aan hun woonwensen, dan zullen ze juist minder snel geneigd zijn om in de toekomst nogmaals te gaan verhuizen. Vaak wordt gedacht dat mensen met lage inkomens meer verhuizen dan mensen met hogere inkomens. De Groot et al zeggen dat dit komt omdat mensen met lage inkomens vaak in een huurwoning woonachtig zijn, huurders willen relatief vaker verhuizen en dit zijn voornamelijk de mensen uit de lage inkomensgroepen (De Groot et al., 2008, p.13). Het blijft verder onduidelijk of lage inkomens nu daadwerkelijk ook meer verhuizen dan hoge inkomens in het onderzoek van De Groot et al (2008). Van den Broek en De Jong (2007) bevestigen dat het moeilijk is om te onderscheiden welke groep nu het meest verhuist; mensen met een laag inkomen hebben vaak de intentie om te verhuizen, maar niet de financiële middelen en mensen met een hoog inkomen hebben wel de financiële middelen, maar meestal niet de intentie.

Een hoog inkomen gaat dikwijls samen met een hoge opleiding, mensen die hoog opgeleid zijn hebben dus ook vaak een hogere verhuismobiliteit dan lager opgeleiden. Dit komt doordat er in een groter gebied naar een baan moet worden gezocht. Dit geldt overigens net als bij een hoog inkomen alleen voor de jongere mensen die nog niet op de top van hun woon- en werkcarrière zitten (Courgeau, 1985, p.159).

Verder verhuizen huishoudens met kinderen minder vaak dan huishoudens met kinderen. Meestal is er in de fase dat een stel kinderen heeft, al de gewenste woning gevonden, daarnaast vinden ouders het over het algemeen niet fijn als kinderen van school moeten veranderen (Van den Broek & De Jong, 2007). Ook is het zo dat kinderen de ouders kunnen tegen houden om te verhuizen, door aan te geven niet te willen verhuizen. Immers, hoe groter het gezin, hoe groter het aantal personen waarmee rekening moet worden gehouden (Mulder & Hooimeijer, 1999).

Allochtonen verhuizen vaker dan autochtonen, dit geldt in het bijzonder voor niet-westerse allochtonen. Ze zijn minder vaak tevreden over hun woonsituatie, iets wat kan komen omdat ze relatief meer in kwalitatief minder goede woningen gehuisvest zijn (Van den Broek & De Jong, 2007).

Buurtbinding en woonduur spelen ook een belangrijke rol bij het verhuisgedrag van mensen. Hoe langer mensen in dezelfde woning wonen, des te minder ze geneigd zijn te verhuizen. Zij zijn gehecht aan hun woning en buurt en hierdoor is de verandering die een verhuizing met zich meebrengt voor hen groter dan voor mensen die minder aan hun woning en buurt gehecht zijn. Ook mensen die een binding met hun buurt hebben zijn minder snel geneigd te verhuizen dan mensen die dit niet hebben. Deze binding kan verschillende vormen hebben zoals het hebben van sociale contacten in de buurt of kinderen die vriendjes en vriendinnetjes hebben in de buurt (Van Marissing et al., 2004).

Dieleman zegt dat er ook een relatie is tussen de grootte van het huis en verhuisgedrag. Hij zegt dat mensen die wonen in een groot huis minder vaak verhuizen dan mensen die in kleine huizen wonen omdat er minder sprake is van kamer-stress oftewel ze hebben geen redenen om groter te gaan wonen (Dieleman, 2001, p.250).

Het kan ook in iemand zijn aard zitten om relatief snel te willen verhuizen. De Franse socioloog Courgeau heeft onderzocht dat wanneer personen in hun jeugd vaak verhuisd zijn, zij zelf later ook geneigd zijn veel te verhuizen (1985).

Tot slot is het zo dat mensen die in een huurwoning wonen meer verhuizen dan mensen die in een koopwoning wonen. Dit heeft verschillende redenen. Ten eerste zit iemand met een koopwoning aan meer financiële verplichtingen vast omdat er vaak een groot voor de aanschaf van het huis geleend moet worden. Ten tweede moeten mensen met een koopwoning hun huidige huis zien te verkopen en zeker als de woningmarkt in het slop zit, kan dit een lange tijd duren, huurders kennen dit probleem niet. Ten derde zijn koopwoningen vaker van een hogere kwaliteit dan huurwoningen en zijn mensen in een koopwoning over het algemeen minder snel geneigd om naar een andere woning te verhuizen omdat er vaak meer tevredenheid is met de huidige woning dan bij mensen in een huurwoning (Helderman et al., 2003, pp.604-606; Mulder & Hooimeijer, 1999).

2.2 Gedwongen verhuizingen

Hoewel het grootste deel van alle verhuizingen, uit vrije wil plaatsvindt, is dit niet altijd het geval. Sommige mensen hebben helemaal niet de intentie om te verhuizen, maar worden toch gedwongen een andere woning te zoeken. Oorzaken van deze gedwongen verhuizing kunnen zijn; huuropzegging, sloop, brand, maar ook echtscheiding, extreme overlast van buren of een plotselinge daling van het inkomen (Popp, 1976). Er zal enkel op de oorzaak van sloop worden doorgegaan.

Popp (1976) beschrijft vijf varianten in het besluitvormingsproces van een verhuizing:

1. Het huishouden moet uit de woning vertrekken, maar krijgt op hetzelfde moment een andere woning aangeboden, accepteert die woning en verhuist;
2. Het huishouden moet vertrekken, zoekt zelf een andere woning en verhuist;
3. Het huishouden krijgt een woning aangeboden, besluit dan pas om te verhuizen en verhuist;
4. Het huishouden wil verhuizen, krijgt een woning aangeboden en verhuist;
5. Het huishouden wil verhuizen, zoekt zelf een andere woning en verhuist.

Bij een gedwongen verhuizing kunnen alle vijf de varianten van toepassing zijn, daarbij moet wel vermeld worden dat er bij de derde, vierde en vijfde variant al vaststaat dat er verhuisd moet gaan worden.

Bij herstructurering is er sprake van een topdown beslissing van een corporatie of gemeente die leidt tot een verhuizing. De manier waarop deze beslissing ervaren wordt door de bewoners en hoe zij aankijken tegen het zoeken naar een nieuwe woning, bepaalt of ze zich daadwerkelijk ook gedwongen voelen (Kleinhans en Kruythoff, 2002, p.7). Het model van Popp (1976) laat zien dat een gedwongen verhuizing niet per definitie als dwangmatig ervaren hoeft te worden. De eerste twee varianten illustreren een verhuisproces dat inderdaad uitsluitend door dwang zal plaatsvinden, deze situatie zal zich voordoen wanneer de bewoners

helemaal niet de intentie hebben om te verhuizen en tevreden zijn met de huidige woning en/of buurt. De laatste twee varianten laten echter zien dat een gedwongen verhuizing ook als een extra hulpmiddel kan fungeren om (latente) verhuisplannen te realiseren omdat men toch al niet meer tevreden was met de huidige woonsituatie.

In Nederland vinden op het moment in talloze wijken ingrijpende herstructureringen plaats. Door middel van sloop, nieuwbouw, renovatie en verkoop proberen wooncorporaties en gemeentes een nieuw perspectief te scheppen voor zowel de wijken zelf als voor de oude en toekomstige bewoners en hun woonwensen (Kleinhans, 2004, p.5). Het komt vaak voor dat goedkope huurwoningen worden gesloopt en hiervoor in de plaats duurdere koopwoningen of appartementen worden gebouwd. Mensen die woonachtig zijn in deze goedkope huurwoningen zijn gedwongen te verhuizen en kunnen vaak na de herstructurering niet meer terug naar hun oude woonplaats omdat ze hiervoor de financiële middelen niet hebben.

2.2.1 Impact van een gedwongen verhuizing

Een verhuizing grijpt meestal diep in op het leven van de betrokkenen, bij een gedwongen verhuizing geldt dit vaak in een nog sterkere mate dan bij een vrijwillige verhuizing. Een gedwongen verhuizing verstoort de gewenning en gewoonte die mensen hebben bij hun huidige woonplek en schaadt op deze manier gevoelens van zekerheid, vertrouwdheid en continuïteit. De impact van deze gevoelens is vaak afhankelijk van de woonduur, vooral mensen die al lange tijd wonen op de plek waar ze gedwongen vandaan moeten, kunnen het erg moeilijk hebben met, in het uiterste geval, psychologische klachten als gevolg. Ook de mate van tevredenheid over de huidige woning is van groot belang (Slob et al, 2008, p.18). Mensen die erg tevreden zijn met hun huidige woning, zullen een gedwongen verhuizing als veel negatiever ervaren dan mensen die een stuk minder tevreden zijn met hun woning en woonomgeving. De kans is groot bij deze mensen dat er afflictie op zal treden, dit is het heimwee hebben naar de vorige woning en de neiging hebben deze oude woonsituatie te verheerlijken. Naarmate het gevoel van binding en hechting met de woonomgeving sterker is, neemt het risico op afflictie toe (Kleinhans, 2005, p.206). Het slopen van woningen kan naast het vernietigen van de woning an sich, ook sociale structuren in buurten kapot maken. Dit hoeft niet perse alleen het geval te zijn als er goede sociale contacten waren tussen de buurtbewoners, men kan zich ook sociaal verbonden voelen met de buurt zonder dat er sociale contacten zijn. Het gevoel van thuis voelen en vertrouwd voelen in elkaars nabijheid kan ook van grote betekenis zijn, zeker wanneer men al lange tijd met elkaar in een buurt leeft (Kleinhans, 2005, p.206).

Echter, zoals al eerder in deze paragraaf naar voren kwam, hoeft een gedwongen verhuizing niet altijd als negatief ervaren te worden. Mensen kunnen het ook als een kans zien om latente of concrete verhuisplannen om te zetten in daden (Kleinhans & Kruythoff, 2002). Huff en Clark (1978) zeggen dat er bij een gedwongen verhuizing sprake kan zijn van twee verschillende situaties; bij de ene situatie wilt men niet weg uit de huidige woonsituatie en is er een weerstand tegen de gedwongen verhuizing, zij noemen dit cumulatieve inertie en veronderstellen dat deze toeneemt naarmate men langer op een bepaalde plek woont. Bij de andere situatie is er sprake van onvrede met de huidige woonsituatie, wat zij cumulatieve stress noemen. Wanneer de cumulatieve stress hoger is dan de cumulatieve inertie, zal de

gedwongen verhuizing als positief ervaren worden en kan er eigenlijk niet van dwang worden gesproken omdat de bewoners toch al wilden vertrekken.

Ook persoonlijke karaktereigenschappen blijken van invloed te zijn op hoe een gedwongen verhuizing ervaren wordt. Mensen die van nature een optimistische inslag hebben, zullen zeer hun best doen om het beste uit de gedwongen verhuizing te halen ze verzamelen de juiste informatie, stellen de juiste vragen en eisen aan de juiste sleutelpersonen en handelen strategisch. Mensen met een pessimistische inslag zullen minder assertief handelen en komen daardoor misschien op plekken terecht waarover ze achteraf niet tevreden zijn (Kleinhans, 2005, p.208).

Er komen al met al heel wat verschillende gevoelens en reacties naar boven bij gedwongen verhuizingen, mensen worden weggehaald uit hun vertrouwde leefomgeving en wat ze ervoor terug krijgen is onzeker. Echter er is een aantal factoren die de gevoelens van onzekerheid en onvrede kan verminderen. Eén van die factoren is een goede begeleiding en een goed georganiseerd proces van herhuisvesting. Wanneer mensen goed begeleid worden en de herhuisvesting goed georganiseerd wordt, is de kans dat zij vrede hebben met hun nieuwe leefomgeving een stuk groter dan wanneer deze zaken minimaal geregeld zijn. Ook kan het zijn dat de gedwongen verhuizing dermate onvermijdelijk is dat het draagvlak hiervoor onder de betrokkenen groot is en dat zij de situatie accepteren zoals hij is (Kleinhans & Kruythoff, 2002).

Hoewel een gedwongen verhuizing erg tegen de zin kan zijn van de betrokkenen, wordt er door de gemeentes en wooncorporaties voor gezorgd om de herhuisvesting zo soepel mogelijk te laten verlopen. Zo krijgen de betrokkenen van de gedwongen verhuizing een urgentiestatus waarmee zij voorrang krijgen op de reguliere woningzoekenden in de sociale huursector. Verder zijn er nog tal van andere regelingen zoals terugkeerregelingen, verhuiskostenvergoedingen, financiële tegemoetkomingen en extra begeleiding (Kleinhans & Kruythoff, 2002, p.2; Slob et al, 2008, p.18).

2.2.2 Gedwongen verhuizingen door herstructurering in het buitenland

Er vinden niet alleen in Nederland gedwongen verhuizingen plaats wegens herstructurering. Ook Amerika kent dit verschijnsel. Hier is het beleid gericht op buurteffecten, dit houdt in dat bewoners in buurten met een zwakke sociaaleconomische positie, hoge criminaliteit, slechte sociale cohesie en slecht voorzieningniveau nauwelijks kansen hebben in de maatschappij en op een negatieve manier beïnvloed worden door de buurt. Met het HOPE VI project wilt men bewoners uit kansarme buurten, naar betere buurten laten verhuizen zodat zij op een positieve manier beïnvloed worden en op deze manier betere kansen krijgen in zowel economisch als sociaal opzicht. Onder het HOPE VI project hebben vele duizenden Amerikanen hun huis moeten verlaten omdat het ofwel gesloopt ofwel vervangen werd. Hoewel de meeste mensen achteraf aangeven in betere woningen en een veiligere buurt terecht te zijn gekomen, zijn de omstandigheden van de meesten zeker niet optimaal. Veel Amerikanen die gedwongen hebben moeten verhuizen, verkeren in een slechte fysieke of mentale gezondheid en velen geven aan dat hun woonomstandigheden slechts in kleine mate verbeterd is. (Goetz, 2010; Popkin et al., 2004). Verder wijst onderzoek uit dat veel Amerikanen die deelnemen aan het HOPE VI programma niet ver weg komen te wonen

en vaak naar een andere buurt in hetzelfde stadscentrum verhuizen en dus niet in de suburbs terecht komen waar over het algemeen de buurten liggen met betere sociaaleconomische posities. Al laat het programma positieve resultaten zien op het gebied van buurtveiligheid en technische kwaliteit van de woningen, is toch tot nu toe niet gebleken dat de bewoners er sociaaleconomisch op vooruit gaan of dat ze er betere sociale netwerken op nahouden (Goetz, 2010).

Ook Engeland kent vele gedwongen verhuizingen door herstructurering. In Engeland is de overheid al sinds de jaren 80 in de ban van het mixen van inkomensgroepen binnen de buurt, om zo concentraties van armoede tegen te gaan. Veel goedkope huurwoningen zijn de laatste 20 jaar tegen de vlakte gegaan en hiervoor in de plaats zijn vaak koopwoningen neergezet, bedoeld voor de middenklasse. Wat betreft beleid en visie verschilt Groot-Brittannië niet veel van Nederland. Ook de regering in Groot-Brittannië denkt dat veel problemen in wijken zullen verdwijnen wanneer de woningvoorraad dusdanig wordt aangepakt zodat er mensen van verschillende bevolkingsklassen komen te wonen (Kearns & Mason, 2007; Kleinhans, 2004).

2.2.3 Waar komt men terecht na een gedwongen verhuizing?

Wanneer bewoners in Nederland horen dat ze gedwongen moeten verhuizen wegens herstructurering, hebben ze over het algemeen twee opties; zelf een nieuwe woning zoeken of een woning accepteren die hen door de corporatie of gemeente wordt aangeboden. In de praktijk is het gebruikelijk dat huishoudens met een urgentiestatus gedurende een bepaalde periode eerst zelf proberen een nieuwe woning te vinden. Wanneer dit niet lukt volgen concrete aanbiedingen door de verhuurder van de oude woning die geaccepteerd of een (meestal met een maximum van 3) aantal keren geweigerd kunnen worden. Hierbij hebben gedwongen bewoners, net als reguliere woningzoekenden, te maken met mogelijkheden en beperkingen. Mogelijkheden in de vorm van bijvoorbeeld een urgentiestatus en een verhuiskostenvergoeding. Beperkingen, omdat niet alle huishoudens op alle woningen mogen reageren want dit is afhankelijk van onder andere inkomen en huishoudengrootte (Kleinhans en Kruythoff, 2002, p.8).

Over het algemeen vinden verhuizingen over een korte afstand plaats, er wordt bijvoorbeeld naar een grotere woning verhuisd, maar wel dichtbij of zelfs binnen de huidige buurt. De wens om dichtbij de oude woonplek te blijven wonen heeft vaak te maken met sociale contacten in de buurt of gewenning aan de buurt, maar kan ook te maken hebben met het onbekend zijn met andere delen van de stad en het woningaanbod daar. Verhuizen binnen de eigen buurt is uiteraard niet altijd mogelijk en zeker in het geval van herstructurering binnen een buurt is de kans aanwezig dat men gedwongen wordt om in een andere buurt of wijk te gaan wonen (Slob et al., 2008, p.20).

Uit onderzoek van Slob et al (2008), is gebleken dat de meeste mensen die wegens herstructurering moeten verhuizen, terecht komen in andere wijken van de stad. Deze wijken lijken vaak sterk op de wijken waar ze vandaan komen. Ze bevatten vaak veel sociale huurwoningen, een hoog percentage niet-westerse allochtonen, liggen dikwijls op kleine afstand van de herstructureringswijk en hebben een laag gemiddeld inkomen. Dit geeft te denken. De wijk waar de herstructurering plaatsvindt, differentieert, maar de wijken in de

nabijheid worden juist extra geconcentreerd met mensen die over het algemeen in een zwakke sociaal economische positie verkeren. Hierbij komt nog eens dat vooral laag opgeleiden onder een gedwongen verhuizing vaak verhuizen naar deze relatief arme wijken. Ook allochtonen verhuizen vaak naar deze wijken omdat ze hier, net als in hun vorige buurt, een hoog percentage mede allochtonen vinden. Kortom: de meeste mensen die gedwongen moeten verhuizen, maken geen gebruik van de kans om naar een 'betere' buurt te verhuizen maar zoeken een buurt uit die lijkt op hun oude buurt (Slob et al., 2008).

Maar weinig bewoners die wegens herstructurering moeten verhuizen, komen buiten de stad terecht, dit heeft te maken met het vaak kleine aanbod van woningen dat in gebieden rond de stad beschikbaar is. De meeste goedkope sociale huurwoningen liggen immers in de steden.

Veel bewoners die moeten verhuizen wegens herstructurering, komen in andere wijken van de stad terecht, toch willen de meesten na de herstructurering in de oude buurt terugkeren. Dit gebeurt echter niet vaak. Deels heeft dit te maken met het geringe beschikbare woningaanbod in de aangepakte buurt, er worden immers vaak duurdere woningen neergezet dan dat er voor de herstructurering stonden. Ook kunnen bewoners inmiddels gewend zijn geraakt aan hun nieuwe woning en woonomgeving (Slob et al., 2008).

Bewoners die relatief vaak binnen de wijk verhuizen zijn ouderen en niet-westerse allochtonen. Ouderen, die hun wens om binnen de buurt te blijven wonen vaak kunnen realiseren doordat ze met een lange woonduur een betere concurrentiepositie hebben dan jongeren. Allochtonen doordat ze, vaker dan autochtonen, aangeven dat ze de wens hebben om binnen de buurt te blijven wonen. Dat allochtonen deze wens veel vaker hebben dan autochtonen komt omdat ze vaak minder op de hoogte zijn van de woonmogelijkheden buiten de eigen buurt Slob et al., 2008).

Waar bewoners ook kiezen om naartoe te gaan, over het algemeen blijkt dat mensen na de herstructurering in een betere woning terecht komen dan die waar ze eerst in woonden. Mensen die in een andere wijk zijn gaan wonen geven zelfs vaak aan dat ook hun woonomgeving in kwaliteit is verbeterd (Slob et al., 2008).

2.2.4 Eerder gevoerd onderzoek

Eerder is gebleken dat de tevredenheid over de nieuwe woonplek van meerdere factoren afhankelijk is. Zo is er de tevredenheid met de oude woonplek die van grote invloed is. Wanneer men met grote tevredenheid op de oude woonplek heeft gewoond, dan heeft dit vaak een negatief effect op de nieuwe woonplek. Bewoners kunnen last hebben van afflictie en het gevoel hebben dat ze er op achteruit zijn gegaan. Ook het draagvlak voor de gedwongen verhuizing is van groot belang. Wanneer men begrip kan opbrengen voor het feit dat men gedwongen moet verhuizen, dan loopt de gewenning voor de nieuwe situatie vaak soepeler en is men sneller tevreden. Ook een goede begeleiding kan leiden tot betere acceptatie van de nieuwe situatie omdat men het gevoel heeft dat er een optimaal resultaat is behaald wat de nieuwe woning en buurt betreft. Daarnaast zijn, zoals eerder besproken, ook persoonlijke karaktereigenschappen van groot belang, mensen met een optimistische inslag zullen sneller tevreden zijn met hun nieuwe woonplek dan pessimistische mensen, ook omdat ze vaak

assertiever en actiever zijn bij het verhuizingproces en de zoektocht naar een nieuwe woonplek (Kleinhans, 2005).

Er zijn enkele eerdere onderzoeken gedaan naar de tevredenheid van bewoners over hun nieuwe woonplek na een gedwongen verhuizing. Kleinhans en Kruythoff (2003) vinden in hun onderzoek naar sloopurgenten in Utrecht en Den Haag, dat de meeste bewoners op een positieve manier aan een nieuwe woonplek komen. Vooral de bewoners die bij voorbaat de herhuisvesting als een goede kans zagen om een nieuwe woning naar hun zin te vinden, zijn positief. De meeste sloopurgenten zien een verbetering in zowel de technische kwaliteit van de woning als in de kwaliteit van de woonomgeving. Desalniettemin vindt hij wel verschillen tussen de mensen in Utrecht en Den Haag en zijn ze in Den Haag over het algemeen positiever dan in Utrecht over hun nieuwe woonplek. Dit verschil is volgens Kleinhans en Kruythoff toe te schrijven aan het feit dat er in Den Haag veel bewoners naar een nieuwbouwwoning zijn verhuisd en dat de mensen, die van tevoren erg negatief waren, ook achteraf vinden dat hun woonsituatie flink is verbeterd. Ook konden meer mensen in Den Haag dan in Utrecht in de oude buurt blijven wonen waardoor de tevredenheid met de 'nieuwe' woonplek hier ook hoger uitpakte.

Van der Zwaard en De Wilde (2008) hebben een kwalitatief onderzoek verricht in vijf herstructureringswijken in Rotterdam om te achterhalen hoe thuis sloopurgenten zich voelen op de nieuwe woonplek. Hun algemene conclusie is: "*De reacties op gedwongen verhuizing vanwege herstructurering (en op een onderzoek daarover) zijn net zo uiteenlopend als de woongeschiedenissen en omstandigheden van de bewoners die dit treft"*. Zij zeggen verder dat de woontevredenheid sterk afhangt van de mate waarin mensen een eigen afgewogen keuze voor een nieuwe woonplek hebben kunnen maken. Een algemene conclusie van de tevredenheid met de nieuwe woningen kunnen zij dus niet geven omdat de reacties te verschillend zijn.

Ook Wolf et al hebben in opdracht van de gemeente Utrecht onderzocht in hoeverre bewoners die in de stad door herstructurering gedwongen hebben moeten verhuizen, naar tevredenheid terecht zijn gekomen. Zij komen tot de conclusie dat het merendeel van de bewoners vindt dat ze er zowel qua woning als buurt op vooruit zijn gegaan. De bewoners vonden de technische kwaliteit van hun vorige woning slecht en die van hun nieuwe woning beter. Ook de vorige buurt vonden ze negatief, bewoners geven aan dat de veiligheid sterk achteruit was gegaan. Volgens Wolf et al was het draagvlak onder de bewoners, tot het besluit om te slopen, groot en waren de meesten zelfs opgelucht na het horen van dit nieuws. Ook waren de bewoners achteraf positiever over hun gedwongen verhuizing dan vooraf (Wolf et al., 2006). Enkel positieve geluiden dus bij dit onderzoek.

Zoals eerder is vermeld, hebben Slob et al ook in hun onderzoek naar herstructurering, ondervonden dat de meeste bewoners die gedwongen moeten verhuizen, terecht komen in een betere woning en een betere buurt. Echter het verschil tussen het aantal bewoners die de verhuizing als een vooruitgang zagen en de bewoners die hun nieuwe woning en buurt gelijk vonden gebleven of zelfs vonden verslechterd, is klein te noemen (Slob et al., 2008).

2.3 Ouderen en wonen

Veel westerse landen in de wereld, waaronder Nederland, zijn aan het vergrijzen en het aantal 65 plussers neemt snel toe. Er worden minder kinderen geboren en de levensduur wordt steeds langer. In Nederland neemt het aantal 55-64 jarigen tussen 2005 en 2020 toe van 1,94 miljoen tot 2,31 miljoen, het aantal 65-74 jarigen van 1,25 miljoen tot 1,89 miljoen en het aantal 75-plussers van 1,03 miljoen tot 1,30 miljoen. De zogenaamde "grijze druk": de verhouding van het aantal 65-plussers ten opzichte van het aantal 20-64-jarigen, zal bijna verdubbelen: van 22% nu tot 43% rond 2040. Daarna zal deze afnemen tot rond de 35%; anderhalf maal zo hoog als nu. De toekomstige vergrijzing is daarmee een vast gegeven (Hooimeijer, 2007). Dit betekent dat er ook steeds meer ouderen actief zullen zijn op de woningmarkt (Clark & Deurloo, 2006, p.257).

2.3.1 Verhuisgedrag van ouderen

Ouderen in Nederland verhuizen relatief weinig, in 2007 verhuisde slechts één procent van de Nederlanders van 50 jaar of ouder, terwijl dit percentage in de Verenigde Staten ligt op vijf procent en in Groot Brittannië op vier procent. Een reden voor de lage verhuismobiliteit onder ouderen in Nederland is dat er een relatief groot aanbod is in betaalbare huurwoningen en een groot deel van de ouderen in deze huurwoningen woonachtig is. Ook stimuleert de overheid in Nederland ouderen zo lang mogelijk in hun eigen woning te blijven wonen, door middel van subsidies voor het aanpassen van woningen en het bieden van mogelijkheden tot thuiszorg (Bloem et al., 2008, p.25).

Ondanks dat ouderen minder vaak verhuizen dan jongere mensen, kunnen er ontwikkelingen plaatsvinden waardoor de woonwensen van ouderen veranderen en ze behoefte krijgen om van woning of woonomgeving te veranderen. Voor jong volwassenen bestaan deze ontwikkelingen vaak uit het krijgen van kinderen of een verandering van baan. Litwak en Longino (1987) zeggen dat er onder ouderen over het algemeen drie soorten verhuizingen voorkomen, dat zijn: verhuizingen door pensioen, verhuizingen voor meer comfort en verhuizingen vanwege behoefte aan zorg. Bloem et al hebben deze veronderstelling verder uitgewerkt, zij zeggen dat bij ouderen veelvoorkomende aanleidingen of triggers tot een verhuizing zijn: met pensioen gaan, verlies van partner, uit huis gaan van kinderen en een achteruitgang van de gezondheid. Wanneer deze situaties zich voordoen, dan is de kans groot dat de woonwensen van ouderen veranderen en de wens om te verhuizen toeneemt. Wanneer ouderen verhuizen, doen zij dit volgens Bloem et al naar drie soorten woningen: een woning in een verzorgingstehuis, een aangepaste woning of een reguliere woning. Het kan ook zijn dat ze verhuizen naar een plek, ver weg van hun huidige woonplaats, waar ze van hun pensioen gaan genieten, denk aan de Nederlandse ouderen die aan de kust van Spanje gaan wonen (Bloem et al., 2008).

Bloem et al benaderen het verhuisgedrag van ouderen vanuit de levensloopbenadering. Hoewel de levensloop benadering een goed overzicht biedt van welke gebeurtenissen in het leven van ouderen een aanleiding kunnen zijn voor een verhuizing moet er ook rekening mee worden gehouden dat ouderen wel kunnen willen verhuizen maar dit niet hoeft te betekenen dat er ook daadwerkelijk verhuisd kan worden. Clark en Davies zeggen dat vooral bij ouderen de mate van verhuizingen afhangt van de economische positie waarin zij verkeren. Zij zeggen

dat ouderen vaak een zwakke sociaal economische positie hebben en dat zij hierdoor niet de financiële mogelijkheden hebben om te verhuizen en hierdoor vaak in de woning blijven zitten waarin zij al jaren woonachtig zijn (1990).

Uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt dat ouderen voornamelijk verhuizen wanneer hun gezondheid achteruit gaat of zij denken dat hun gezondheid binnen afzienbare tijd achteruit kan gaan. 70% van de ouderen verhuist dan ook naar een voor hen geschikte woning en het liefst naar een woning die speciaal voor ouderen bestemd is. Deze wens is in de jaren 90 sterk toegenomen, voornamelijk onder 75 plussers (VROM, 2003). Ouderen gedragen zich steeds vaker anticiperend in hun verhuisgedrag, ze verhuizen dan naar een voor ouderen geschikte woning terwijl dit nog niet nodig is. Ouderen doen dit omdat ze niet willen verhuizen wanneer de nood aan de man is en omdat ze in een vitale conditie en op jongere leeftijd meer kans hebben om in de nieuwe buurt een sociaal netwerk op te bouwen (VROM, 2003).

Jongere ouderen, dit zijn ouderen onder de 75 jaar, zijn meer geneigd te verhuizen dan ouderen boven de 75 jaar en ook het hebben van een partner kan een remmende werking hebben op het verhuisgedrag. Ouderen die eigenaar van een woning zijn verhuizen ook minder snel dan ouderen die huren, dit komt omdat deze mensen vaak meer gehecht zijn aan hun woning en omdat deze woningen vaak van goede kwaliteit zijn (VROM, 2003).

Een geringe sociale kwaliteit van de buurt bevordert een verhuiswens in sterke mate. Voor ongeveer 30.000 ouderen is de buurt de belangrijkste reden om te willen verhuizen, uiteraard naar een andere buurt. Ouderen verhuizen overigens het vaakst naar een andere buurt binnen dezelfde gemeente (VROM, 2003). De helft van de ouderen verhuist binnen een afstand van anderhalve kilometer. Slechts 10 procent van de ouderen verhuist over een afstand verder dan 25 kilometer. Hoog opgeleide ouderen verhuizen over het algemeen verder dan laag opgeleide ouderen. Ook jongere ouderen zijn geneigd verder weg te verhuizen dan oudere ouderen (RIGO, 2010).

Zoals aan het begin van deze paragraaf al gezegd werd, verhuizen de meeste ouderen het liefst niet en doen zij dit pas wanneer ze om gezondheidsredenen weg moeten of hier anticiperend op inspringen door in gezonde toestand al een geschikte woning te zoeken. De belangrijkste reden waarom de meeste ouderen niet willen verhuizen, is omdat ze erg tevreden zijn met hun huidige woning. Deze tevredenheid gaat meestal samen met een sterk gevoel van gehechtheid aan de woning, de buurt en de mensen in de buurt (RIGO, 2010).

2.3.2 Ouderen en hun woning en buurt

Naarmate men ouder wordt, besteden mensen hun vrije tijd anders dan voorheen. Als er gekeken wordt naar hoe ouderen hun vrije tijd indelen en aan welke activiteiten zij waarde hechten dan kan er een onderscheid gemaakt worden tussen jongere ouderen en oudere ouderen. Jongere ouderen zijn vaak nog gezond en met hun partner, hebben een enorme vrijheid door kinderen die vaak net de deur uit zijn en hebben niet meer de plicht om naar het werk te gaan door pensionering. Dit worden ook wel ‘de gouden jaren’ genoemd waarin men vrij is van verplichtingen en er ruimte vrij komt om leuke dingen te doen (Van der Meer, 2006) Veel ouderen geven echter aan niet van levensstijl te veranderen na de pensionering,

alleen het meer tijd besteden aan kleinkinderen wordt als een grote verandering voorspeld door ouderen zelf die tegen hun pensioen aanzitten (Schnabel, 2006).

Wanneer de jongere ouderen, ouder worden, krijgen ze met meer beperkingen te maken, dit kunnen zowel fysieke als mentale beperkingen zijn. In ieder geval neemt de mate van energie af en kan er niet meer zoveel ondernomen worden als vroeger. Over het algemeen gaan ouderen steeds minder ondernemen en uitstapjes die ze nog doen, zijn vaak dichtbij huis. Ook de sociale contacten nemen vaak af bij ouderen, dit kan zijn door het overlijden van vrienden en kennissen maar ook het vermogen om mobiel te zijn neemt af. Voor ouderen wordt het huis en de omliggende buurt steeds meer de dominante plek waar ze hun tijd doorbrengen. De buurt speelt dus een zeer belangrijke rol in het leven van ouderen en de contacten die zij hier hebben is niet alleen op sociaal gebied van belang maar ook als ze hulp nodig hebben (Van der Meer, 2006, p.23).

Ouderen zijn over het algemeen tevreden met hun buurt, meer tevreden dan jongere mensen en 60 procent van de ouderen zegt vaak contact te hebben met buurtgenoten en buren. Degenen die ontevreden zijn, zijn dit vaak vanwege de slechte sociale kwaliteit van de woonomgeving. De ouderen ondervinden overlast in de buurt en ook zijn ze vaak ontevreden over de bevolkingssamenstelling in de buurt. Deze ontbrekende sociale kwaliteit wordt met name in de stedelijke woonmilieus ervaren door ouderen. Zonder deze hinder worden stedelijke milieus door ouderen even goed gewaardeerd als landelijke en centrum-dorpse milieus (VROM, 2003).

Ouderen die al lang in dezelfde woning wonen, zijn vaak ontevredener over hun buurt maar juist meer tevreden over hun woning. Waarschijnlijk heeft de hoge waardering voor de woning deze ouderen er van weerhouden te verhuizen en hebben ze de buurt achteruit zien gaan door de jaren heen en beoordelen ze deze naar de maatstaven van vroeger. Veel ouderen vinden dat vroeger alles beter was en de buurt doet niet onder aan deze mening. Overigens kan gehechtheid aan de buurt heel goed samengaan met een negatief oordeel over de buurt, een combinatie die vaak gezien wordt bij autochtone ouderen die al lange tijd in een buurt wonen en deze door de jaren heen hebben zien veranderen op een ongunstige manier. Ouderen vinden de sociale kwaliteit van de buurt belangrijker dan de fysieke kwaliteit omdat ze grote waarde hechten aan goede contacten in de buurt. Fysieke kwaliteiten die ze wel belangrijk vinden zijn vaak voorzieningen en openbaar vervoer in de buurt en verkeersveiligheid (VROM, 2003).

Bijna alle ouderen (90 procent) zijn tevreden met de eigen woning. Ouderen die in een voor hen geschikte woning zitten, zijn het meest tevreden. Ouderen in woningen die voor 1970 gebouwd zijn, zijn vaak minder tevreden met hun woning, waarschijnlijk door de slechte fysieke kwaliteit van de woningen en grotere woningen worden meer gewaardeerd dan kleinere woningen (VROM, 2003).

Ouderen geven aan dat zij een gelijkvloerse en goed toegankelijke woning zeer belangrijk vinden (85% van de 55plussers geeft dit aan), ook de aanpasbaarheid van de woning wordt veel waarde aan gehecht. Het is niet gek dat ouderen deze kenmerken belangrijk vinden aan een woning aangezien de meeste ouderen de wens hebben zo lang mogelijk zelfstandig te blijven (De Klerk, 2004)

In sommige landen, zoals Amerika, zijn seniorensteden zeer in trek onder ouderen en de discussie heerst dan ook al enige jaren in Nederland of voor zo'n dergelijke stad hier animo zou zijn onder de ouderen. Er zijn tot nu toe geen aanwijzingen gevonden dat ouderen het op prijs stellen om in grootschalige concentraties met andere ouderen te wonen. Ouderen willen graag verzekerd zijn van een veilige woonomgeving en dit kan door ouderen worden geassocieerd met lot- en soortgenoten in de buurt. Daarom is het waarschijnlijk dat ouderen wel een voorkeur hebben om op laag schaalniveau een zekere homogeniteit van ouderen te hebben, maar ze willen zeker niet in buurten leven waar alleen maar ouderen te vinden zijn (Vromraad, 2005).

2.3.3 Ouderen in vroeg-naoorlogse wijken

De ouderen die door herstructurering gedwongen hebben moeten verhuizen, zijn voornamelijk afkomstig uit vroeg-naoorlogse wijken, het grootste deel van de herstructureringsprojecten vindt immers in deze wijken plaats. Uit cijfers blijkt dat ouderen oververtegenwoordigd zijn in deze wijken en dat zij het grootste deel van de bevolking uitmaken (Figuur 2.2). Dit is niet vreemd als men bedenkt dat de meeste mensen zich rond hun 30ste levensjaar settelen in een bepaalde wijk, wat als consequentie heeft dat deze wijk oververtegenwoordigd is door een bepaalde leeftijdscategorie. Zo zijn de bewoners van het eerste uur in de jaren 70 wijken, de zestigers van nu en wonen in de wijken die na 1980 zijn gebouwd voornamelijk jongere mensen. Toch is uit de figuur ook af te leiden dat er opvallend veel 75 plussers in woningen van na 1980 wonen. Dit zal hoogstwaarschijnlijk te maken hebben met de vele seniorenwoningen die na deze tijd gebouwd zijn. In de vooroorlogse wijken hebben zich allang bewonerswisselingen voorgedaan en is de bevolking voor het grootste deel jonger dan 55 jaar (Wassenberg & Binken, 2007).

Figuur: 2.2 Leeftijdsverdeling bewoners naar ouderdom van de woning in heel Nederland, 2006

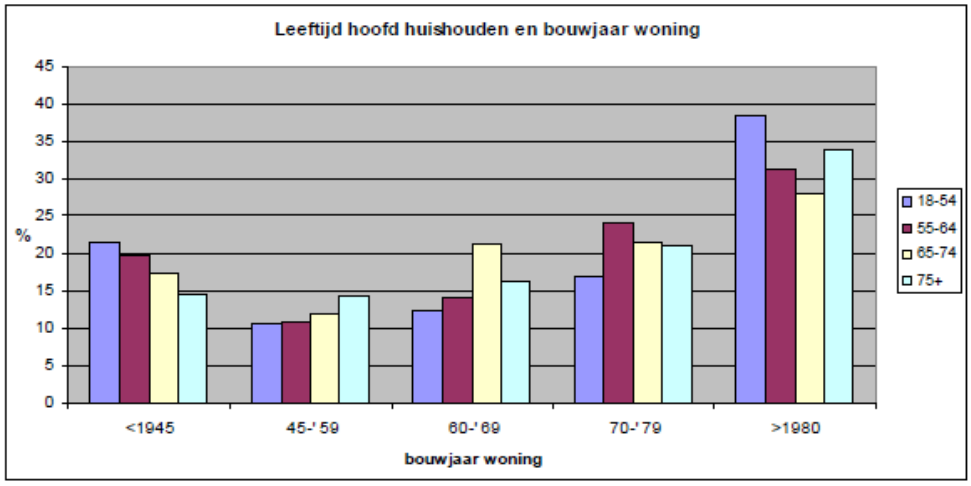

Bron: Wassenberg & Binken, 2007

Zoals eerder is aangegeven, zijn ouderen die in een woning van voor 1970 wonen, vaker minder tevreden over hun woning. Dit is niet geheel verrassend aangezien de kwaliteit van

deze woningen aanzienlijk slechter is dan van de woningen die later gebouwd zijn. Aangezien vroeg-naoorlogse buurten voornamelijk in stedelijke gebieden te vinden zijn en vooral bewoond worden door mensen met een lage sociaal economische positie, is het ook voor de hand liggend dat ouderen in deze buurten vaak minder te spreken zijn over de sociale kwaliteit van de buurt en de sociale samenhang. Ouderen vinden een goede omgang tussen de bewoners in een buurt zeer belangrijk, belangrijker zelfs dan fysieke kwaliteiten van de buurt. Zij zien daarom de instroom van een nieuwe soort bewoners, voornamelijk allochtonen, vaak als één van de belangrijkste redenen voor de achteruitgang van de buurt (VROM, 2003). Ook kunnen de ouderen zich niet meer op hun plaats voelen in de buurt doordat zij de bevolkingssamenstelling door de jaren heen, flink hebben zien veranderen. Ouderen zien steeds minder gelijkgestemden om zich heen en voelen zich niet meer thuis in hun eigen buurt (van der Meer, 2006).

2.3.4 De nieuwe ouderen met betrekking tot wonen

De ene generatie is de andere niet, dat is altijd zo geweest. Kinderen groeien anders op dan hun ouders en kleinkinderen zien de tijd waarin hun opa en oma zijn opgegroeid als ouderwets, waarin het leven heel anders was dan nu. Zeker in tijden waarin veel verandering plaatsvindt in de samenleving, zijn er grote verschillen te vinden tussen generaties en dit was vooral het geval in de 20^{e} eeuw met de generatie van de babyboomers die een totaal ander leven zouden gaan leiden dan hun ouders, met meer kansen en mogelijkheden. De babyboomers is de omvangrijke geboortegolf die in Nederland aanwezig was van 1945 tot 1964, deze mensen zijn nu de leeftijd van 65 plus aan het bereiken en de ouderen van de (zeer) nabije toekomst. Zij verschillen in veel opzichten van de ouderen uit het verleden en van nu, omdat ze in een tijd zijn opgegroeid waarin de welvaart met een treingang toenam in Nederland en ook in veel andere Westerse landen. Deze veranderingen zorgen voor zeer diverse levenslopen onder ouderen. Een aantal van deze veranderingen zijn:

* De veranderende opvattingen over huwelijk en gezin hebben zeer uiteenlopende gevolgen voor de huishoudensamenstelling en familierelaties op latere leeftijd. Ook stijgt het aantal vrouwen dat nooit een kind heeft gehad aanzienlijk en vrouwen die juist op late leeftijd nog een kind krijgen, waardoor ze als ouder iemand nog met relatief jonge kinderen thuis zitten.
* Steeds meer ouderen zijn in het bezit van een koopwoning, iets wat van grote invloed is op hun vermogenspositie. Mensen die levenslang huren hebben veelal een zwakkere sociaal-economische positie.
* Het toegenomen opleidingsniveau (van zowel ouders als kinderen) houdt in dat kinderen vanwege hun opleiding verder van hun ouders zijn gaan wonen. Met het hogere opleidingsniveau is niet alleen de geografische afstand tussen ouderen en hun zelfstandig wonende kinderen toegenomen, maar ook de differentiatie in opleidingsniveau en arbeidsparticipatie onder de ouderen zelf, uitmondend in grote veranderingen in onder andere vrijetijdsgedrag. Het gestegen rijbewijsbezit heeft bovendien een sterk effect op het mobiliteitsgedrag.
* De doorlopende suburbanisatie in de vorig eeuw maakt dat mensen oud worden buiten de stad en dat de categorie ouderen in de steden in toenemende mate tot de etnische minderheden

behoort. Daarnaast zijn er ook aanwijzingen voor een trek terug naar de stad van meer welgestelde actieve ouderen (Hooimeijer, 2007; RIGO, 2010;)

Verhuisgedrag onder ouderen wordt dus steeds minder goed te voorspellen en de ouderen van de toekomst zullen andere opvattingen over verhuizen hebben dan de ouderen van vandaag. Dat de gezondheidszorg steeds beter wordt kan betekenen dat ouderen steeds langer zelfstandig thuis kunnen blijven wonen, maar dat er steeds meer ouderen zijn zonder partner of zonder kinderen kan juist betekenen dat ze eerder hulp van derden nodig hebben.

Alhoewel ouderen bekent staan als honkvast omdat ze een lage verhuismobiliteit kennen, is de kans groot dat dit in de toekomst zal veranderen en dat ouderen steeds actiever zullen worden op de woningmarkt. Deze toename zal te maken hebben met de toenemende mobiliteit van ouderen en hogere sociaal-economische positie waarin zij steeds vaker verkeren.

2.4 Conceptueel model van verhuisgedrag

Bij de weergave van het conceptueel model over verhuisgedrag, is voornamelijk gebruik gemaakt van het paradigma van de levensloopbenadering. Echter, naast de verschillende levensloopcarrières, die de oorzaak vormen bij deze benadering tot verhuisgedrag, is ook de macro context in het model opgenomen. Ontwikkelingen en verschijnselen op macro niveau zijn immers van invloed op zowel het directe verhuisgedrag als de levensloopcarrières van individuele huishoudens. Veranderingen in de levensloopcarrières zorgen ervoor dat er preferenties ontstaan. Echter mensen kunnen niet altijd hun woonwensen vervullen, ze zijn ook afhankelijk van individuele hulpbronnen en restricties.

Omdat de levensloopbenadering alleen vrijwillige verhuizingen verklaart, is ook rekening gehouden dat er oorzaken zijn die leiden tot gedwongen verhuizingen. Omdat het in deze scriptie enkel gaat om gedwongen verhuizingen als oorzaak van herstructurering is enkel deze oorzaak weergegeven in het conceptueel model. Ook wanneer mensen gedwongen moeten verhuizen hebben zij preferenties en óók in dit geval zijn zij afhankelijk van hulpbronnen en restricties op individueel niveau en mogelijkheden en beperkingen op macro niveau. Alhoewel de preferenties en de macro context hetzelfde zijn voor vrijwillige verhuizers en gedwongen verhuizers, zijn de hulpbronnen en restricties wel wat anders bij gedwongen verhuizers. Hulpbronnen zijn aanwezig in de vorm van onder andere een urgentiestatus en een verhuiskostenvergoeding. Bij restricties kan gedacht worden aan het gegeven dat niet op alle woningen gereageerd mag worden en gedwongen verhuizers afhankelijk zijn van inkomen en huishoudenssamenstelling. Hoewel het model uitkomt op verhuizingen in het algemeen, kunnen dit dus zowel vrijwillige als gedwongen verhuizingen betekenen.

Conceptueel model verhuisgedrag

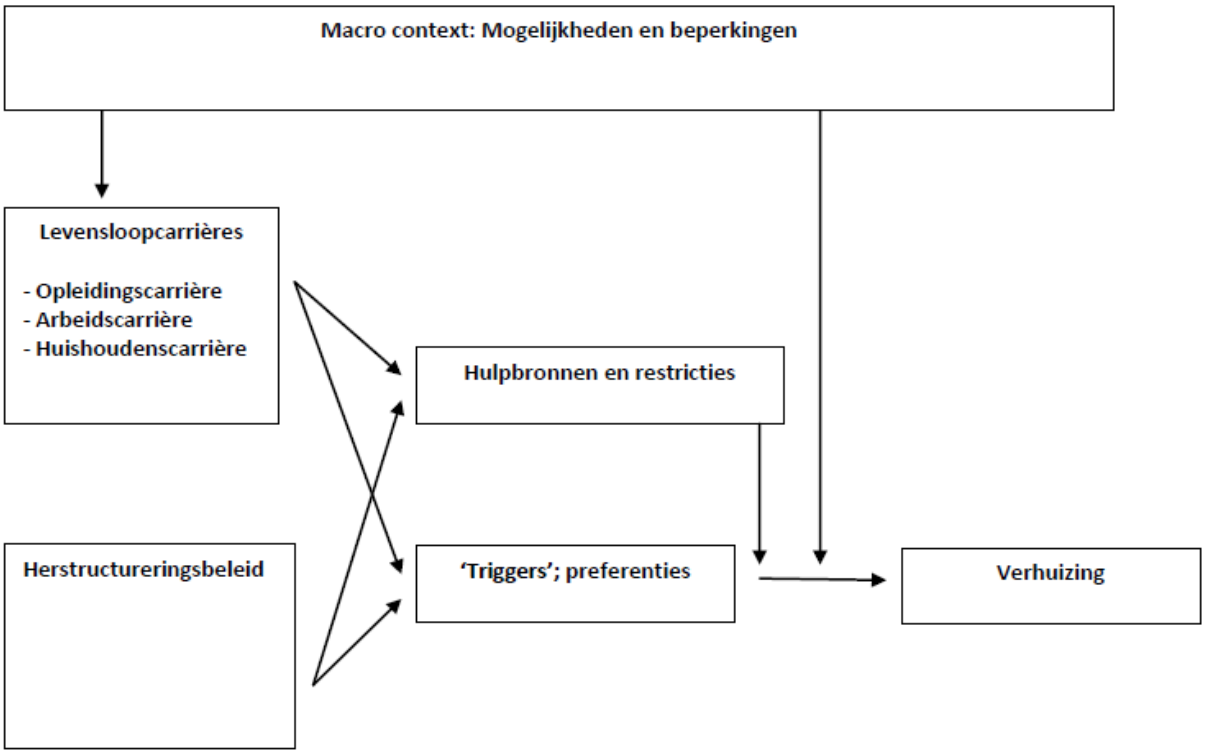

Hoofdstuk 3

Beleid stedelijke herstructurering

In deze scriptie gaat het over ouderen die door herstructurering, noodgedwongen hun woning hebben moeten verlaten. Maar wat houdt herstructurering eigenlijk precies in? En welke doelen moeten ermee behaald worden? Deze onderwerpen zullen in dit hoofdstuk behandeld worden. Daarnaast zal er ook een beschrijving worden gegeven van eerder gevoerd beleid met betrekking tot stedelijke vernieuwing en ook zullen kritiekpunten van het herstructureringsbeleid worden besproken.

3.1 Wat houdt stedelijke herstructurering in?

Het ministerie van VROM beschrijft herstructurering in de Nota Stedelijke Vernieuwing als: een pakket van ingrepen in de gebouwde omgeving, ingegeven door sociale en economische overwegingen en doeleinden. De primaire invalshoek daarbinnen is het vergroten van de differentiatie van de woningvoorraad en het verhogen van de kwaliteit daarvan (VROM, 1997). Hoewel de nadruk bij herstructurering vaak ligt bij de woningbouw, wordt ook de fysieke buitenruimte aangepakt die de verkeers- en veiligheidssituatie bevordert (VROM, 1997).

De formulering van herstructurering zoals aangegeven in de Nota Stedelijke Vernieuwing is ruim en kan op meerdere manieren verwezenlijkt worden. Toch zijn er door de tijd heen veel overlappende doelstellingen geweest van zowel gemeentes als van het Rijk, waarvoor herstructurering een oplossing moet bieden. Vaak terugkerende doelstellingen zijn:

- Versterking van de woningmarktpositie op de lange termijn.
- Vermindering van de concentratie en segregatie van kansarme bewoners, al dan niet allochtoon.
- Meer keuzevrijheid en wooncarrièremogelijkheden voor specifieke categorieën bewoners, zowel binnen als buiten de wijk.
- Versterking van het draagvlak voor voorzieningen,
- Verbetering van de leefbaarheid (Kleinhans, 2005, p.10).

Kortom al deze doestellingen zouden behaald kunnen worden door een deel van de oude woningvoorraad in een wijk te vervangen door nieuwbouw van een hoger prijsniveau.

In veel naoorlogse wijken die tussen 1950 en 1975 gebouwd zijn, staat momenteel de uitvoering van herstructurering centraal. In totaal zullen er 170 buurten geherstructureerd worden, waarvan tweederde ligt in de naoorlogse wijken. Dit betekent dat er 750.000 huishoudens leven in een gebied dat geherstructureerd wordt of gaat worden, dit is 12% van alle Nederlandse huishoudens (Uitermark, 2003; VROM, 1997).

Onderdeel van het herstructureringsbeleid is de sloop van een groot aantal sociale huurwoningen. Hiervoor in de plaats komen vaak woningen terug die, óf een hogere huur vereisen óf koopwoningen zijn. In totaal zal het aantal sociale huurwoningen in Nederland met ongeveer 95.000 woningen afnemen waarmee het aantal koopwoningen het aantal sociale

huurwoningen zal overstijgen. Om dit aantal te compenseren wordt in nieuwbouwwijken vaak 30% voor de sociale sector gebouwd (Uitermark, 2003, p.532).

Het herstructureringsbeleid maakt sinds 1997 deel uit van de Nota Stedelijke Vernieuwing, dat in 1999 vertaald wordt als de invulling van de fysieke pijler van het Grotestedenbeleid. Het Grotestedenbeleid (GSB) werd in Nederland in 1994 ingevoerd en liep ten einde in 2009. Dit beleid richtte zich op het creëren van vitale steden door het versterken van de sociale en economische vitaliteit van de stad, het terugdringen van de werkloosheid, het verbeteren van de leefbaarheid en de publieke veiligheid en het ondernemerschap in de slechtste delen van de stad. Het Grotestedenbeleid bestond uit drie aandachtsgebieden of 'pijlers' genoemd; de fysieke pijler, de economische pijler en de sociale pijler. De Stedelijke Vernieuwing, die nog steeds gaande is, zet zich in om de stedelijke problemen aan te pakken en doet dit vooral door middel van herstructurering, waarmee getracht wordt de buurt meer gedifferentieerd te maken wat betreft woningvoorraad en bevolking.

Wanneer het GSB in 2009 afloopt, wordt het opgevolgd door het nieuwe Stedenbeleid (figuur 3.1). Belangrijkste verandering van dit beleid ten opzicht van het vorige beleid is dat de economische pijler wegvalt en er flink bezuinigd wordt op de fysieke pijler. Verder komt er een decentralisatie van de fysieke en sociale pijler en krijgen gemeenten grote vrijheid om eigen doelen en middelen te kiezen, zolang ze maar bijdragen aan het bereiken van 'krachtige en vitale steden', het hoofddoel van het Stedenbeleid (VROM, 2010).

Figuur 3.1 Inhoud en budgettering van Grotestedenbeleid en Stedenbeleid, 1994-2014

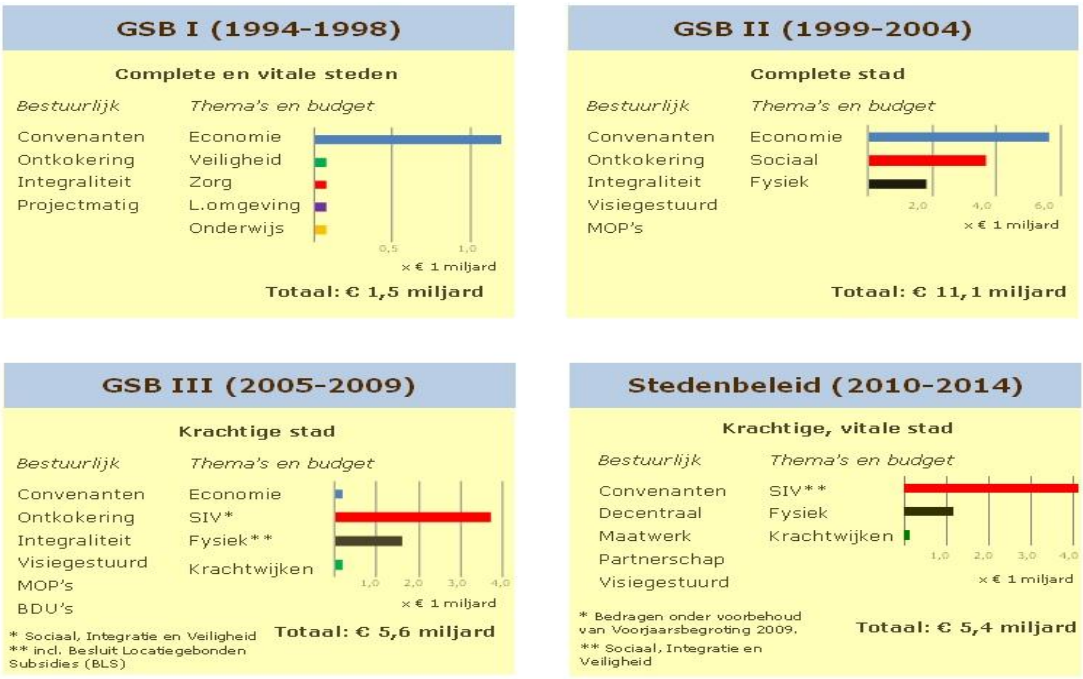

Bron: KEI, 2010a

3.2 Eerder gevoerd beleid

Nederland kent een lange traditie als het om stedelijke vernieuwing gaat en de beleidsvisies hebben door de jaren heen verschillende opvattingen en doelstellingen gekend om tot een betere stedelijke samenleving te komen.

Na de Tweede Wereldoorlog begint de overheid met grootschalige en planmatige projecten in steden. In de jaren 50 en 60 werd het beleid in Nederland gekenmerkt door sanering, krotopruiming en reconstructie. Overal werden 'krotten' in oude wijken gesaneerd om plaats te maken voor veelal economische functies (reconstructie), zoals grootschalige kantoorpanden, moderne winkelboulevards, verkeersdoorbraken en parkeergarages. Belangrijk motief was de drang om de binnensteden tot een economisch centrum te ontwikkelen. Daarnaast was het een reactie op de verwachte stijgende (auto)mobiliteit (KEI, 2010b). Bewoners die door de grootschalige saneringsprojecten uit hun huizen moesten, verhuisden veelal naar uitbreidingswijken, bestaande wijken of volgende saneringswijken (KEI, 2010b). In de jaren 50 en 60 bestonden er dus al gedwongen verhuizingen door herstructurering.

Aan het begin van de jaren 70 vindt er een verandering plaats in de manier van denken over modern bouwen in de stad. Deze manier van bouwen zou namelijk geen rekening houden met de kenmerken van de reeds bestaande stad. Het stadsvernieuwingsconcept wordt geboren. Kleinschaligheid, prioriteit voor het wonen en een zo gering mogelijke verstoring van de bestaande sociale en stedenbouwkundige structuur krijgen weer prioriteit boven de economische functie en bereikbaarheid van de stad. De gevolgde filosofie van die tijd was 'bouwen voor de stad' en de gedachte hierachter was dat mensen die moesten verhuizen vanwege sanering, het recht moest worden gegeven om in dezelfde buurt te kunnen blijven wonen (Beaumont et al., 2003). Grootschalige sloop werd steeds minder uitgevoerd en bestaande woningen werden opgeknapt.

Later zou dit beleid bekritiseerd worden omdat het teveel gericht zou zijn op lage inkomensgroepen in een buurt terwijl de middenklassers uit de buurten wegtrokken. Ook zouden maatschappelijke problemen in de buurt geheel over het hoofd zijn gezien en werden de problemen in buurten uitsluitend fysiek aangepakt (KEI, 2010b).

In de jaren 80 ontstond het besef dat stedelijke vernieuwing niet alleen fysieke factoren zou moeten behandelen maar ook sociale, culturele, economische en natuurlijke factoren. Ook zouden lokale partijen meer invloed moeten krijgen in het proces. Deze ideeën kregen begin jaren negentig vorm in de nieuwe benadering van de overheid, genaamd Sociale Vernieuwing (Beaumont et al., 2003). Het beleid werd meer integraal gemaakt, zeker met de invoering van het Grotestedenbeleid in 1994 dat reeds besproken is in dit hoofdstuk. Met de Nota Stedelijke Vernieuwing in 1997 werd de fysieke pijler van het GSB ingevuld en kwam de nadruk te liggen op herdifferentiatie van de woningvoorraad en bevolking in voornamelijk vroeg-naoorlogse wijken. De plannen om op grote schaal herstructurering uit te voeren werd nog verder uitgelicht in de Nota Mensen, Wensen, Wonen uit 2000 waarin precies werd vastgesteld hoeveel procent van de woningvoorraad gesloopt zou moeten gaan worden en hoeveel nieuwbouw er bij moest komen. Deze plannen zijn later bijgesteld omdat ze wel heel ambitieus waren, zo werd in 2003 vastgesteld dat de Stedelijke Vernieuwing niet hard genoeg ging en dat veel doestellingen niet werden gehaald. Als oplossing hiervoor werden er 56 wijken in Nederland geselecteerd waar de problemen het grootst waren en die dus nodig aangepakt moesten worden. In 2007 werd dit lijstje gereduceerd tot 40 'probleemwijken' om nog meer focus aan te brengen en de negatieve ontwikkelingen in deze wijken gebiedsgericht aan te pakken. Inmiddels is ook dit lijstje met wijken alweer verleden tijd en mogen in het

nieuwe Stedenbeleid, dat in 2010 inging, gemeenten zelf bepalen waar zij hun geld van het rijk aan besteden zolang zij maar bijdragen aan het bereiken van 'vitale en krachtige steden' (KEI, 2010a).

3.3 Waarom stedelijke herstructurering?

In de jaren 90 ontstond bij de overheid het besef dat steeds minder huishoudens een wooncarrière konden maken binnen de eigen buurt. Wanneer er naar een duurdere of betere woning verhuisd wilde worden dan moest men deze meestal gaan zoeken in een andere buurt. De woningvoorraad in bepaalde buurten was simpelweg te homogeen en dit betekende dat steeds meer draagkrachtige huishoudens de buurt verlieten en de huishoudens met een zwakkere sociaal-economische positie achterbleven (Van Beckhoven & van Kempen, 2002). Niet alleen de bevolkingssamenstelling ging achteruit in deze buurten, ook de fysieke gesteldheid was niet best. Zoals in de Nota Stedelijke vernieuwing (1997) staat:

"Wijken moeten gedurende een zeer lange tijd hun functie vervullen als woon-, werk- en leefgebied. Het is dan onvermijdelijk dat de kwaliteit van wijken op enig moment niet meer goed aansluit op de maatschappelijke behoeften. Dat kan veroorzaakt worden door veroudering, eenzijdigheid of verschraling van het aanbod van woningen, bedrijfsgebouwen, groen, winkels en voorzieningen. Het kan ook het gevolg zijn van ingrijpende veranderingen van de vraag".

Wanneer een buurt bestaat uit woningen waar alleen nog dat deel van de bevolking wilt wonen dat zich eigenlijk geen betere woning kan veroorloven, dan ontstaat er al snel een concentratie in een buurt van mensen met een zwakke sociaal-economische positie. Juist voor deze concentratie is de overheid angstig en daarom wordt er gepleit voor buurten met een divers woningaanbod waarin mensen van verschillende inkomensgroepen naast elkaar leven. Dit is een punt om bij stil te staan. Hoewel de overheid het stedelijk herstructureringsbeleid onder de pijler fysieke ingrepen van het GSB liet vallen, had ze er toch voornamelijk sociale doelen mee voor ogen. Uiteraard zijn de fysieke doelstellingen belangrijk; buurten waarin de woningvoorraad kwalitatief is verslechterd, daar worden de woningen aangepakt, bovendien wordt de fysieke buitenruimte ook onder handen genomen. Maar toch worden deze fysieke ingrepen voornamelijk verricht om een sociaal effect te bereiken: dat van een diverse woningvoorraad waarbij goedkope sociale woningbouw wordt vervangen door duurdere koopwoningen (Kleinhans, 2004) zodat er ook mensen met midden- en hoge inkomens naar de buurt worden getrokken. Een divers woningaanbod in een buurt zou dus moeten leiden tot een sociale mix. Deze sociale mix zou moeten leiden tot een positief effect op de bewoners met een zwakke sociaal-economische positie en op de buurt als geheel zowel in fysiek als sociaal opzicht. De mix van inkomensgroepen in een buurt leidt volgens de overheid tot meer sociale cohesie in de buurt en een betere sociale balans, daarnaast gaat het ook negatieve ontwikkelingen tegen zoals het vertrek van de middenklasse omdat deze nu een wooncarrière kan maken binnen de eigen buurt (Kleinhans, 2004).

3.4 Herstructurering voornamelijk in vroeg-naoorlogse woonwijken, waarom?

Herstructurering vindt vooral in vroeg-naoorlogse wijken plaats, woningen die in de jaren 50 en 60 gebouwd zijn en die volgens veel beleidsmakers niet meer aan de eisen van vandaag de dag voldoen. De wijken zijn in verval geraakt en de redenen hiervoor zijn divers en zowel van fysieke als sociale aard. In het rapport 'Bloei en verval van vroeg-naoorlogse wijken' van het Nicis Institute (2008) worden de belangrijkste oorzaken van dit verval besproken:

Eén van de oorzaken van het verval van de vroeg-naoorlogse wijken is de veranderde bevolkingssamenstelling. Toen de wijken werden gebouwd in de jaren 50 en 60 was de wijkgedachte het uitgangspunt. Deze gedachte hield in dat de bevolking in de wijk een afspiegeling moest zijn van de gehele samenleving. Deze moest dus divers zijn in huishoudensamenstelling, economische klasse en leeftijd. Echter in de vroeg-naoorlogse wijken heeft juist een zeer selectieve in- en uitstroom plaatsgevonden die de bevolkingssamenstelling eenzijdig in plaats van divers heeft gemaakt. Door de welvaart vanaf de jaren 60 die veel Nederlanders ten deel viel en de bouw van nieuwe wijken, verhuisden veel mensen, die het zich konden veroorloven, naar betere en nieuwere woningen. Hierdoor raakten de vroeg-naoorlogse wijken vooral bewoond door mensen met een zwakke sociaaleconomische positie. Als gevolg hiervan nam het sociaal kapitaal, de sociale cohesie en de sociale controle af in de wijken en kregen vandalisme en criminaliteit meer kans. De veiligheid en de leefbaarheid verslechterden in de wijken waardoor ook het imago van de wijken negatief werd. Door deze negatieve ontwikkelingen werd de selectieve in- en uitstroom versterkt en bleven alleen mensen in de wijken wonen voor wie nauwelijks alternatieven voor handen zijn (Nicis, 2008).

De verslechterde fysieke kwaliteit van de woningen in de vroeg-naoorlogse wijken wordt ook als één van de redenen gezien waarom de wijken in verval zijn geraakt. De woningen zijn gebouwd in een tijd van grote woningnood. In korte tijd moesten grote aantallen woningen worden gebouwd, veelal van goedkoop materiaal. Hoewel in het begin de nieuwe bewoners hun woning als een vooruitgang zagen van hun woonsituatie, lijken de woningen vandaag de dag niet meer aan de eisen van de moderne woonconsument de voldoen. Veel woningen zijn klein, gehorig en beschikken over sanitair dat voor veel mensen niet meer aan de huidige wensen voldoet. Ook de opzet van de wijken wordt niet meer door iedereen gewaardeerd, de homogeniteit doet wat saai en gedateerd aan. Ook het onderhoud van de woningen laat vaak te wensen over (Nicis, 2008).

Naast de woningen is ook het onderhoud van de openbare ruimte in de vroeg-naoorlogse wijken niet meer wat het geweest is. Toen de wijken gebouwd werden, waren de grote groene ruimten juist de kracht van de wijken en stond het voor open, licht en ruim. Door de jaren heen zijn de openbare ruimten verwaarloosd en in onbruik geraakt of onveilig geworden. De groenovergangen van privéruimten naar collectieve ruimten zijn in veel wijken vervaagd en rommelig geworden. Er is lang onduidelijkheid geweest wie precies verantwoordelijk was voor het onderhoud van de openbare ruimten en nieuwe bewoners van de wijken, met vaak verschillende culturele achtergronden, hebben soms botsende ideeen over hoe de ruimten gebruikt moeten worden. Ook jongeren zorgen er vaak voor overlast en zien de ruimten als plekken om te kunnen hangen. Ook wordt de kwaliteit van de openbare ruimten grotendeels

bepaald door de voorzieningen en bedrijvigheid en dezen zijn in grote mate verdwenen door een gebrek aan draagvlak en schaalvergrotingen zoals de supermarkt.

Tot slot noemt het rapport van Nicis (2008) dat er een slechte sociale infrastructuur heeft geheerst in de vroeg-naoorlogse wijken. Hiermee worden de instellingen bedoeld die zich richten op de sociale behoeften en problemen van bewoners zoals scholen, welzijnorganisaties, artsen en jeugdwerk. In de periode dat de problemen in veel vroeg-naoorlogse wijken toenamen zijn er geen goede professionals op ingezet, terwijl dit wel nodig was, om met name het vertrek van de midden inkomens tegen te gaan. De sociale cohesie in de wijken nam af en de sociaal-culturele diversiteit nam toe. Door de grote bevolkingsdynamiek en toegenomen diversiteit waren er minder normen en waarden die gedeeld werden en dit leidde tot ergernissen en gevoelens van onveiligheid onder de bevolking waardoor de sociale samenhang alleen maar slechter werd.

Door al deze ontwikkelingen, die samen hebben geleid tot het verval van de vroeg-naoorlogse wijken, is in de ogen van veel beleidsmakers de enige oplossing om de woningen in deze wijken grotendeels te slopen en er nieuwbouw voor in de plaats te zetten. Onder bewoners in de vroeg-naoologse wijken zelf heerst echter vaak niet zo'n negatief beeld als hierboven is geschetst. Veel van deze wijken worden door de bewoners vaak nog gewaardeerd om het ruime groen en de goede inrichting van de openbare ruimten. Ook de nabijheid van winkels en andere voorzieningen worden vaak als positief ervaren . Bewoners zijn over het algemeen ook tevreden over hun grote lichte woning tegen een betaalbare prijs (Dekker & Van Kempen, 2005). Dus ook al is het zo dat beleidsmakers vaak zeer negatief zijn over de vroeg-naoorlogse wijken, wordt deze mening over het algemeen niet gedeeld door de bewoners zelf.

3.5 Kritiek op stedelijke herstructurering

Niet iedereen is even positief over het beleid van stedelijke herstructurering. Hier zijn verschillende redenen voor te noemen. Ten eerste is niet iedereen het er over eens dat een concentratie van mensen met een zwakke sociaal-economische positie slecht is en automatisch leidt tot problemen. Lage inkomens of etnische minderheden vinden, mits daar vrijwillig voor gekozen is, in ruimtelijke concentraties vaak steun, veiligheid en bescherming. Ook in economisch opzicht, bijvoorbeeld voor het ontwikkelen van een specifieke markt of belangrijke netwerken, kan concentratie voordelen bieden (Van Beckhoven & Van Kempen, 2000). Een differentiatie van de woningvoorraad hoeft dus niet altijd beter te zijn. Bovendien is de inkomensongelijkheid in Nederland slechts relatief laag en bestaan er in vergelijking met Amerikaanse getto's geen grote concentraties van armoede in Nederland. De angst van de overheid voor gettoachtige praktijken is dan ook overdreven en niet gegrond (Musterd, 2000).

Ten tweede is er veel kritiek op de aanname van veel beleidsmakers dat een sociale menging in een buurt automatisch leidt tot sociale interactie tussen verschillende bewoners. Verschillende onderzoeken hebben uitgewezen dat contact tussen bewoners van verschillende etnische komaf of sociaal-economische positie, niet positief wordt beïnvloed door menging (Kleinhans et al., 2000; Bolt & Van Kempen, 2008; Van Beckhoven & Van Kempen, 2002.) Er zijn zelfs wetenschappers die zeggen dat het mengen van bevolkingsgroepen een negatief

effect heeft. Er zouden spanningen en conflicten kunnen ontstaan tussen mensen doordat verschillende leefstijlen en normen en waarden worden aangehangen (Kleinhans, 2004).

Ten derde wordt er veel kritiek geleverd op de aanname dat herstructurering leidt tot betere kansen voor mensen die een zwakke positie hebben in de maatschappij. Het is maar de vraag of de leefbaarheid in een buurt verbetert wanneer er in een buurt een aantal dure woningen wordt neergezet. Vaak hebben bewoners een aantal straten verder hier weinig van in de gaten. Er is nog maar weinig empirisch bewijs bekend over buurteffecten en of deze nieuwe 'rijkere' bewoners een positieve invloed hebben op de rest van de bewoners. Bovendien wordt ook wel gezegd dat mensen juist voordeel hebben van het leven met mensen van dezelfde etnische of sociaal-economische positie (Uitermark, 2003).

Ten vierde is een belangrijk kritisch punt op het herstructureringsbeleid dat het kan leiden tot waterbedeffecten. Waterbedeffecten worden door Slob et al (2008) gedefinieerd als*:" een effect van een beleidsmaatregel met een (on)bedoelde invloed op een ander gebied dan waarvoor de beleidsmaatregel is bedoeld*". In het geval van herstructurering komen de bewoners die gedwongen moeten verhuizen vaak in buurten terecht die in veel opzichten lijken op hun vorige buurt (zie hoofdstuk 2). Dit betekent dus dat de problemen door herstructurering alleen verplaatst worden en niet opgelost.

Tot slot kan men zich afvragen in hoeverre sociale doeleinden door middel van herstructurering nog moeten worden nagestreefd in een samenleving waarin de buurt slechts een onderdeel is van de activiteitenruimte van mensen. Waarom zou men zo nodig sociale contacten nastreven in de buurt wanneer mensen aangeven daar geen behoefte aan te hebben. Mensen hebben voornamelijk hun sociale contacten in huis op het werk of op school (Van Kempen, 2010). De buurt lijkt steeds meer een plek te worden waar slechts wordt gewoond binnen de woning zelf en waar sociale contacten steeds minder van belang lijken te zijn.

Over de fysieke doelstellingen van herstructurering zijn velen van mening dat dit een positieve invloed heeft op de buurt; woningen worden opgeknapt en de buurt in zijn geheel gaat er beter uitzien. Echter de sociale doelstellingen, daar zijn vele kanttekeningen bij te plaatsen en gaat het beleid vaak voorbij aan empirisch bewijs.

Hoofdstuk 4

Stedelijke herstructurering in Ede, Rotterdam en Den Haag

In dit hoofdstuk zal van alle drie de steden waarin interviews onder ouderen hebben plaatsgevonden, een korte profielschets van de stad worden gegeven met de belangrijkste sociaal-economische en sociaalculturele kenmerken. Daarnaast zal worden omschreven in wat voor soort wijken er in elke stad herstructurering is uitgevoerd en welk beleid de steden hierbij toepassen. Eerst zal Ede worden behandeld, vervolgens Rotterdam en tot slot Den Haag.

4.1 Ede

De gemeente Ede ligt centraal in Nederland in de Provincie Gelderland aan de westflank van natuurgebied de Hoge Veluwe (kaart 4.1). De gemeente Ede telt in totaal meer dan 107.832 inwoners verdeelt over de plaatsen Bennekom, Deelen, Ederveen, Harskamp, Hoenderloo (deels), De Klomp, Lunteren, Otterlo en Wekerom. De stad Ede is de hoofdplaats van de gemeente en telt 68.050 inwoners (CBS, 2010). Met zo'n 32.000 hectare is Ede qua grondoppervlak één van de grootste gemeenten van Nederland.

De gemeente Ede is onderdeel van de Gelderse G8 (grootste acht gemeenten van Gelderland). Dit zijn Apeldoorn, Arnhem, Doetinchem, Ede, Harderwijk, Nijmegen, Tiel en Zutphen, hierin is Ede de vierde grootste stad (Provincie Gelderland, 2010).

Ede kent een zeer licht groeiende bevolking. Het migratiesaldo is met -255 negatief, maar door een natuurlijke groei van 443 mensen, is de bevolking in 2009 met 188 mensen gegroeid (Gemeente Ede, 2010a)

Kaart 4.1 Ligging Ede

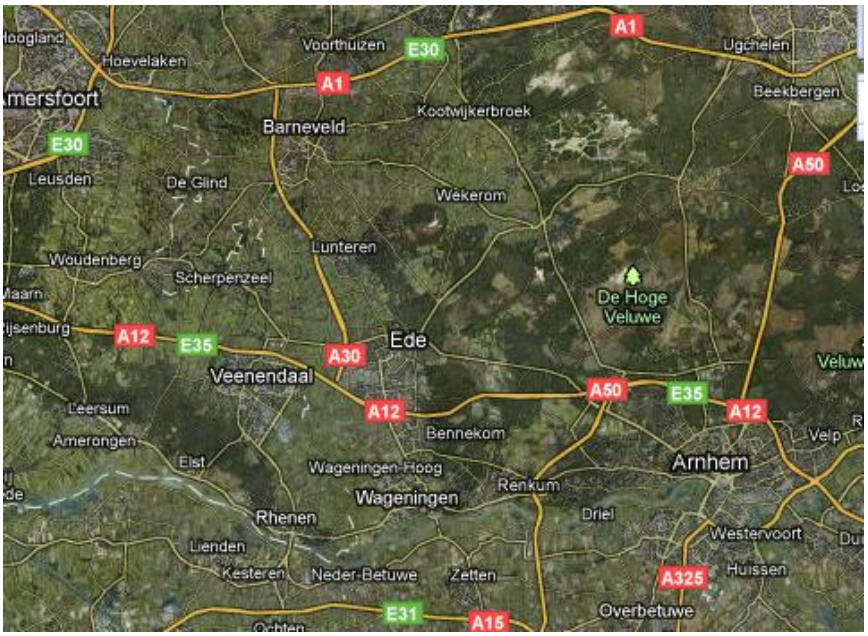

Bron: Google Maps, 2010

4.1.1 Sociaal-economische factoren:

De stad Ede is de belangrijkste economische kern in de gemeente Ede. De potentiële beroepsbevolking bedroeg in de stad Ede op één januari 2010 45.642 personen. Hiervan waren 1.883 mensen werkzoekende en werkloos. In de gemeente Ede lag het gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden in 2009 op 35.700 Euro, wat redelijk hoog is, gemiddeld in Nederland was dit namelijk 33.400 (CBS, 2009). Het grootste deel van de arbeidsplaatsen is in de gezondheids- en welzijnszorg. Qua aantal vestigingen zijn de handel, zakelijke dienstverlening en landbouwsector de belangrijkste sectoren (Gemeente Ede, 2010b).

4.1.2 Sociaal-culturele factoren:

Zoals zoveel plaatsen in Nederland heeft ook Ede een groeiend aantal 65 plussers. Lag dit aantal in 2000 nog net onder de 8000 personen, in 2010 was dit gestegen tot 9261, een groei van 17%. De grijze druk is hiermee gestegen tot 23% (Gemeente Ede, 2010b).

Het aantal niet-westerse allochtonen in Ede stad bedraagt 7178, hiervan is het grootste gedeelte van Marokkaanse afkomst, nauw gevolgd door Turkse afkomst. Ook dit aantal groeit, sinds 2002 is het aantal niet-westerse allochtonen met bijna 16% toegenomen. Ede richt zich in beleid sterk op integratie van deze allochtonen en ziet participatie als voornaamste middel dat leidt tot integratie (Gemeente Ede, 2010a).

4.1.3 Ede en herstructurering

Zoals in vele steden in Nederland heeft ook Ede vroeg-naoorlogse wijken die vlak na de Tweede Wereldoorlog zijn gebouwd. Ook Ede ondervindt problemen in deze wijken die te maken hebben met fysiek en sociaal verval. En ook in Ede hebben ze herstructurering als dé oplossing gezien om deze problemen op te lossen.

Er zijn drie wijken waar op redelijk grote schaal herstructurering heeft plaatsgevonden, dit zijn de Uitvindersbuurt, de Horsten en de Burgen (deze laatste twee wijken worden samen ook wel Veldhuizen A genoemd). Op de site van de gemeente Ede is het volgende te lezen: ‘*De verbetering van deze naoorlogse wijken met grote achterstanden op sociaal-maatschappelijk en fysiek gebied wordt voortgezet. Er wordt een integrale wijze toegepast, bestaande uit het bieden van een grotere verscheidenheid aan woontypes en prijsklassen, herinrichting van de openbare ruimte, het bieden van een scholenaanbod afgestemd op wijkbehoefte, meer kleinschalige bedrijvigheid en, verplaatsing van hinderlijke bedrijvigheid. Er wordt verder gewerkt aan een samenhangende inzet van onderwijs, veiligheid, welzijn en communicatie ter vergroting van wijkbetrokkenheid en versterking sociale samenhang in de wijken’ (Gemeente Ede, 2010).*

In de wijk Veldhuizen A zullen in totaal 630 woningen gesloopt worden en in de Uitvindersbuurt 460 woningen. Er is begonnen met de sloop in 2007 en de planning is om de wijken in 2020 geheel af te hebben. De gemeente Ede zegt in deze wijken grootsteedse problematiek te herkennen en wil dit oplossen door goedkope huurwoningen te slopen en hier een derde goedkope huurwoningen voor terug te plaatsen, een derde woningen uit het midden huursegment en een derde duurdere huurwoningen (Gemeente Ede, 2010a). De woningvoorraad gaat dus in deze wijken fors veranderen en dit houdt ook automatisch in dat veel van de bewoners die gedwongen moeten verhuizen door de herstructurering, niet terug

zullen kunnen keren naar hun wijk. Het algehele gedachtegoed van het mixen van inkomensgroepen om zo problemen op wijkniveau op te lossen, is dus ook in Ede aanwezig.

De wijken die in Ede aan herstructurering onderhevig zijn, hebben een aantal overeenkomstige kenmerken. Zo zijn ze voornamelijk in de jaren 60 gebouwd en hebben ze een eenzijdige woningbouw met grote stukken gemeenschappelijk groen ertussen. De bevolking bevat de hoogste werkloosheidspercentages in Ede en ook het percentage allochtonen is aanzienlijk hoger dan in andere wijken in Ede. Daarentegen ligt het percentage ouderen lager in deze wijken. Verder kenmerken de wijken zich door sociale overlast, vermogensdelicten, verkeersoverlast en verloedering (Gemeente Ede 2008). De wijken die Ede heeft gekozen om te herstructureren, bevatten dus de kenmerken waarin herstructurering over het algemeen het meest wordt toegepast, namelijk vroeg-naoorlogse wijken met een bevolking die voornamelijk in een zwakke sociaal-economische positie verkeert, een hoogpercentage allochtonen, een hoog percentage sociale onrust en een negatief stigma in de rest van de stad. Alleen het relatief lage aantal ouderen in deze wijken is een afwijkend kenmerk.

4.2 Rotterdam

De stad Rotterdam ligt in het westen van Nederland aan de rivier de Maas in de provincie Zuid-Holland en maakt deel uit van de Randstad (kaart 4.2). Rotterdam telde begin 2010 nog 593.000 inwoners, maar door de toevoeging van Rozenburg bij de stad, nam dit aantal medio dit jaar met 12.500 inwoners toe waardoor het aantal nu ruim boven de 600.000 ligt. De verwachting is dat de bevolking met 2,9 procent groeit tot 2050, dit percentage ligt gemiddeld in het land op 3,3 procent (Gemeente Rotterdam, 2010). Rotterdam is na Amsterdam de grootste stad van Nederland. De Agglomeratie Rotterdam bevat meer dan 1.2 miljoen inwoners en vormt het meest stedelijke gebied van Nederland.

Rotterdam bevat één van de twee mainports van Nederland, namelijk de grootste haven van Europa en tot 2004 zelfs de grootste haven ter wereld. Rotterdam is haar haven flink aan het uitbreiden door in de Noordzee nieuw land te winnen en zo de eerste en tweede maasvlakte aan te leggen.

Kaart 4.2 Ligging Rotterdam

Bron: Google Maps, 2010

4.2.1 Sociaal-economische factoren

Het gemiddeld besteedbaar inkomen lag in Rotterdam in 2008 op 29.200 Euro, het gemiddelde lag in Nederland in dat jaar op 34.300 Euro. Rotterdam kent veel huishoudens met een laag inkomen, aanzienlijk meer dan in de rest van Nederland en daarmee ook minder huishoudens met een gemiddeld of hoog inkomen. Dertien procent had in 2008 een inkomen onder de armoedegrens in Rotterdam, terwijl dit percentage voor de rest van het land slechts op zeven procent lag (Gemeente Rotterdam, 2010b). Het gemiddelde inkomen van niet-westerse allochtonen lag met 24.300 een stuk lager dan dat van autochtonen die gemiddeld 30.200 verdienden in 2008. (Gemeente Rotterdam, 2010b).

In 2009 telde Rotterdam bijna 300.000 werkzame personen waarvan de gezondheids- en welzijnszorg de sector was met de meeste werknemers. Het aantal werkzoekenden bedroeg in 2010 33.400 personen en hiervan hadden er ruim 16.000 een uitkering (Gemeente Rotterdam, 2010b).

4.2.2 Sociaal-culturele factoren

De bevolking van Rotterdam is in vergelijking met de rest van Nederland jong, veel bewoners zijn tussen de 20 en 30 jaar en de grijze druk is ook aanzienlijk lager dan in de rest van het land. In 2010 zijn er voor elke 65 plusser 4,5 personen in de leeftijdsgroep 20 tot en met 64 jaar en in 2025 zullen dit er 4,2 zijn. Landelijk zal dit aantal sterker afnemen, namelijk van 4,0 tot 2,6 personen voor elke 65 plusser (Gemeente Rotterdam, 2010a).

Rotterdam heeft een hoog aantal allochtone bewoners, zo wonen er ruim 52.000 Surinamers, ruim 46.000 Turken en ruim 38.000 Marokkanen. Het aantal allochtonen blijft ook sterk toenemen waardoor het aandeel allochtonen ten opzichte van autochtonen, steeds groter zal worden in Rotterdam (Gemeente Rotterdam, 2010b)

4.2.3 Rotterdam en herstructurering

Na de Tweede Wereldoorlog ontstond er grote woningnood onder de Nederlandse bevolking doordat deze in rap tempo groeide. In Rotterdam was deze woningnood extra groot, ten eerste doordat de bevolking snel groeide door de geboortegolf en ten tweede doordat grote delen van de stad verwoest waren door de oorlog. Vanaf 1946 werden er in hoog tempo nieuwe woonwijken gebouwd in Rotterdam waarbij de aandacht duidelijk bij de kwantiteit lag en niet bij de kwaliteit. De uitbreidingswijken werden steeds groter, zo zijn IJsselmonde en Hoogvliet bijna steden op zich en al snel werden deze wijken dan ook bekritiseerd door hun massale karakter (Gemeente Rotterdam, 2010c).

Rotterdam heeft dus een groot aantal vroeg-naoorlogse wijken en in veel van deze wijken vinden op het moment grote herstructureringsprojecten plaats. Om precies te zijn vinden deze projecten in 19 verschillende wijken plaats, verspreid over de stad (kaar 4.3). In totaal zullen er tussen 2005 en 2020 28.000 woningen gesloopt worden en daarnaast zullen er bijna 30.000 woningen worden verbeterd (tabel 4.1). De sloop zal voornamelijk plaatsvinden in de vroeg-naoorlogse wijken, maar ook zullen er woningen in vooroorlogse wijken worden gesloopt (Figuur 4.1).

Kaart 4.3 De 19 herstructureringsgebieden in Rotterdam, 2005-2015

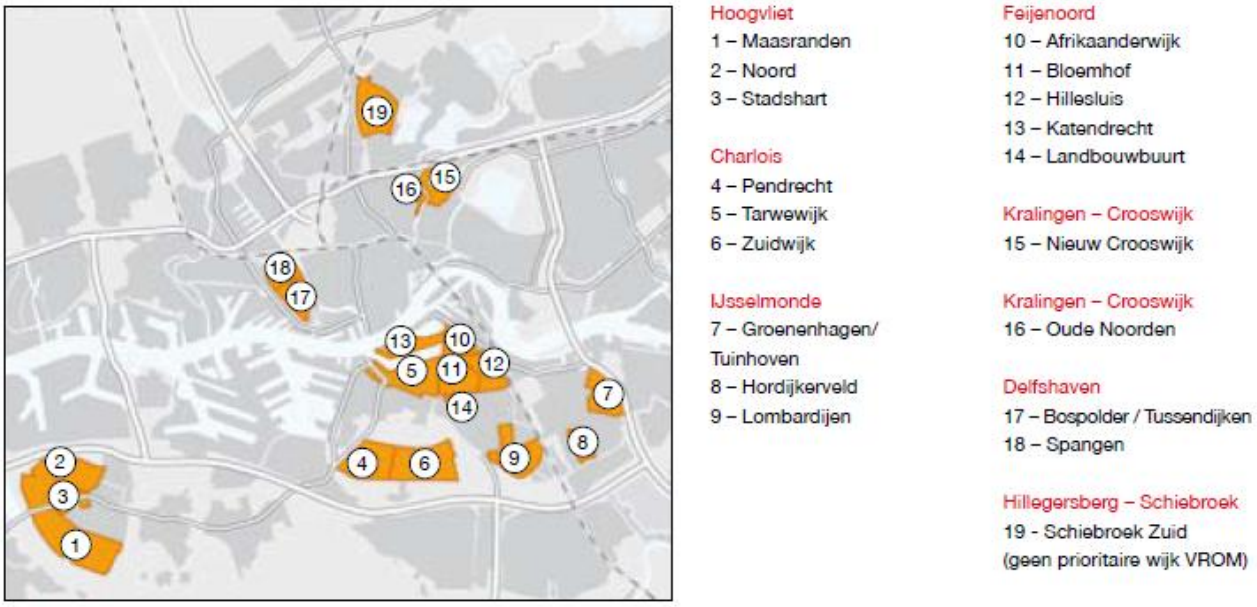

Bron: Gemeente Rotterdam, 2007

Tabel 4.1 Aanpak bestaande woningvoorraad in Rotterdam tussen 2006 en 2020

	2006 – 2010	2010 – 2020	Totaal
Sloop	8.000 woningen	20.000 woningen	28.000 woningen
Woningverbetering particulier	5.000 woningen	10.000 woningen	15.000 woningen
Woningverbetering corporatie	4.500 woningen	10.000 woningen	14.500 woningen
Totaal	17.500 woningen	40.000 woningen	57.500 woningen

Bron: Gemeente Rotterdam, 2007

Figuur 4.1 Nieuwbouwbehoefte en gewenst sloopprogramma gemeente Rotterdam, per woonmilieu, 2005-2020

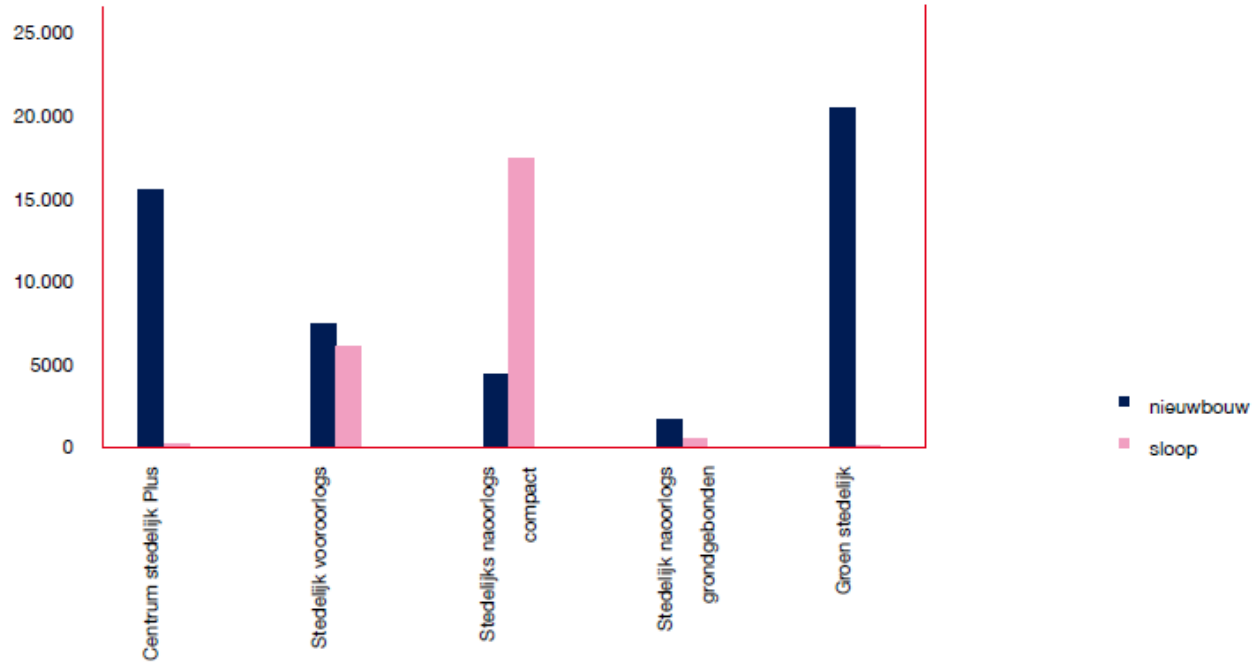

Bron: Gemeente Rotterdam, 2007

Net als de gemeente Ede geeft ook de gemeente Rotterdam aan dat deze woningen gesloopt moeten worden wegens sociale problemen in de buurt en de slechte technische staat van de woningen zelf. Beide gemeentes snappen uiteraard dat het slopen van woningen de sociale problemen van de buurt niet oplost en daarom komt ook Rotterdam, net als Ede, met de belofte voor een integrale wijkaanpak met een speciaal sociaal programma voor in de wijken en verbetering van het onderwijs en de economie. Met de slechte technische staat van de woningen bedoelt Rotterdam dat de woningen of te klein zijn of niet meer aan de kwaliteitseisen van vandaag de dag voldoen (Gemeente Rotterdam, 2007).

Rotterdam geeft echter ook nog een andere, misschien nog wel belangrijkere, reden aan waarom er is gekozen voor grootschalige sloop van woningen in de stad. Eén van de doelstellingen voor 2030 is namelijk om een aantrekkelijke woonstad te worden voor mensen met midden en hoge inkomens. Tot nu toe trekken midden- en hoge inkomens juist weg uit de stad en weet Rotterdam deze mensen niet aan zich te binden. Een voor de hand liggende oplossing is het bouwen van aantrekkelijke woningen voor deze laag van de bevolking. Hierbij kiest Rotterdam ervoor om niet buiten de stad deze nieuwe woningen te gaan bouwen maar de ruimte in de stad zelf te gebruiken, dit creëert namelijk meer koopkracht en draagvlak voor voorzieningen in de stad (Gemeente Rotterdam, 2007).

In 2020 wilt Rotterdam 56.000 nieuwe woningen in de stad gebouwd hebben. Het is natuurlijk niet moeilijk te concluderen dat hiervoor ruimte gemaakt moet worden, in dit geval dus door de sloop van oudere woningen. In de stadsvisie voor 2030 staat letterlijk: *"Door vernieuwing en herstructurering komt er meer ruimte voor middeninkomens- en hoge inkomensgroepen. Daardoor verandert een aantal bestaande woonwijken wezenlijk van karakter"* (Gemeente Rotterdam, 2007). In Rotterdam snijdt het mes dus aan twee kanten door de herstructurering; ze lossen de concentraties van armoede op in wijken met een zwakke sociaaleconomische positie én ze trekken nieuwe bewoners aan met midden en hoge inkomens.

4.3 Den Haag

De stad Den Haag ligt in het westen van Nederland aan de kust en is de hoofdstad van de provincie Zuid-Holland (kaart 4.4). Den Haag is met 489.271 inwoners de derde stad van Nederland en maakt net als Rotterdam deel uit van de Randstad. De Aglomeratie Den Haag telt 1.017.937 inwoners (CBS, 2010).

Hoewel Den Haag niet de Hoofdstad is van Nederland, beschikt het wel over een aantal functies die de stad een zekere belangrijke positie geven. Ten eerste zijn de regering en het parlement in Den Haag gevestigd en dit maakt de stad tot het politieke centrum van het land. Ook is de residentie van de koningin in de stad gevestigd en is Den Haag het centrum van de internationale rechtspraak door het internationaal gerechtshof. Daarnaast zijn ook bijna alle ambassades en ministeries in Den Haag gevestigd.

Kaart 4.4 Ligging Den Haag

Bron: Google Maps, 2010

4.3.1 Sociaal-economische factoren

De inwoners van de gemeente Den Haag hadden in 2007 een besteedbaar inkomen van 30.700 Euro, waarmee zij iets onder het landelijk gemiddelde lagen. Tussen de wijken in Den Haag liggen echter wel grote verschillen, zo zijn er wijken waar dit besteedbaar inkomen rond de 22.000 Euro ligt en wijken waar er gemiddeld meer dan 50.000 Euro kan worden besteed. Bijna 50% van de Haagse bevolking had een laag besteedbaar inkomen en slechts 16,7 % had een hoog besteedbaar inkomen, de verschillen tussen arm en rijk zijn voor Nederlandse begrippen dus redelijk groot (Gemeente Den Haag, 2010a).

Het aantal werklozen dat naar werk zocht lag in 2010 op 18.271 personen en in totaal waren er bijna 264.000 mensen werkzaam in Den Haag. De meeste mensen zijn werkzaam in de branche van overheidsdiensten, openbaar bestuur en sociale verzekeringen (Gemeente Den Haag, 2010a).

4.3.2 Sociaal-culturele factoren

De gemiddelde leeftijd van de Haagse bevolking is 38 jaar en bijna een kwart van de bevolking is boven de 55 jaar. De grijze druk ligt in Den Haag op 18.8 % dus deze ligt onder het landelijk gemiddelde van 22%. Terwijl de grijze druk op de meeste plaatsen sterk toe zal nemen, verwacht Den Haag dat deze slechts zal verhogen tot 23,8% in 2030 (Gemeente Den Haag, 2010a).

Den Haag heeft net als Rotterdam, een groot aantal allochtonen wonen in de stad. Bijna de helft van de bevolking (47,8%) is allochtoon in Den Haag en dit aantal neemt nog altijd gestaag toe, in 2030 zal dit zelfs meer dan de helft van de bevolking gaan worden. De grootste groep etnische minderheden betreft de Surinamers, gevolgd door Turken en Marokkanen (Gemeente Den Haag, 2010a).

4.3.3 Den Haag en herstructurering

Het Haagse herstructureringsbeleid is onderdeel van het Haagse Grotestedenbeleid dat in 2000 van start is gegaan. Dit beleid is gericht op het verbeteren van de woningmarktpositie van de wijken en het vergroten van de woningdifferentiatie met als beoogd effect dat er meer midden- en hogere inkomensgroepen in eenzijdige wijken worden vastgehouden of aangetrokken. Hiermee wordt getracht segregatie te doorbreken en de selectieve migratie van deze inkomensgroepen uit de stad te verminderen, aldus de gemeente Den Haag (Gemeente Den Haag, 2010b).

Den Haag heeft haar herstructureringsgebieden opgedeeld in centrale vernieuwingsgebieden en pioniersgebieden. In de Centrale vernieuwingsgebieden is de woningvoorraad overwegend in bezit van de corporaties. De aanpak in deze wijken is vooral gericht op geconcentreerde grootschalige vernieuwing door sloop van een deel van de goedkope huurvoorraad en nieuwbouw in een mix van goedkopere en (middel)dure woningen. Het doel is een meer gedifferentieerde woningvoorraad, waardoor midden- en hogere inkomensgroepen worden vastgehouden en aangetrokken. In de Pionierswijken gaat het vooral om het verleiden van de markt. De opgave is gericht op particuliere woningen met onderhoudsachterstanden, maar ook op woontechnische aspecten als te kleine woningen. De centrale vernieuwingsgebieden, dus de wijken waar op grote schaal herstructurering door het slopen van oude woningen en het plaatsen van nieuwbouw plaatsvindt, liggen voornamelijk in het Zuidwesten van Den Haag. Dit gebied wordt ook wel Den Haag Zuidwest genoemd.

Kaart 4.5 Herstructureringsgebieden in Den Haag

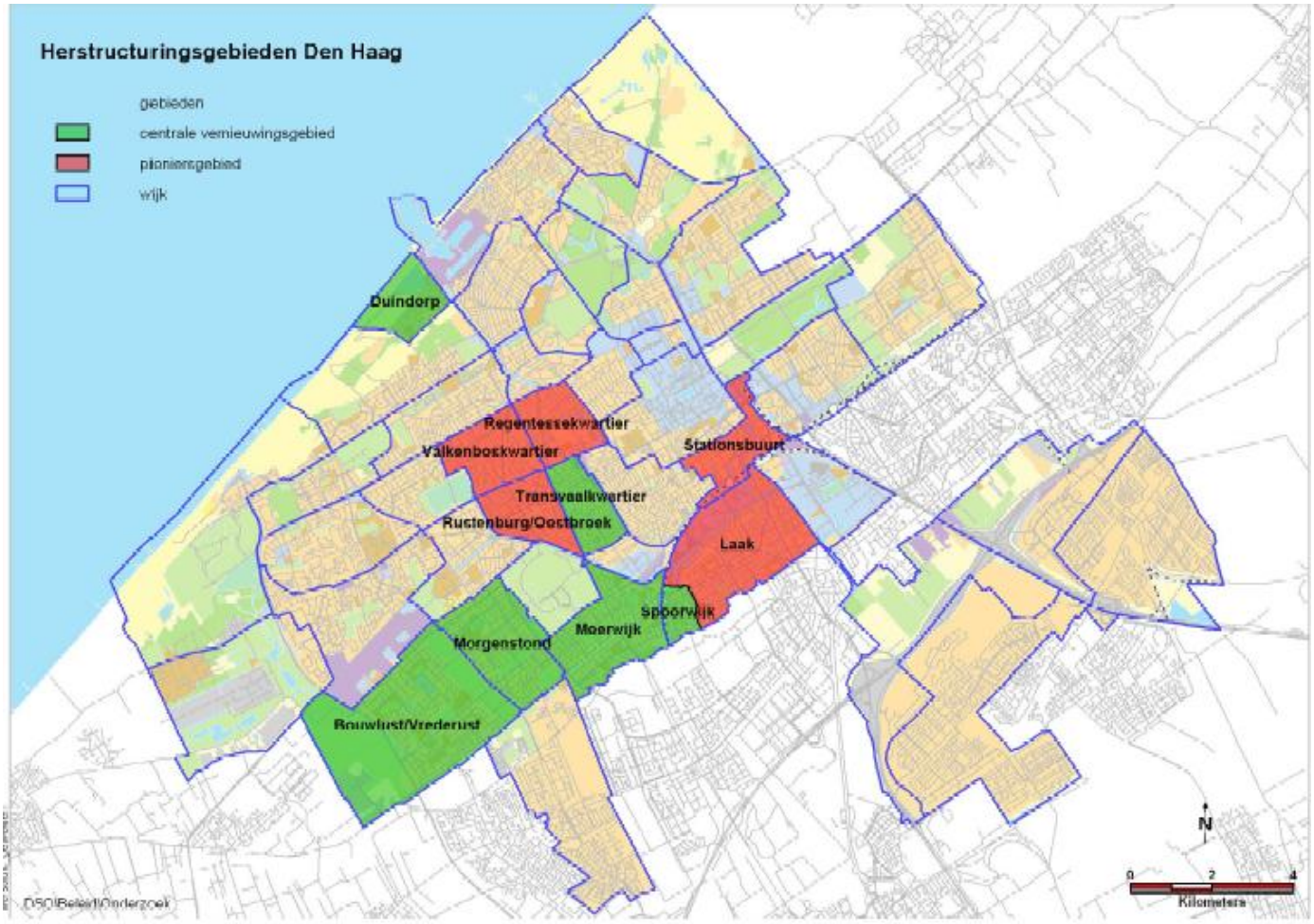

Bron: Gemeente Den Haag, 2010b

Den Haag Zuidwest is in zijn geheel vlak na de Tweede Wereldoorlog gebouwd en bestaat uit drie wijken, dit zijn: Moerwijk, Morgenstond en Bouwlust/Vredelust (kaart 4.5). Deze wijken bezitten samen 32.000 woningen en 65.000 inwoners, de omvang van een middelgrote stad in Nederland (Gemeente Den Haag, 2003). De wijken bestaan uit een zeer eenzijdig woningaanbod van voornamelijk vierlaagse portieketagewoningen en als gevolg hiervan hebben veel kansrijke mensen de afgelopen decennia de wijken verlaten omdat ze geen ontplooiingsmogelijkheden hadden. Hiervoor in de plaats kwamen veel kansarmen de wijken juist binnen en mede hierdoor, zegt de gemeente Den Haag, zijn de wijken in een neerwaartse spiraal terecht gekomen. De sociale cohesie ontbreekt in de wijken, de wijken hebben een negatief imago en door het sluiten van steeds meer voorzieningen gaat de kwaliteit en de economie nog verder achteruit (Gemeente Den Haag, 2003).

Mede om bovenstaande redenen is er een intensieve herstructureringsoperatie gaande in de wijken, die zal duren tot 2013. Er zullen in totaal 9000 woningen worden gesloopt en er zullen 8500 nieuwe woningen worden gebouwd in verschillende prijsklassen, zodat de woningvoorraad meer divers wordt en er mensen met midden en hoge inkomens naar de wijk worden getrokken. Ook in Den Haag willen ze aan een integrale wijkaanpak doen en gaan ze

naast de fysieke herstructurering ook inzetten op het verbeteren van de economie in de wijk, verbeteringen in het onderwijs en het verbeteren van de leefbaarheid.

Dat er, naast Den Haag Zuidwest, ook in de rest van de stad woningen gesloopt worden door herstructureringsprojecten is uit de cijfers af te leiden (Tabel 4.2). In totaal zijn er tussen 2000 en 2009 in heel Den Haag meer dan 13.000 woningen gesloopt waarvan het merendeel tussen 2007 en 2009 is gedaan.

Tabel 4.2 Aantal gesloopte woningen per wijk en Den Haag, 2000-2009

	2000-2009	2007-2009
Centrale vernieuwingsgebieden		
Duindorp	946	244
Transvaalkwartier	1807	383
Bouwlust/Vrederust	1137	370
Morgenstond	2041	800
Moerwijk	779	779
Spoorwijk	1695	0
Subtotaal	8405	2576
Pioniersgebieden		
Valkenbos-/Regentessekwartier	651	61
Rustenburg en Oostbroek	198	0
Stationsbuurt	103	0
Laakkwartier excl. Spoorwijk	220	136
Subtotaal	1172	197
Totaal	9577	2773

Bron: Gemeente Den Haag, 2010b

Voor de gesloopte woningen is veel nieuwbouw in de plaats gekomen, in totaal ruim 11.600 woningen tussen 2000 en 2009. Dat deze woningen vaak voor mensen met hogere inkomens bedoeld zijn dan dat er oorspronkelijk in de wijken woonden, blijkt ook uit de stijding van het aantal eengezinswoningen dat flink gestegen is, vooral in de centrale vernieuwingsgebieden (figuur 4.2).

Figuur 4.2 Aantal eengezinswoningen in investeringsgebieden Den Haag, 2000-2009

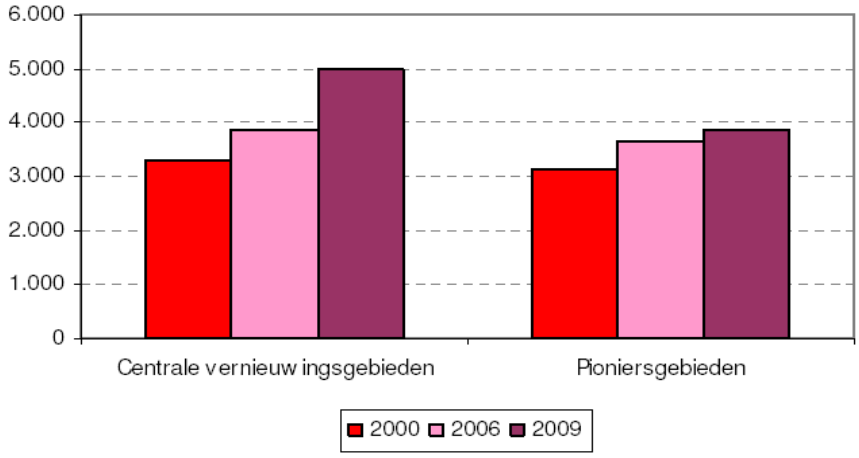

Bron: Gemeente Den Haag, 2010

4.4 Concluderende opmerkingen

In alle drie de steden wordt er voornamelijk herstructurering uitgevoerd in vroeg-naoorlogse wijken. De wijken kenmerken zich door een eenzijdige woningvoorraad waar voornamelijk de bevolking woont met een zwakke sociaal-economische positie. Ook wordt vaak een hoog percentage allochtonen genoemd waardoor de wijken cultureel zeer divers zijn. Alle drie de steden hebben het over een hoge mate van sociale overlast in de wijken, lage sociale cohesie, hoge werkloosheid en een slecht voorzieningsniveau.

Als oplossing komen alle drie de steden met grootschalige sloop waarbij een groot deel van de woningvoorraad in de wijken vervangen wordt door woningen die bestemd zijn voor bewoners met midden en hoge inkomens. De steden voeren dus alle drie een beleid waarbij inkomensgroepen gemengd moeten gaan wonen, een visie die grote populariteit kent in veel gemeentes en het Rijk maar ook in andere landen zoals in hoofdstuk drie is besproken.

Tot slot zeggen alle drie de steden aan integrale wijkaanpak te willen doen en naast het aanpassen van de woningvoorraad in de herstructureringsgebieden, ook de sociale samenhang, economie en onderwijs te willen verbeteren in de wijken. Dus hoewel de herstructureringsgebieden in de ene stad omvangrijker zijn dan in de andere stad, lijken er geen verschillen te zijn wat beleid betreft tussen de steden.

Hoofdstuk 5

Waardering woning en buurt van voor de herstructurering

De vraag of een gedwongen verhuizing als een verbetering of een verslechtering van de algehele woonsituatie wordt ervaren door ouderen, hangt onder andere af van de waardering die zij hebben voor hun oude woonsituatie. Of men uit een woning en buurt komt die als erg aangenaam werd ervaren of dat men uit een woning en/of buurt komt waar men eigenlijk al niet naar tevredenheid woonde, zal zeker van invloed zijn op de waardering voor de nieuwe woning en buurt. In dit hoofdstuk zal worden bekeken welke waardering ouderen voor hun oude woning en buurt hebben, hierbij zullen zowel de waardering voor de fysieke status van de woning en buurt worden belicht, als de emotionele en sociale waarden. Door dit te doen zal er antwoord worden gegeven op de eerste twee deelvragen die aan het begin van dit onderzoek zijn gesteld, namelijk: *Hoe was de waardering voor de vorige woning onder ouderen die later te maken kregen met herstructurering en een gedwongen verhuizing?* Bij het beantwoorden van deze vraag zal worden bekeken wat de ouderen positief vonden aan hun vorige woning en wat zij negatief vonden. Bij de tweede deelvraag: *Hoe was de waardering voor de vorige buurt onder ouderen die later te maken kregen met herstructurering en een gedwongen verhuizing?* zal precies hetzelfde worden gedaan alleen dan met betrekking tot de vorige buurt.

Er zijn in totaal 16 interviews gehouden met ouderen van 55 jaar of ouder. De interviews hebben plaatsgevonden in de maand november van het jaar 2010. De interviews waren verspreid over drie steden. Vijf interviews zijn gehouden in Ede, zes in Rotterdam en vijf in Den Haag. Alle ouderen hebben twee tot vier jaar geleden moeten verhuizen wegens sloop van hun vorige woning. De reden van deze sloop is herstructurering van de buurten waarin de ouderen woonden. De interviews hebben plaatsgevonden bij de ouderen thuis en duurden ongeveer drie kwartier.

Alle ouderen die geïnterviewd zijn, hadden eerder een schriftelijke enquête ingevuld waarin zij hebben aangegeven dat ze bereid waren mee te doen aan verder onderzoek. Deze schriftelijke enquête maakte deel uit van een onderzoek dat nog reeds gaande is door o.a. de Universiteit Utrecht naar de waterbedeffecten van herstructurering, uitgevoerd in de gemeenten Groningen, Ede, Breda, Rotterdam en Den Haag. In Rotterdam betrof dit aantal ouderen 18, in Ede 11 en in Den Haag hadden 53 ouderen aangegeven bereid te zijn om mee te doen aan verder onderzoek. Aangezien het lage aantal ouderen in Ede, zijn deze het eerst gebeld om te kijken hoeveel ouderen nog steeds bereid waren mee te doen aan verder onderzoek. Aangezien het invullen van de enquête voor veel ouderen alweer een aantal maanden geleden was, hadden sommige ouderen geen zin niet of waren ze door gezondheidsproblemen niet meer bereid aan verder onderzoek mee te doen. Hierdoor bleef het aantal ouderen om te interviewen in Ede steken op vijf. Er is toen besloten in de andere twee gemeenten ook rond de vijf ouderen te interviewen om in totaal aan een aantal van ongeveer 15 ouderen te komen. In Rotterdam zijn in totaal 13 ouderen opgebeld om aan een aantal van

zes te komen. Ook hier waren sommige ouderen niet meer in staat of bereid aan verder onderzoek mee te doen, ook waren er ouderen die geheel onbewust in de enquête hadden aangegeven mee te willen doen en zij hadden dus nooit te intentie om aan verder onderzoek mee te werken. In Den Haag zijn er tenslotte 18 ouderen gebeld om aan een aantal van 5 te komen. Bij opvallend veel huishoudens werd de telefoon meerdere keren niet opgenomen en ook hier waren er ouderen die bij nader inzien niet meer mee wilden doen of intussen niet meer in staat waren mee te doen door gezondheidsproblemen. Alle ouderen in alle drie de gemeentes die aan de telefoon nog steeds aangaven mee te willen doen aan een interview, zijn ook daadwerkelijk geïnterviewd.

5.1 Waardering voor de woning van voor de herstructurering

Uit grootschalig onderzoek onder ouderen in Nederland blijkt dat veel ouderen, maar liefst 90 procent, tevreden is met de eigen woning. Ouderen verhuizen niet snel en wanneer zij dit doen dan is dit vaak vanwege gezondheidsredenen en willen ze naar een voor ouderen geschikte woning (VROM, 2003). De meest genoemde reden waarom ouderen niet willen verhuizen, is omdat ze tevreden zijn met hun woning en gehecht zijn aan hun woning, de buurt en de mensen in de buurt. Echter, ouderen met een woning van voor 1970 zijn aanzienlijk minder vaak tevreden met hun woning, deze groep betreft ook de ouderen uit herstructureringswijken. De slechte kwaliteit van deze woningen is hier waarschijnlijk de oorzaak van. Vaak zijn deze woningen ook minder geschikt voor ouderen door het ontbreken van liften (Wassenberg en Binken, 2007)

Uit bovenstaande informatie valt dus te verwachten dat de ouderen in de interviews aan zullen geven redelijk tevreden te zijn geweest met hun vorige woning maar dat ze de kwaliteit van de woning minder goed vonden. Ook valt te verwachten dat ze de woning niet meer bij hun leeftijd vonden passen.

5.1.1 Positieve punten aan de vorige woning

Uit de interviews blijkt dat de waardering voor de woning van voor de herstructurering over het algemeen erg goed was. Veel ouderen woonden vaak al lang in deze woning en ervoeren deze als aangenaam om in te wonen. Dat ouderen met een woning van voor 1970 dus vaker ontevreden zijn met de woning, is uit de interviews niet op te merken: zij lijken net zo tevreden te zijn geweest met hun woning als de ouderen met een nieuwere woning. Veel ouderen snappen wel dat de huizen gedateerd waren, maar de meesten vonden dit niet hinderlijk, soms zelfs het tegenovergestelde, zo zegt mevrouw Van Dijk-de Jong, 70 jaar uit Rotterdam:

> *"Wat vond u positief aan dat huis?"*
> *"Alles".*
> *"Wat vond u het meest positief?"*
> *"Nou de grootte van het huis, wij hadden 5 kinderen het was ideaal. We hadden er een heerlijke tuin. Ik had van niemand last, we konden parkeren. Ja niemand zal van mij over dat huis in Heijplaat iets negatiefs horen zeggen want ik heb er verschrikkelijk graag gewoond".*

Ook Mevrouw Pauw, 87 jaar uit Den Haag was zeer tevreden met haar vorige woning, ze zegt:

> *"Het was echt een prachthuis met een hele grote kamer, twee grote slaapkamers en een behoorlijke keuken en een héél groot balkon. Alleen de douche was niet zo prettig want daar zat een drempel en daar moest ik overheen stappen en daar kreeg ik natuurlijk ook meer moeite mee. Maar ik probeerde toch zo lang mogelijk vol te houden om daar te blijven zitten omdat ik daar voor zo'n lekker huurtje zat".*

Mevrouw Hoekstra, 83 jaar uit Ede spreekt met groot enthousiasme over haar vorige woning:

> *"Ja alles was positief. De achterkant op het zuiden en ik had een heerlijk mooie tuin. Ik had een hoekwoning, konden we, toen mijn man nog leefde, de caravan er neer zetten en toen later ik de auto."*

Bijna iedere oudere heeft wel iets specifieks te noemen wat de vorige woning zo fijn maakte om in te wonen en de manier waarop het verteld wordt geeft aan dat het van grote waarde was voor veel ouderen en dat het gemis groot is.

5.1.2 Gemis van de vorige woning

Vaak spreken ouderen de zin uit: 'Ik heb er graag/fijn gewoond". Als gevraagd wordt wat ze het meest missen aan hun vorige woning dan heeft, net als bij de positieve punten van de woning, bijna iedereen wel weer iets specifieks te melden. Voor de één is dat een tuin, voor de ander het mooie uitzicht dat ze hadden bij de vorige woning. Ook de herinneringen die er vaak lagen in de vorige woning zijn een aantal keer genoemd, daarop zal later verder worden ingegaan. Een goed voorbeeld dat de technische status van de vorige woning voor ouderen vaak geen belemmering betekende, is de volgende uitspraak van mevrouw Van der Wal, 68 jaar uit Den Haag, toen aan haar werd gevraagd wat zij het meest miste aan haar vorige woning:

> *"Ja dat zijn toch de warmtepunten.. ik kan maar niet wennen aan die centrale verwarming hier. Ik had daar een mooie haard en een kachel in de keuken ik kon heel mijn huis goed verwarmen.. ja dat mis ik enorm".*

Meneer en mevrouw Van Ek, 78 en 76 jaar uit Ede missen hun tuin het meest:

> *"Een tuin, althans een tuin waar je zitten kan want hier zit je eigenlijk zo op straat. Hier kan je de tuinstoelen ook niet laten staan want ze halen ze weg".*

Mevrouw De Zwart-Kistjes, 77 jaar uit Rotterdam had geen tuin maar haar balkon was wel erg geliefd, zij mist het meest:

"Het groen en de vogeltjes en de rust, wij hadden een heel rustig hoekje".

Maar niet iedereen mist iets aan de vorige woning, een tuin bijvoorbeeld kan een gemis zijn, zoals blijkt uit eerdere citaten, maar het niet hebben van een tuin kan ook een verlossing zijn als men ouder wordt. Mevrouw Van Gelder-Poot, 76 jaar uit Rotterdam antwoordt op de vraag wat zij het meest mist aan haar vorige woning:

"Nou eigenlijk niks. Want ik heb hier een heel fijn terras ruim, overdekt en toen dacht ik, het is best fijn dat ik mijn tuin niet meer hoef te onderhouden"

Op de vraag wat ouderen het meest missen aan hun vorige woning, is geen eenduidig antwoord te geven. Voor iedere oudere is dit iets anders en voor sommige ouderen is er zelfs niets wat zij echt missen of is het gemis juist een voordeel zoals de tuin voor mevrouw Van Gelder Poot.

5.1.3 Negatieve punten aan de vorige woning

Eerder in dit hoofdstuk bleek al dat de aanname dat ouderen in woningen van voor 1970 vaker negatief zijn over hun woning, niet uit de interviews naar voren komt. Toch zou verwacht kunnen worden dat wanneer ouderen wordt gevraagd iets negatiefs aan hun vorige woning te noemen, ze toch uitkomen bij de slechte technische kwaliteit en dat de woningen voor ouderen minder geschikt zijn, omdat dit ook uit eerder onderzoek naar voren is gekomen (VROM, 2003).

Wanneer ouderen werd gevraagd wat zij negatief vonden aan hun vorige woning dan wisten de meesten wel een aantal punten te noemen, maar vaak werd dit wel meteen weer afgezwakt. Ouderen lijken de slechte technische kwaliteit van de woningen niet als een belemmering te hebben gezien. Te merken is dat de meeste ouderen niet graag negatieve dingen vertellen over hun vorige woning. Vaak werd gezegd "maar dat is ook het enige hoor" of werden de negatieve punten meteen overruled met het aangeven van de tevredenheid met de woning. De negatieve punten van de vorige woning werden ook met veel minder enthousiasme vertelt dan de positieve punten. Om een aantal voorbeelden te geven: Mevrouw Damsteeg-Van der Knaap, 68 jaar uit Den Haag antwoordde op de vraag of zij negatieve punten kon noemen van haar vorige woning:

"Nee want ik heb er altijd met plezier gewoond. Op een gegeven moment heb ik ook dubbele beglazing gekregen dus toen was het ook goed geïsoleerd. Voor mij was het een heerlijke woning. Voor mij hoefde ik er toen der tijd niet uit. Alleen de trap naar boven toe ging je op gegeven moment wel parten spelen, dat was eigenlijk het enige negatieve".

Mevrouw De Zwart-Kistjes, 77 jaar uit Rotterdam geeft aan dat een nadeel ook als voordeel kan werken:

"Ja alles was wat klein maar voor mij was het niet een nadeel. Het was een beetje kruipdoor sluipdoor. Alles heeft een voordeel en een nadeel: het was klein maar dat was ook wel weer knus".

Meneer en mevrouw Van Bladeren, 77 jaar uit Rotterdam, geven negatieve punten aan maar vermelden er wel bij dat het voor hen niet als nadelig werd ervaren:

"Ja de laatste tijd die trappen maar toen we er zelf 40 jaar geleden kwamen wonen waren we zelf nog geen 40 dus dan loop je zo naar boven natuurlijk. Verder vond ik daar geen negatieve punten aan zitten.. goed oké, het was oud en het gaat er wat minder uitzien en de straten waren smal, maar voor ons was het prima".

Wat opvalt is dat de ouderen in Ede iets negatiever zijn over hun vorige woning en dat zij wel duidelijke negatieve punten te melden hebben. Deze negatieve punten gingen dan wel alleen over de fysieke toestand van de woning. Deze bewoners hebben vaak met evenveel plezier gewoond in hun vorige woning als de ouderen in Rotterdam en Den Haag maar weten enkel meer negatieve punten te noemen, zonder dit verder af te zwakken. Meneer Spreeuw, 62 jaar uit Ede, die zijn vorige woning ontzettend mist omdat hij daar 'als god in Frankrijk leefde' vertelt:

"Ja eigenlijk moet ik hard gaan lachen want dat was echt een hele slechte woning dat was nog slechter dan de woningen uit de Uitvindersbuurt. Er zat in de winter even veel ijs aan de ramen aan de binnenkant als aan de buitenkant. De centrale verwarming was onbetaalbaar we betaalden bij de huur daar een aparte toeslag dat was gewoon niet te harden. Er zaten schuiframen in iedere kamer en daar zaten dus hele grote kieren in, de wind kwam er zo tussendoor".

Meneer en mevrouw Van Ek 78 en 76 jaar uit Ede vertellen dat ze de technische kwaliteit van de woning erg slecht vonden:

"Ja de huizen waren niet zo best gebouwd, de kwaliteit was slecht. Koud, niet geïsoleerd. Dat hebben we toen zelf helemaal geïsoleerd. Toen we gingen behangen, trokken we het behang van de vorige bewoner met muur en al eraf, dat soort dingen. Slecht gebouwd".

Wanneer ouderen iets negatiefs moesten noemen aan hun vorige woning, dan kwamen de meesten dus toch aan met een negatief oordeel over de technische kwaliteit of de geschiktheid voor ouderen, zoals het moeten lopen van trappen. Maar deze punten worden met een soort tegenzin vertelt en vaak afgezwakt. De meningen komen hiermee wel overeen met dat van de gemiddelde oudere in een woning van voor 1970.

5.1.4 Emotionele binding met de vorige woning

Zoals in hoofdstuk twee al naar voren is gekomen, zijn ouderen oververtegenwoordigd in de vroeg naoorlogse wijken en velen hiervan wonen hier al sinds ze er op vrij jonge leeftijd gesetteld zijn. Ze zijn als het ware met de wijk samen ouder geworden (Wassenberg en Binken, 2007). Veel van deze ouderen hebben dus een emotionele binding met de buurt, niet voor niets geeft een groot deel van de ouderen aan niet te willen verhuizen omdat men gehecht is aan de woning en buurt (VROM, 2003). Deze emotionele hechtenis neemt toe naarmate men langer in een woning woont en wanneer men gedwongen weg moet uit een woning waar lange tijd met tevredenheid gewoond is, dan kan dit leiden tot afflictie. Wanneer dit gebeurt dan zullen de ouderen hun vorige woning idealiseren, en er met mooiere herinneringen naar terugkijken dan het in werkelijkheid was (Kleinhans, 2005).

Dit emotionele aspect kwam ook duidelijk in de interviews naar voren. Wanneer ouderen werd gevraagd naar hun waardering voor hun vorige woning dan begonnen veel ouderen al snel over de emotionele binding die zij met dit huis hadden en vaak nog steeds voelen. Geen van de geïnterviewden heeft minder dan 10 jaar in de vorige woning gewoond en 30 jaar is zeker geen uitzondering. De ouderen waren vaak op veel jongere leeftijd in hun vorige huis komen wonen, een aantal zelfs met hun trouwen. Velen hebben kinderen gekregen in de vorige woning en voor sommigen is het de laatste plek waar ze met hun partner samen hebben gewoond. Het is dus geen verrassing dat de gedachte aan de vorige woning vele herinneringen met zich meebrengt en dat deze zeer waardevol zijn voor de meeste ouderen. De indruk bestaat zelfs dat deze emotionele waardering nog sterker is dan de waardering voor de woning an sich. Zo zegt mevrouw Lopez, 65 jaar uit Den Haag:

> *"we zijn ontworteld… de emotionele waarde aan dat huis dat zijn we kwijt. We woonden er bijna 30 jaar, het was gewoon ons paleisje".*

Mevrouw Hoekstra, 83 jaar uit Ede, heeft zowel goede als slechte tijden meegemaakt in haar vorige woning, zij zegt:

> *"ja uiteindelijk heb je er heel veel meegemaakt. Je kinderen zijn er groot geworden, ik ben erin gekomen toen had ik net een kindje van 2 jaar verloren. Mijn kinderen zijn daar van huis uit getrouwd, mijn man is er overleden.. je hebt er heel veel herinneringen".*

Ook mevrouw Van der Wal, 68 jaar uit Den Haag mist haar vorige woning om emotionele redenen, zij zegt:

> "*Nee ik wilde daar helemaal niet weg. Ik had daar nooit weg gehoeven. Ik heb daar drie kinderen groot gebracht in een klein huisje. Nu waren we met zijn tweeën, kregen we eindelijk ruimte.. ook mijn kinderen hebben daar verdriet van, die komen nooit meer in hun ouderlijk huisje, ze hebben hier nooit gewoond".*

Een enkele keer klinken er andere geluiden, niet alle ouderen hebben emotionele herinneringen aan hun vorige woning, dit waren vaak de ouderen die in het geheel niet blij waren met hun vorige woning of die zeer tevreden zijn met hun nieuwe woning. Deze groep ouderen voerde echter niet de boventoon, voor velen speelden emotionele waarde van hun vorige woning een belangrijke rol bij de gevoelens over de gedwongen verhuizing.

5.2 De vorige buurt

Voor ouderen is de buurt een belangrijk onderdeel van de leefomgeving, zij brengen hier meer tijd door dan jongere mensen en hechten daarom ook meer waarde aan een goede fysieke en sociale kwaliteit van de buurt (Van der Meer, 2006; VROM, 2003).

Wat betreft de fysieke kwaliteit vinden ouderen voornamelijk goede voorzieningen in de buurt belangrijk en mogelijkheden tot openbaar vervoer. De sociale kwaliteit vinden zij echter vaak belangrijker en een slechte sociale samenhang in de buurt kan dan ook tot grote ontevredenheid onder ouderen leiden. Ouderen zijn over het algemeen gevoelig voor een veranderende samenstelling van de bevolking in de buurt en kijken hier vaak negatief tegenaan (VROM, 2003). Ten eerste vinden ze dit vervelend omdat ze verliezen waar ze aan gehecht zijn, ze zien de buurt immers veranderen en veel ouderen houden situaties graag ‘bij het ouden´. Ten tweede heeft de nieuwe bevolking, zeker in herstructureringswijken vaak een buitenlandse achtergrond, ouderen storen zich hier vaak aan. Zij herkennen zich niet in de leefstijl van de nieuwe bewoners en voelen zich een vreemde in hun eigen buurt (Kleinhans, 2005; Van der Meer, 2006). Deze geluiden zijn ook zeker in de interviews naar voren gekomen.

5.2.1 Waardering vorige buurt

Als er naar de verhalen van ouderen wordt gekeken over de waardering voor de vorige buurt, dan is een duidelijke boodschap te horen, namelijk: Vroeger was de buurt een nette buurt, met fatsoenlijke mensen uit de middenklasse, echter de laatste jaren ging de buurt steeds meer achteruit door de instroom van nieuwe mensen die er andere normen en waarden op na hielden. Vroeger konden de ouderen zich vergelijken met hun buurtgenoten en zagen zij mensen om zich heen die net als zij waren. De laatste jaren herkenden zij zich niet meer in hun buurtgenoten. Sommige ouderen zeggen het enigszins beschamend, anderen recht voor hun raap, maar de instroom van allochtonen zien zij vaak als één van de belangrijkste redenen voor de achteruitgang van hun vorige buurt. Veel ouderen geven aan dat ze vroeger goede buurtcontacten hadden maar dat deze contacten de laatste paar jaar al sterk waren afgenomen. Een reden voor deze afname is de instroom van nieuwe mensen met wie ze nauwelijks tot geen contact lijken te hebben. Meneer Johanknecht, 60 jaar uit Ede zegt:

> *“Op een gegeven moment gingen er steeds meer mensen weg en was ik nog de enige Hollander. Ik heb toen wel tegen mezelf gezegd dat er niet veel meer buitenlanders bij moesten komen, dan werd het wel een beetje teveel van het goede”.*

Mevrouw Pauw, 87 jaar uit Den Haag was nog minder gesteld op haar nieuwe buurtgenoten, zij zegt:

> *"Nou toen ik daar kwam wonen was het heel goed. Maar in die 18 jaar is het er vreselijk achteruit gegaan.. ik heb niks tegen buitenlanders, dat zijn ook mensen maar hoe ze zich gedragen.. ".*

Mevrouw Van Dijk-De Jong, 70 jaar uit Rotterdam, houdt de afkomst van de mensen in het midden en zegt:

> *"In de jaren 85/90 begon dat slecht te worden, mensen die zich van anderen niks aantrokken. Dat heeft bij mij ook wel een beetje doorgegeven van nu moeten we daar weg. Je kon blijven ruimen, bergen afval en auto's op de stoep".*

In alle drie gemeentes werd dus een toename van allochtonen ervaren door ouderen, wat gepaard ging met een gevoel van vervreemding met de mensen in hun buurt doordat zij niet dezelfde normen en waarden deelden, dit was van tevoren ook de verwachting naar aanleiding van de literatuur. Toch herkennen niet alle ouderen zich in dit verhaal. Er zijn er bij die de verandering van de buurt ook zeker herkennen, maar hier geen problemen mee hadden. De redenen waarom deze ouderen geen problemen hadden met hun nieuwe buurtgenoten zijn verschillend, sommigen geven aan nauwelijks buurtcontacten te hebben en zich dus niet zo bezig te houden met wat er naast en om hen heen woont. Anderen geven aan ook prima contact te hebben met deze nieuwe buurtgenoten. Bijvoorbeeld meneer Den Otter, 64 jaar uit Den Haag, die aangeeft uit een buurt te komen met veel allochtonen waar hij ook veel contact mee had, zegt:

> *"Qua veiligheid is het hier natuurlijk beter maar ik had daar gewoon meer contacten, het was daar gewoon gezelliger. En daarom kom ik er nog vaak".*

Ook meneer Langendijk, 55 jaar uit Ede ervoer de situatie anders dan de meeste ouderen, een deel uit het interview met hem gaat als volgt:

> *"En met wie had u vooral contact in de buurt?"*
> *"Ja iedereen.. buitenlandse mensen.. ik kwam daar overal".*
> *"Over de vloer ook bij mensen?"*
> *"Ja"*
> *"Uw buren waren eigenlijk ook uw vrienden?"*
> *"Ja.."*

Meneer en mevrouw Van Bladeren, 77 jaar uit Rotterdam vertellen dat als je zelf je best doet, deze nieuwe buurtgenoten ook vanzelf aardig terugdoen:

"Dat stukje waar wij woonden, woonden volgens mij wel 12 nationaliteiten, maar die zeiden we allemaal gedag. Geen koffie drinken bij elkaar hoor. Maar kijk het is ook hoe je zelf met de mensen omgaat. Als die mensen hier komen wonen en je zegt ze niet gedag dan zullen die mensen ook niks zeggen. Maar als je zelf, al is het een buitenlands iemand, toch gedag zegt en je maakt een praatje met die mensen en zo, nou dan gaat het gewoon goed. Die kinderen daar zeiden altijd 'dag opa!' Dat was ik dan en ja dat vond ik helemaal niet erg, het contact was gewoon goed".

Zoals vanuit de literatuur (Kleinhans, 2005; VROM, 2003; Van der Meer et al., 2006) al naar voren kwam, geven ook veel ouderen in de interviews aan dat ze zich niet meer thuis voelden in de eigen buurt door de instroom van allochtone bewoners. Ook geven ze aan dat de sociale contacten hierdoor afnamen en dat ze zagen dat de buurt er in sociaal opzicht zwaar op achteruitging.
Ondanks dat veel ouderen aangeven dat hun vorige buurt de laatste jaren achteruitging, kijken velen met een positief gevoel terug op de tijd dat ze daar woonden. De goede jaren lijken belangrijker te zijn dan de slechtere jaren, dit komt ook door de lange tijd dat de meeste ouderen in hun vorige buurt hebben gewoond. Zij hebben de wijk zien opbloeien en in de tijd dat ze midden in leven stonden met werk en kinderen, hadden ze het goed daar en spreken de meeste ouderen over goede buurtcontacten met mensen die net zo waren als zij.

5.2.2 Buurtcontacten in de vorige buurt

Uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (2003), kwam naar voren dat maar liefst 60 procent van de ouderen aangeeft vaak contact te hebben met buren en buurtgenoten. Dit zijn dan wel ouderen uit allerlei soorten wijken en niet alleen uit vroeg-naoorlogse wijken. Aangezien ouderen toch het snelst en liefst contact hebben met gelijkgestemden, meestal andere ouderen, is te verwachten dat ook de geïnterviewde ouderen aangeven het meeste contact te hebben met andere ouderen.

Zoals eerder is aangegeven, vertelden veel ouderen in de interviews dat de buurtcontacten sterk achteruit gingen de laatste jaren dat ze in hun vorige buurt woonden. Als werd gevraagd met wie er dan nog wel contact was dan werden vaak specifieke buurtgenoten genoemd zoals de buurvrouw van drie hoog, maar ook werd vaak gezegd dat men eigenlijk niet zoveel contacten meer had in de buurt en dat, als er wel contact was, dit vaak niet verder ging dan elkaar groeten. Mevrouw Hoekstra, 83 jaar uit Ede zegt het volgende:

"De laatste 2 jaar had ik eigenlijk geen contact meer met mijn buren. Het waren ook allemaal buitenlanders en heel veel jongelui die overdag werken en 's avonds ook veel weg zijn"

Mevrouw Van Gelder-Poot, 76 jaar uit Rotterdam, had ook in mindere mate contact met haar nieuwe buren dan met haar vroegere buren, zij zegt:

"Nou dat was wel een heel stuk teruggelopen want mijn vroegere buren waren al een paar jaar weg en toen kwam er een andere vrouw, daar heb ik nog wel contact mee gehad, maar die zit inmiddels ook in de zorg en toen zij eruit was kwam er een jongere vrouw met een Egyptische man en dat bleef toch een beetje afstandelijk. Aan de andere kant woonde ook een jong stel met kinderen, daar praatte ik wel mee maar echt sociale contacten had ik er niet mee. Dus ja het was gewoon elkaar groeten of een praatje maken maar niet bij elkaar binnenlopen. Van het groepje dat begonnen was ooit, was ik eigenlijk nog als enige over"

Ook mevrouw Van der Wal, 68 jaar uit Den Haag vertelde dat al veel van haar vroegere buurtgenoten waren vertrokken en daarom de buurtcontacten waren verminderd, ze zegt:

"Toen de mensen vertrokken hè.. er bleven nog wel wat mensen en dan had je vaak gesprekken dat de buurt zo achteruit was gegaan en dat het niet meer leuk was om te wonen. Je kreeg Polen.. alles kreeg je. Nee het was niet meer leuk, het was verschrikkelijk. Want je miste ook een heleboel mensen. Een tijd heb ik het nog wel goed gehad hoor want ik bleef naar de supermarkt gaan en zo en je kwam nog wel mensen tegen maar ander soort mensen. De straat was veranderd, de straat was niet meer leuk".

Wanneer ouderen gevraagd werd waarom ze geen contact hadden met hun nieuwe buurtgenoten werd het communicatieprobleem met de allochtone buurtgenoten een aantal keer genoemd. zo vertelt mevrouw Van Veen-De Keizer, 76 jaar uit Rotterdam:

"Ja er komen toch andere mensen, jongere mensen en met een andere afkomst. En die knikken dan wel maar kunnen niet zo heel goed Nederlands".

Mevrouw Damsteeg-Van der Knaap vertelt dat een tolk haar toch een beetje te ver ging:

"Ik had een buurvrouw en die had een kindje en dat ging helemaal niet goed, maar ik kon niet vragen hoe het ging! Dan moest ik wachten tot haar dochtertje van zeven thuis was om als tolk te fungeren. Nou dat is niet mijn manier van omgaan"

Mevrouw Lopez, 64 jaar uit Den Haag geeft een andere reden aan waarom zij geen contact had met hun nieuwe buurtgenoten, zij zegt:

"Die mensen isoleerden zich een beetje, ze leken er geen behoefte aan te hebben. Maarja wij eigenlijk ook niet. Grof gezegd was het gewoon niet ons niveau".

Jonge mensen en allochtonen, het zijn veelal de bewoners die de vroeg-naoorlogse wijken betrekken omdat ze vaak in een zwakke sociaal-economische positie verkeren en de woningen in deze buurten betaalbaar voor hen zijn. De ouderen in deze buurten kunnen hier moeilijk

mee omgaan. Ze hebben weinig gemeen met deze mensen en dus komt het contact vaak niet verder dan groeten.
Uit de interviews is, zoals in de literatuur ook al aan werd gegeven (Van der Meer, 2006), duidelijk naar voren gekomen dat ouderen de sociale aspecten van de buurt belangrijker vinden dan de fysieke. Bij de waardering van de vorige buurt spreken ouderen nauwelijks over fysieke aspecten als voorzieningen en openbaar vervoer. Dit kan zijn omdat ze dit in hun jongere jaren nog niet zo belangrijk vonden, ook kan het zijn dat de fysieke kwaliteiten zoals voorzieningen en openbaar vervoer als een vanzelfsprekendheid werd beschouwd dat ze aanwezig waren in de buurt. Wel werd door sommige ouderen genoemd dat het aantal winkels in de laatste jaren afnam in de buurt en dat er veel leegstand kwam in de winkelpanden. Verder werden de woorden 'rustig' en 'groen' nog wel eens in de mond genomen wanneer er over de vorige buurt werd gesproken, maar duidelijk was dat de ouderen het sociale aspect van de buurt aanzienlijk interessanter vonden om over te praten dan de fysieke kwaliteit van de buurt.

5.3 Conclusie

In dit hoofdstuk stonden de eerste twee deelvragen centraal, de eerste luidde als volgt: *Hoe was de waardering voor de vorige woning onder ouderen die later te maken kregen met herstructurering en een gedwongen verhuizing?* Uit grootschalig onderzoek van het VROM in 2003 bleek dat 90 procent van de ouderen tevreden is met de eigen woning, maar dat ouderen in woningen van voor 1970 aanzienlijk minder tevreden bleken te zijn, door de vaak slechte technische kwaliteit van deze woningen en omdat ze vaak minder geschikt zijn voor ouderen door onder andere het ontbreken van liften. Uit de interviews blijkt dat bijna alle ouderen heel tevreden waren met hun vorige woning, ondanks dat ze allen in woningen van voor 1970 woonden. Wanneer er negatieve punten aan de woningen moesten worden genoemd dan werden wel gebreken aan de technische kwaliteit genoemd of inderdaad het trap lopen dat niet meer even gemakkelijk ging als vroeger, maar toch wilden de meeste ouderen liever geen negatieve punten noemen en leek het ze bijna aan het hart te gaan om dit wel te doen.

Dingen die de ouderen missen aan hun woning zijn divers van een gaskachel tot een tuin. De woning an sich is vaak wat gemist wordt en de belangrijkste reden hiertoe is meestal de emotionele hechtenis aan de vorige woning. Uit de literatuur (Kleinhans, 2005; Huff en Clark 1978) bleek al dat hoe langer men in een woning woont, hoe groter de hechtenis aan de woning is en hoe harder de klap kan aankomen wanneer men er noodgedwongen uit moet. Er kan afflictie optreden, dit houdt in dat men de vorige woning kan gaan verheerlijken en met een pijnlijk gevoel van heimwee naar de periode in deze woning terug kan kijken. Dit kan uiteraard niet bewezen worden omdat de verhalen van ouderen voor waar aangenomen moeten worden, maar het vermoeden bestaat wel dat enige afflictie aanwezig was bij de geïnterviewde ouderen. Vooral herinneringen aan vroeger wanneer men nog met partner samen woonde en/of met kinderen, geven aan de vorige woning een belangrijke emotionele betekenis.

De tweede deelvraag die in dit hoofdstuk is getracht te beantwoorden is: *Hoe was de waardering voor de vorige buurt onder ouderen die later te maken kregen met*

herstructurering en een gedwongen verhuizing? Uit grootschalig onderzoek blijkt dat 60 procent van de ouderen vaak contact heeft met buren en buurtgenoten (VROM, 2003). Onder de geïnterviewde ouderen geven er maar zeer weinig aan dat ze nog veelvuldig contact hadden met buurtgenoten in de vorige buurt. Veel ouderen zeggen dat door de veranderende bevolkingssamenstelling in de vorige buurt, van de afgelopen jaren, de sociale contacten flink waren verminderd. Ouderen geven aan dat ze geen of nauwelijks contact hadden met deze nieuwe buurtgenoten, de reden hiervoor lag vaak bij cultuurverschillen en het simpelweg niet kunnen communiceren met elkaar door het spreken van verschillende talen. Hiermee wijken de geïnterviewde ouderen niet af van andere ouderen. Er is al vaker uit onderzoek naar voren gekomen dat ouderen zich ongemakkelijk voelen bij een instroom van allochtone bewoners in de wijk, ze voelen zich hierdoor vreemden in hun eigen wijk. De reden hiervoor is vaak omdat ze al lange tijd wonen in de wijk en deze dus hebben zien veranderen op een negatieve manier (Van der Meer, 2006; VROM, 2003). Veel ouderen geven in de interviews aan dat ze vroeger juist wel goede buurtcontacten hadden in hun vorige wijk omdat er toen mensen om hen heen woonden met wie ze zichzelf konden vergelijken en waarbij ze zich thuis voelden. De geïnterviewde ouderen behoorden toen tot de grote groep middenklassers die in het begin in grote getallen in de vroeg-naoorlogse wijken kwamen wonen, zij zijn er simpelweg blijven hangen terwijl het merendeel in de loop der jaren is vertrokken (Nicis, 2008). Al met al kan dus geconcludeerd worden dat de meeste ouderen de laatste jaren niet meer erg tevreden waren met hun buurt, maar dat deze waardering in de eerste jaren vaak juist wel erg goed was.

Hoofdstuk 6

De gedwongen verhuizing

Hoe het proces van een gedwongen verhuizing ervaren wordt door ouderen, is zowel belangrijk voor waar zij terecht komen als de mate waarin zij de nieuwe woonplek zullen waarderen. Wanneer men de gedwongen verhuizing over zich heen laat komen en het zoeken van een nieuwe woonplek niet geheel serieus neemt, dan kan het gebeuren dat men op een plek terecht komt die achteraf niet als aangenaam wordt ervaren. Ook kan een slechte begeleiding en informatievoorziening ertoe leiden dat men zich ongemakkelijk en angstig voelt over de gedwongen verhuizing. Hierbij is het tegenovergestelde ook waar; een goede begeleiding zal waarschijnlijk leiden tot een verhuizing zonder al te veel stress. Begeleiding is zeker bij ouderen van essentieel belang omdat zij vaak minder goed in staat zijn dan jongere mensen om alles zelf te regelen.

In dit hoofdstuk zal de volgende deelvraag worden beantwoord: *In welke mate is er sprake van begrip onder ouderen voor het gegeven dat ze hun woning wegens herstructurering hebben moeten verlaten en hoe is dit gevoel in de loop der tijd ontwikkeld?*
Om deze vraag te beantwoorden zal naast de vraag of de ouderen het terecht vinden dat zij gedwongen hebben moeten verhuizen, ook worden besproken hoe de ouderen zich voelden toen zij hoorden dat zij weg moesten uit hun vorige woning en buurt en hoe dit gevoel in de loop der tijd zich ontwikkeld heeft.

De tweede deelvraag die in dit hoofdstuk aan bod komt is: *Waar komen ouderen terecht na een gedwongen verhuizing en hoe en waarom komen ze op deze nieuwe woonplek terecht?* Hiervoor zal eerst worden besproken hoe de ouderen aan een nieuwe woning zijn gekomen en vervolgens waar ze een nieuwe woning hebben gevonden en waarom daar. Hierbij zal ook de mate van tevredenheid over de begeleiding worden besproken.

6.1 Draagvlak en begrip

Wanneer er draagvlak en begrip onder de bewoners is voor het nut en de noodzaak van de herstructurering in hun buurt dan ondervinden ze de gehele situatie vaak gemoedelijker en gemakkelijker dan wanneer hier geen sprake van is. Begrip voor de situatie maakt gewenning op de nieuwe woonplek vaak gemakkelijker en levert sneller een gevoel van tevredenheid op met de nieuwe woonsituatie (Kleinhans, 2005).

De redenen waarom de ouderen hun huizen uit moesten is omdat hun woning gesloopt zou gaan worden wegens herstructurering van de buurt. De huizen waren vaak gebouwd vlak na de Tweede Wereldoorlog en bestonden uit goedkope materialen (Nicis, 2008, p16). De huizen waren vaak klein en slecht van kwaliteit, de bevolkingssamenstelling van de wijken is door de jaren heen steeds meer een concentratie geworden van mensen met een zwakke sociaal-economische positie en ook het stedelijk ontwerp van de wijken, lijkt niet meer in trek te zijn bij de meeste mensen. Onder andere door deze problemen en het feit dat veel gemeentes voor het gedachtegoed zijn om de wijken meer divers te maken met verschillende inkomensgroepen (zie hoofdstuk 3) wordt er in veel naoorlogse wijken herstructurering

toegepast. Veel van de geïnterviewde ouderen zijn het hier echter niet mee eens en zeggen dat de huizen wel iets verouderd waren maar dat sanering zeker niet nodig was geweest. Sommige ouderen geven aan dat een renovatie voldoende zou zijn geweest en andere ouderen zeggen zelfs dat de huizen nog prima waren. Geen van de ouderen laat zich op een positieve manier uit over de sloop van de woningen en hoewel de één met meer onbegrip zit dan de ander, zijn de ouderen het er over het algemeen over eens: Het was niet nodig geweest deze huizen te slopen. Mevrouw Hoekstra, 83 jaar uit Ede zegt het volgende erover:

> *"Ik heb altijd het gevoel dat ik in mijn nekvel gepakt ben en dat ik hier gedropt ben. Ik heb deze woning wel zelf gezocht, maar ik ben gewoon mijn woning uit geschopt, op een nette manier dan hè. Want zelf was ik nooit uit die woning gegaan. Dan had ik er misschien nu nog gezeten".*

Meneer en mevrouw Van Ek, 78 en 76 jaar uit Ede vinden ook dat het slopen van de woningen niet nodig was:

> *"Nou als ze meer onderhoud gepleegd hadden dan had het niet gehoeven het waren mooie huizen, het was lekker ruim. Toen wij daar vroeger kwamen zaten daar kasten in huis en als je hier komt zit er niks".*

Ook mevrouw Van der Wal, 86 jaar uit Den Haag ziet de sloop als iets overbodigs, zij zegt:

> *"Nou ik snapte niet dat ze het gingen slopen ik had meer het idee trek de ene etage bij de andere etage als jullie vinden dat de mensen groter moeten gaan wonen en dat dit niet meer van deze tijd is. Trek de woningen samen ofzo. Maar ik heb altijd het idee gehad en dat blijf ik zeggen en dat gebeurt overal; in al die wijken waar ze geen raad meer weten denken ze gewoon plat gooien en dan verdwijnt het probleem vanzelf dan verspreidt het over Den Haag en dan beginnen we gewoon opnieuw".*

Op de plek van de gesloopte woningen van de ouderen, zijn vaak nieuwbouwhuizen in de plaats gekomen. Veel ouderen hebben het idee dat zij plaats hebben moeten maken voor deze nieuwbouw en dat dit de reden is waarom hun woning gesloopt is. Mevrouw Den Ridder, 61 jaar uit Rotterdam, zegt:

> *"Nou hebben ze daar nieuwbouw gebouwd en ze raken ze aan de straatstenen niet kwijt. Daar moesten wij voor weg en dat maakt me toch een beetje boos".*

Ook mevrouw Lopez, 64 jaar uit Den Haag is van mening dat de nieuwbouw de reden is geweest tot het besluit om haar vorige woning te slopen:

> *"een deel van die nieuwbouw die ze ervoor in de plaats hebben gezet is nog steeds niet verkocht dus ze komen henzelf nog wel tegen. Telkens denk je van het was niet*

nodig geweest, het had op zoveel manieren anders gekund, er had geen steen naar beneden gehoeven..".

Van begrip is dus geen sprake onder de ouderen. Ze vinden vaak dat de woning nog prima in orde was en voor een paar technische gebreken had renoveren een prima oplossing geweest, aldus de ouderen.

6.2 Eerste reactie en mening na verloop van tijd

Wanneer bewoners te horen krijgen dat ze hun woning uit moeten omdat deze gesloopt gaat worden wegens herstructurering, zijn er, zoals in hoofdstuk 2 reeds is besproken, verschillende reacties mogelijk. Deze reactie hangt af van verschillende factoren. Zo is het belangrijk welke betekenis de huidige woning heeft voor de bewoners. "Thuis" is vaak een vorm van continuïteit voor bewoners en het geeft hen identiteit. Een gedwongen verhuizing kan een schending van deze continuïteit betekenen. Ook is, zoals in hoofdstuk vijf al aan de orde kwam, de tevredenheid met de huidige woning van invloed op de reactie van mensen. Een hoge mate van tevredenheid met de huidige woning zal een negatieve reactie opwekken bij het bericht dat men gedwongen moet verhuizen. Een gedwongen verhuizing hoeft echter lang niet altijd negatieve reacties te ontlokken. Dat men gedwongen weg moet kan ook het zetje in de rug betekenen dat bewoners nodig hadden. Men kan al lange tijd met verhuisplannen zitten, maar bijvoorbeeld geen geschikte andere woning vinden. De Urgentiestatus die bij een gedwongen verhuizing wordt gegeven kan dus van grote waarde zijn voor bewoners. Tot slot hebben ook het draagvlak en begrip voor de herstructureringsplannen onder de bewoners, die besproken zijn in de vorige paragraaf, een grote invloed op de reactie van een gedwongen verhuizing. Wanneer dit draagvlak en begrip aanwezig is, zal een bewoner veel positiever reageren dan wanneer dit niet geval is (Kleinhans, 2005). Al bleek dit niet naar voren te komen uit de interviews met de ouderen.

Eerste reacties en latere reacties en gevoelens kunnen erg verschillend zijn, daarom zullen eerst de eerste reacties van ouderen worden besproken en vervolgens hoe de ouderen na een aantal jaar over de gedwongen verhuizing denken, zodat kan worden bekeken in hoeverre ze hun mening hebben bijgesteld.

6.2.1 De eerste reactie

Veel ouderen weten vaak al jaren voordat ze officieel horen dat ze uit hun woning moeten, dat er plannen zijn om te gaan slopen. Vaak is dit door geruchten en soms ook vanuit de gemeente zelf doordat ze met plannen komen maar deze telkens weer wijzigen. Bij geen van de ouderen kwam de officiële mededeling, dat ze naar een andere woning toe moesten, dan ook als een verrassing. Toch vertellen de meeste ouderen dan het als een klap aankwam toen het het nieuws officieel werd omdat ze ergens nog stiekem de hoop hadden dat het niet door zou gaan of omdat ze de gedachte van de aankomende sanering van hun huis wegdrukten. De eerste gevoelens die vrij kwamen, bij het horen van het nieuws dat er verhuisd zou moeten gaan worden, waren dan ook vaak woede, angst en teleurstelling. Mevrouw Hoekstra, 83 jaar uit Ede zegt er het volgende over:

"Ja dan ben je toch een beetje paniekerig. Van waar moet ik heen en waar kom ik terecht. En dan gebeurt er eigenlijk zo verschrikkelijk veel want je hebt steeds die voorlichtingsavonden van de woningcorporatie met die maquettes en ik weet niet wat allemaal. Je wordt dan een beetje geleefd hè. En je weet: je moet eruit, je kunt er niet tegen appelleren en ik denk dat je het dan toch een beetje lijdzaam ondergaat van ik laat het maar over me heen komen".

Ook meneer en mevrouw Van Ek vonden het in eerste instantie niet fijn dat ze hun woning moesten verlaten, ondanks dat ze de woning niet meer van een beste kwaliteit vonden:

"Heel vervelend, het was echt een domper. Het was altijd slecht onderhouden terwijl het wel nodig was. Ze waren niet zo scheutig met hulp. En wij hadden er veel geld in gestoken, nieuwe badkamer en een nieuwe keuken.. en toen hoorden we achteraf dat we voor die keuken ook geld hadden kunnen vragen, maar dat hebben ze ons toen echt niet vertelt hoor".

Meneer Soldaat, 63 jaar uit Rotterdam voelde als eerste een soort woede, hij zegt:

"Ja ik dacht wat krijgen we nou weer. Ik kan mezelf nog wel eens voor mijn hoofd slaan dat ik het zomaar aanvaard heb. Ik had eigenlijk moeten zeggen ik ga er niet uit. Ik had veel actiever moeten zijn!"

Mevrouw Van Dijk-De Jong, 70 jaar uit Rotterdam geeft aan dat ze toch wel teleurgesteld was toen het eenmaal officieel werd dat ze haar woning uit moest, omdat ze ergens toch hoopte te mogen blijven, ze zegt:

"Ja ik vond het vreselijk omdat ik daar zo graag woonde en ja het werd steeds uitgesteld dus ik dacht telkens van ja misschien mag ik daar wel blijven wonen. Dus je stelt telkens zo'n probleem uit. En als ik nu op Heijplaat kom dan staat dat huis er nog steeds dus ik had er sowieso nog drie jaar met plezier kunnen wonen. Maar ik werd gedwongen daar weg te gaan en als ik ergens een hekel aan heb dan is het dwingen. Maar omdat zij wilden dat we daar weg gingen moesten we weg. Ik heb daar zo'n moeite mee gehad. Slapeloze nachten. Ik ben nog wat keren terug gegaan en daar naar de kerk en dat viel als een deken over me heen. Maar toen zei een van mijn dochters van:" ma je moet ook niet telkens terug gaan je leeft niet in het verleden maar hier in het heden. Hier moet je wonen, probeer er hier wat van te maken".

Toch zijn er ook ouderen die meteen inzagen dat deze gedwongen verhuizing zo slecht nog niet was en dat het eigenlijk dat duwtje in de rug was dat ze nodig hadden om te gaan verhuizen. De meeste woningen waren immers niet geschikt voor ouderen met lichamelijke beperkingen. Veel woningen uit de geherstructureerde wijken hadden bijvoorbeeld geen lift of bestonden uit meerdere verdiepingen. Sommige ouderen zagen dan ook in dat ze vroeg of laat

daar toch weg zouden moeten, naar een woning die beter bij hun leeftijd zou passen. Zo zeggen meneer en mevrouw Van Bladeren, 77 jaar uit Rotterdam:

> *"Ja ons kwam het heel mooi uit. Door onze omstandigheden hadden wij toch weg gemoeten en nu kregen we een urgentieverklaring dus hadden we meer kans om ergens een huis te krijgen".*

Ook voor mevrouw Van Gelder-Poot kwam de gedwongen verhuizing niet slecht uit, ook zij had al plannen om te vertrekken omdat ze het huis te groot vond en de tuin teveel werk na het overlijden van haar man, ze zegt:

> *"Ja voor mij is het gewoon goed uitgepakt in wezen. Ja misschien als ze er nog hadden gestaan had ik er nog wel gewoond.. maar ik deed eigenlijk de laatste jaren al niet veel meer dan dacht ik van nee hoor laat maar zitten ik wil hier toch weg. Al die lege kamertjes boven die je toch moet warm stoken. Dus op een gegeven moment ben je er wel aan toe om weg te gaan".*

Mevrouw Pauw, 87 jaar uit Den Haag, vond het vervelend dat ze haar woning moest gaan verlaten maar ook zij was eigenlijk al toe aan een andere woning omdat ze de trappen niet meer kon lopen, ze zegt:

> *"Het was echt een prachthuis met een hele grote kamer en twee grote slaapkamers en een behoorlijke keuken en een héél groot balkon dus dat vond ik wel jammer. Maar aan de andere kant was ik wel blij want dan was ik van die trappen af"*

De reacties die Kleinhans (2005) beschrijft, die mensen kunnen geven op een gedwongen verhuizing, lijken ook op te gaan voor de ouderen. De meeste ouderen vonden het in eerste instantie erg dat ze weg moesten uit hun woning omdat ze erg tevreden waren met de woning en omdat het voor veel ouderen een lange tijd hun thuis was geweest. Ook bleek al eerder dat geen van de ouderen begrip had voor de sloop van hun woning en het draagvlak dus eigenlijk ontbrak. Echter de ouderen voor wie het goed uitkwam dat ze weg moesten uit hun woning, waren wel meteen positief. Voor hen heeft de tevredenheid met de vorige woning dus minder invloed dan voor de andere ouderen. Het voordeel, namelijk het krijgen van een nieuwe woning die beter bij de leeftijd past, weegt voor hen dus zwaarder dan het nadeel, namelijk het kwijtraken van een woning waar naar tevredenheid is gewoond en geleefd.

6.2.2 Reacties en gevoelens na verloop van tijd

Hoe heeft het gevoel over de gedwongen verhuizing zich in de loop der tijd ontwikkeld onder ouderen?

De meeste ouderen zijn in de loop der tijd positiever geworden over de gedwongen verhuizing. Dit komt deels door gewenning en deels doordat ze tevreden zijn met hun nieuwe woning en buurt.

Sommige ouderen zijn positiever geworden omdat ze vinden dat ze dit moeten zijn en omdat ze dit willen zijn. Ouderen hebben vaak een houding van wij schikken ons in ons lot en maken er het beste van. Mevrouw Hoekstra, 83 jaar uit Ede zegt:

> *"Ik woon hier nu vier jaar en nu heb ik af en toe van nou het is toch wel een lekker huisje maar in het begin niet, ik heb er heel erg aan moeten wennen".*

Ook meneer en mevrouw van Ek, 78 en 76 jaar probeerden er het beste van te maken:

> *"Je leert er mee omgaan. We dachten als we dan toch moeten dan zoeken we wel naar een mooi ander plekje en we hopen hier dan ook nog jaren te blijven".*

Meneer Soldaat, 63 jaar uit Rotterdam schikt zich ook in zijn lot en zegt:

> *"Nou ik ben er wat meer tevreden over geworden omdat ik er vrede mee gesloten heb. Maar in het begin dacht ik echt, wat heb ik nou weer gedaan..".*

Mevrouw Van der Wal, 68 jaar uit Den Haag heeft ook vrede gesloten met de gedwongen verhuizing na een aantal jaar, zij zegt:

> *"Het heeft geen zin om te blijven lamenteren. Je zit in deze situatie en dan moet je er het beste van maken. Ik ben er niet op achteruit gegaan. Op woonruimte en op omgeving daar ben ik alleen vooruit gegaan en dan bedoel ik de laatste 10 jaar hè..dus dan kan ik wel gaan zitten sikkeneuren maar daar heb je toch niks aan. Maar het was niet mijn keus en dingen die niet je eigen keus zijn, zijn nooit leuk".*

De meesten ouderen stellen hun mening dus bij naar mate de tijd verstrijkt. Ze zien in dat de nieuwe woning ook wel erg fijn is en daarnaast raakt men aan het idee gewend dat de vorige woning en niet meer is. De meesten ouderen geven aan niet meer negatief tegen de gedwongen verhuizing aan te kijken, deels komt dit doordat ze vinden dat ze echt beter terecht zijn gekomen en deels komt dit omdat er vrede is gesloten met de nieuwe woonsituatie.

6.3 Totstandkoming nieuwe woonplek

Over het algemeen komen bewoners die in Nederland moeten verhuizen wegens herstructurering uit een huurwoning en komen zij in aanmerking voor een andere huurwoning. Zij moeten hierop reageren via het aanbodmodel. Beschikbare huurwoningen worden in een woonkrant en op internet aangeboden. Ingeschreven woningzoekenden die geïnteresseerd zijn, kunnen hierop reageren. Vaak wordt de woning toegewezen aan de woningzoekende met de langste inschrijvingsduur of woonduur in de huidige huurwoning, mits het huishouden aan de gebruikelijke toewijzingseisen omtrent huishoudensgrootte en inkomen voldoet. Bewoners die echter gedwongen moeten verhuizen wegens sloop van hun woning, krijgen een urgentiestatus waarmee ze bovenaan de wachtlijst komen te staan bij woningen waarvoor zij

in aanmerking komen. De reikwijdte van een urgentiestatus is echter wel begrensd. De gedwongen verhuizers moeten net als de reguliere woningzoekenden voldoen aan de gebruikelijke toewijzingscriteria zoals huishoudensgrootte en inkomen. Bovendien is de urgentiestatus meestal alleen geldig voor woningen die vergelijkbaar zijn met de huidige woning (Kleinhans, 2005)

Naast deze urgentiestatus hebben de bewoners ook recht op een verhuiskostenvergoeding en kunnen ze in aanmerking komen voor ondersteuning bij het zoekproces naar een nieuwe woning. Deze ondersteuning kan inhouden, zoals ook uit de interviews is gebleken, dat corporaties met aanbiedingen komen van andere woningen en de bewoners in feite alleen nog maar ja of nee hoeven te zeggen.

Uit onderzoek van Kullberg (2001) is gebleken dat veel 'reguliere' woningzoekenden het prefereren om zelf naar een woning te zoeken en niet af te wachten tot hen iets wordt aangeboden. De reden hiervoor is dat men graag zelf een woning wilt kunnen kiezen en zelf initiatief wilt kunnen nemen.

In de drie gemeentes waar de interviews zijn gehouden werd ook via het aanbodmodel naar een nieuwe woning gezocht. De ouderen moesten in principe dus zelf op zoek gaan naar een nieuwe woning, echter in de praktijk ging het er soms iets anders aan toe. Hoe de ouderen op zoek gingen lag meestal aan henzelf, namelijk of zij in staat waren om zelf te gaan zoeken en of ze de wil hadden om zelf te gaan zoeken naar een nieuwe woning. Sommige ouderen lieten het vinden van een nieuwe woning geheel over aan de woningcorporatie, anderen gebruikten de woonkrant en reageerden zelf op woningen en weer andere ouderen hadden een combinatie van deze twee en reageerden zelf op woningen en kregen daarnaast woningen van de corporatie aangeboden.

Voor sommige ouderen was deze zoektocht naar een nieuwe woning moeizaam omdat ze niets geschikts konden vinden of werden afgewezen voor woningen die ze graag wilden hebben. Echter in Ede komen alle ouderen met een positief verhaal. Ze hebben allemaal zelf moeten zoeken naar een nieuwe woning, maar vertellen dat de corporatie erg gewillig was om ze de woning te geven die ze wilden hebben. Mevrouw Hoekstra, 83 jaar uit Ede vertelt:

> *"Ik heb wel alle medewerking gekregen van Woonstede maar ik heb het helemaal zelf moeten doen. Ik heb zelf gezocht en zelf de wooncorporatie gebeld. En ze hebben gezegd dat zodra het officieel is dat die mevrouw eruit is dan krijgt u bericht maar rekent u er maar op dat u de woning krijgt. En toen ik erin kwam had ik de keuze om te kopen of te huren. Gezien mijn leeftijd, ik was toch bijna 80, hebben mijn kinderen het me afgeraden om te kopen"*

Ook bij meneer Johanknecht, 60 jaar uit Ede, is de zoektocht naar een nieuwe woning soepel verlopen, hij zegt:

> *"Ja dat is heel goed gegaan. Ik heb voorlichting gekregen op een informatieavond. En toen dacht ik van nou als ik dan toch weg moet dan zou ik wel hierheen willen gaan, dat heb ik dus aangegeven en vervolgens deze woning gekregen".*

In Rotterdam en Den Haag hebben sommige ouderen zelf gezocht en sommigen zijn geholpen door de corporatie. Wanneer ouderen geholpen zijn, was het in eerste instantie wel de bedoeling dat men zelf zou gaan zoeken, maar gaven de ouderen zelf aan hiertoe niet bereid te zijn. Zo zegt mevrouw De Zwart-Kistjes, 77 jaar uit Rotterdam:

> *"Ik heb daar gezegd:" ik ben moe u moet van mij niet verwachten dat ik woningen ga zoeken". Het lijkt me ook erg moeilijk, dan zie je een goed huis en dan blijkt het een koopwoning te zijn of iets dergelijks…".*

Mevrouw Den Ridder gaf ook aan bij de corporatie zelf geen woning te willen zoeken, maar wel om een geheel andere reden dan mevrouw De Zwart-Kistjes:

> *"als je dat zelf niet lukte om zelf een huis te zoeken zouden ze meehelpen en ik had zoiets van jullie willen mij eruit hebben, jullie willen slopen dus zorg maar voor een nieuw huis voor mij en zorg maar dat ik er tevreden mee ben, dat heb ik gezegd".*

Vervolgens zijn beide vrouwen goed geholpen door de corporatie en zijn ze in een woning terecht gekomen waar ze tevreden over zijn. Er zijn ook gevallen waarbij de ouderen wel om hulp vroegen, maar hier geen gehoor aan werd gegeven zoals bij meneer en mevrouw Van Bladeren, 77 jaar uit Rotterdam, zij zeggen:

> *"We hebben het zelf moeten doen want de WBR, oftewel woningbedrijf Rotterdam, die had een bestand aan woningen, maar die had geen levensloopbestendige woningen zoals dit waar we nu in zitten, een aangepaste woning. En die moesten we wel hebben omdat ik met die Parkinson zit. Ja dan moest je maar naar ouderenzorg gaan want WBR die had het niet en dan moest je het maar uitzoeken. En toen zijn we zelf begonnen met zoeken totdat we hier contact kregen met Laurenswonen en die hadden toen hier in dit flat 23 van dit soort woningen gemaakt. En toen hebben we het geluk gehad dat die een huis voor ons hadden omdat zij zit met die Parkinson en ik heb nog maar een zicht van 13%".*

Toch is ook dit echtpaar in een woning terecht gekomen die naar hun zin is. Maar heel weinig ouderen in alle drie de gemeenten, zijn in een woning terecht gekomen waar ze niet naar tevredenheid zitten. De meeste ouderen zijn dan ook tevreden met de begeleiding die zij hebben gekregen van de corporatie. Ook wanneer men zelf naar een nieuwe woning heeft moeten zoeken, hoor je weinig ouderen klagen over de begeleiding en de informatievoorziening die zij gekregen hebben bij het zoeken van een nieuwe woning.

6.4 Keuze voor en locatie van de nieuwe woonplek

Uit eerder onderzoek is gebleken dat veel mensen bij een gedwongen verhuizing door herstructurering in wijken terecht komen die aan bepaalde kenmerken voldoen. Zo zouden ze in wijken terecht komen, die dicht bij de geherstructureerde buurt liggen, maar wel voornamelijk in andere wijken van de stad. Hoewel ouderen en niet westerse allochtonen vaker binnen de huidige wijk zouden blijven wonen. De wijken zouden een zwakke sociaal-economische positie hebben en veel allochtonen huisvesten. Ook zouden de meeste mensen er qua woning wel op vooruit zijn gegaan ondanks dat de wijken veel dezelfde kernmerken vertonen als de geherstructureerde wijken (Slob, et al, 2008).

Deze uitkomsten komen ook zeker in de interviews naar voren. Slechts één van de geïnterviewde ouderen was naar een buurtgemeente verhuisd, de rest was binnen dezelfde gemeente blijven wonen. Wel waren de meeste ouderen naar een andere wijk verhuisd, niet omdat ze dit graag wilden, maar omdat ze binnen hun huidige wijk geen andere geschikte woning konden vinden. De wijken bleken wel vaak vlakbij de vorige wijk te liggen, althans in Rotterdam en Den Haag. In Ede woont men nooit echt ver weg van de vorige woning omdat Ede een relatief kleine stad is, maar ouderen waren daarom juist al snel voor hun gevoel in een heel ander deel van de stad komen te wonen. Dit is echter logisch omdat Ede een aanzienlijk kleiner aanbod woningen heeft in de prijsklasse waar de ouderen naartoe konden verhuizen.

Wat echter verschilt van de verwachtingen uit eerder onderzoek is dat de ouderen uit alle drie gemeentes opvallend vaak in betere buurten en woningen terecht komen dan waar ze eerst in zaten. Vele ouderen zijn in laagbouw terecht gekomen en in relatief nieuwe woningen. Een aantal zijn in seniorenflats terecht gekomen of aangepaste woningen. Wat ouderen belangrijk vonden bij hun zoektocht naar een nieuwe woning, daar is niet goed een eenduidig antwoord op te geven. De één vond voorzieningen in de buurt belangrijk, de ander dat de woning goed begaanbaar was en weer een ander had geen voorkeur van wat hij wilde en reageerde gewoon op woningen die hem aanspraken in het woonkrantje. Wel was te merken dat ouderen voorkeur hadden voor buurten die niet geheel onbekend bij hen waren, zo zegt mevrouw Hoekstra, 83 jaar uit Ede:

> *"Ik zocht toch de nabijheid van mijn eigen woning.. Toch het vasthouden van een stukje verleden denk ik".*

Ook mevrouw Lopez, 64 jaar uit Den Haag wilde dichtbij haar oude woning komen te wonen, zij zegt:

> *"Nou ja je gaat toch zoeken in de buurten die je goed kent dus dat zijn al snel buurten hier in de buurt".*

Meneer Soldaat, 63 jaar uit Rotterdam vond een buurt die hij kende een veiligere keuze dan een buurt die hij niet kende, al bleek dit naderhand niet geheel naar zijn zin te zijn, hij zegt:

"Ja.. hier kende ik het wel een beetje deze omgeving dus ik dacht nou laat ik dit dan maar nemen. Je doet eigenlijk onbewust een keuze waar je niet goed over nadenkt"

Mevrouw Van Gelder-Poot, 76 jaar uit Rotterdam wilde heel graag in haar eigen buurt blijven wonen, een klein fragment uit het interview gaat als volgt:

"En als er nou niets in deze buurt beschikbaar was geweest wat had u dan gedaan"?
"Ja dan had ik misschien wel ergens anders heen gemoeten misschien een wijk verder had ik ook nog wel leuk gevonden dat ken ik ook nog wel"
"U wilde gewoon zo dicht mogelijk bij uw oude woning blijven als ik het goed begrijp"?
"Ja dat zijn toch je omstreken die je kent hè. Maar liever niet, het liefst deze buurt gewoon".

In welke buurt de ouderen terecht kwamen, maakte op een aantal ouderen na, die perse in hun oude buurt wilden blijven wonen, vaak niet zo uit, zolang ze de buurt maar kenden en deze niet te ver van de oude buurt vandaan lag. Ook werden kenmerken van de buurt als voorzieningen en rust regelmatig genoemd. Echter op de vraag of er ook buurten waren waar men absoluut niet terecht wilde komen werd altijd wel met een 'ja natuurlijk' geantwoord. Dus al wisten ouderen vaak van tevoren niet zo goed waar ze wel heen wilden, ze wisten vaak wel precies waar ze niet heen wilden verhuizen. Zo zeggen meneer en mevrouw Van Ek, 78 en 76 jaar uit Ede:

"Nou een flat bijvoorbeeld niet, hoogstens 1 of 2 hoog maar mijn man wilde graag beneden even de tuin in kunnen lopen even vegen of iets dergelijks".

Er werd vaak niet over het soort huis gesproken maar over bepaalde buurten waar men niet wilde wonen, vaak had de reden hiervoor te maken met een andere bevolking waar de ouderen zich niet bij thuis voelden. Meneer en mevrouw Van Bladeren, 77 jaar uit Rotterdam zeggen:

"Er zijn in Rotterdam buurten, wil je daar wonen moet je Arabisch spreken. Rotterdam West, Bloemhof of Zuid nou daar moet je echt niet zijn. Er zijn mensen die vinden dat niet erg maar ik zou er niet willen wonen".

Ook in Den Haag deelden veel ouderen deze mening, mevrouw Van der Wal, 68 jaar uit Den Haag, zegt:

"Nou die buitenlandse mensen daar hebben we ons buik vol van gekregen. Ik zeg mensen kunnen makkelijk praten als ze er niet tussen zitten, ze moeten eens in een

portiek gaan wonen en er praat er geen één jouw taal. En de rotzooi, de vuilniszakken één hoog uit het raam".

Over het algemeen hadden ouderen meer te zeggen over voorkeuren van de buurt waar ze terecht wilden komen dan over de woning. De woning moest wel aan bepaalde eisen voldoen, zodat fysieke beperkingen geen obstakels zouden bezorgen, maar ouderen zagen dat eerder als een vanzelfsprekendheid dan als een zwaarwegende voorwaarde van de nieuwe woning. Woningen die niet geschikt waren voor hen, daar werd niet eens over nagedacht of naar gekeken. De buurt echter, die moest rustig zijn en voorzieningen en openbaar vervoer moesten in de buurt op loopafstand zitten want de onafhankelijkheid moest zolang mogelijk worden behouden waren de meeste ouderen het erover eens. Dat deze onafhankelijkheid zeer hoog in het vaandel staat bij ouderen blijkt onder andere uit het citaat van meneer en mevrouw Van Ek, 78 en 76 jaar uit Ede:

"we wilden perse in het centrum want we moeten met de rollator bij de voorzieningen kunnen komen".

Ook mevrouw Van der Wal, 68 jaar uit Den Haag vindt haar onafhankelijkheid belangrijk, zij zegt:

"Ja ik wilde graag weer een eengezinswoning, alhoewel dat werd afgeraden gezien mijn leeftijd. En die kon ik ook wel krijgen hoor maar die heb ik niet genomen want vaak waren de winkels heel ver uit de buurt en daar heb je niks aan want je wordt wel een dagje ouder maar niet jonger en die winkels moeten wel bereikbaar zijn. En niet dat je afhankelijk wordt van iets of iemand voor boodschappen".

Meneer en mevrouw Van Bladeren, 77 jaar uit Rotterdam vonden de voorzieningen ook erg belangrijk:

"We zitten nu in Ommoord en dat is verschrikkelijk groen en weinig verkeer heb je hier en dichtbij de winkels en openbaar vervoer, eigenlijk voldoet de buurt aan al onze prioriteiten. Dus dat gaf de doorslag".

6.5 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de twee deelvragen behandeld die betrekking hebben op de gedwongen verhuizing zelf, de eerste hiervan was: *In welke mate is er sprake van begrip onder ouderen voor het gegeven dat ze hun woning wegens herstructurering hebben moeten verlaten en hoe is dit gevoel in de loop der tijd ontwikkeld?*

Uit de interviews met de ouderen blijkt dat er weinig tot geen begrip aanwezig is voor het slopen van de woningen. Ouderen zien de noodzaak er niet van in en velen vinden dat de woningen nog van een prima kwaliteit waren. De ouderen die vinden dat de woningen inderdaad wat verouderd waren en niet meer aan de kwaliteiten van vandaag de dag voldeden,

geven vaak aan dat renovatie had volstaan. De ouderen staan hierin niet alleen, uit onderzoek is gebleken dat de vroeg-naoorlogse wijken door bewoners zelf vaak goed gewaardeerd worden. Veel bewoners zijn positief over de grote groene ruimtes in de wijk en ook de bereikbaarheid tot voorzieningen wordt vaak als positief ervaren. Daarnaast moet niet vergeten worden dat de vroeg-naoorlogse wijken relatief grote woonruimtes bieden voor een, voor Nederlandse begrippen, erg betaalbare prijs (Nicis, 2008), iets wat ook regelmatig werd belicht door de ouderen in de interviews.

Ook onder de ouderen die blij zijn met hun nieuwe woonplek is geen begrip te vinden voor de sloop van hun vorige woning, maar dit gebrek aan waardering en draagvlak weerhoudt hen er dus niet van om tevreden te zijn met de nieuwe woonsituatie. Dit staat enigszins in contrast met wat eerdere onderzoeken naar voren brengen, namelijk dat begrip en draagvlak voor de sloop van de woning, de tevredenheid voor de nieuwe woonsituatie vergroot (Kleinhans, 2005, kleinhans en Kruythoff, 2002, Van der Zwaard en de Wilde, 2008). Bij de ouderen uit de interviews lijkt deze vlieger niet op te gaan al is niet te achterhalen of ze nóg meer tevreden waren geweest als ze wel begrip voor de sloop van hun woning hadden gehad.

Wat verwacht werd wat betreft de reacties van ouderen op de sloop van hun woning, blijkt te kloppen; de eerste reactie en latere reacties en gevoelens over de gedwongen verhuizing verschillen voor de meeste ouderen. In eerste instantie vonden veel ouderen het negatief dat ze hun woning en buurt moesten verlaten en vervulde dit bericht hen met gevoelens van angst en onzekerheid. Ze wisten niet waar ze terecht zouden komen en daarnaast zagen velen ook op tegen de verhuizing zelf. Eenmaal in de nieuwe woning, zijn veel ouderen tevreden en zijn ze achteraf bijna allemaal blij met waar ze terecht zijn gekomen. Voor sommige ouderen komt deze tevredenheid echter niet door de nieuwe woonsituatie op zich, maar doordat ze zichzelf hebben gedwongen er vrede mee te sluiten en zichzelf hebben opgelegd blij te zijn met de nieuwe woning en buurt.
Van der Zwaard en De Wilde (2008) vonden ook in hun onderzoek dat voornamelijk 55 plussers het herstructureringsproces als behoorlijk zwaar kunnen ervaren en dat er zeker in de periode aan vooraf, veel spanning en stress kan zijn onder de ouderen. Maar ook in hun onderzoek zijn de meeste ouderen achteraf tevreden met de nieuwe woonsituatie en kijken ze niet meer negatief tegen de gedwongen verhuizing aan.

De tweede deelvraag die in dit hoofdtuk centraal stond is *Waar komen ouderen terecht na een gedwongen verhuizing en hoe en waarom komen ze op deze nieuwe woonplek terecht?*
Over het algemeen hadden de geïnterviewde ouderen twee keuzes toen zij hoorden dat ze gedwongen hun woning moesten verlaten; zelf op zoek gaan naar een nieuwe woning of een woning accepteren die zij door de woningcorporatie aangeboden kregen. Onder reguliere verhuizers wordt vaak de eerst genoemde methode geprefereerd (Kullberg, 2001) en uit de interviews is gebleken dat ook bij de ouderen hierbij de voorkeur lag. In Ede hebben alle ouderen zelf naar een nieuwe woning gezocht en in Rotterdam en Den Haag hebben enkele ouderen aangeven dat ze niet zelf wilden gaan zoeken omdat ze hier geen zin in hadden of hiertoe niet in staat waren. Zoals in hoofdstuk twee al naar voren kwam hebben ook gedwongen verhuizers, net als reguliere verhuizers, mogelijkheden en beperkingen (Kleinhans

en Kruythoff, 2002). Eén van de meest opvallende mogelijkheden voor gedwongen verhuizers is de urgentiestatus waarmee voorrang verkregen kan worden op reguliere woningzoekenden in de sociale huursector. Sommige ouderen geven dan ook aan erg blij hiermee te zijn geweest omdat ze op deze manier aan een woning zijn gekomen waar ze normaliter lang voor in de wachtrij hadden moeten staan. De beperkingen zijn er in de vorm dat de ouderen niet zomaar voor alle huurwoningen in aanmerking kwamen, maar dat ze afhankelijk waren van inkomen en huishoudengrootte.

Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat mensen die door herstructurering gedwongen moeten verhuizen, meestal in een iets betere buurt terecht komen (Slob et al, 2008; Kleinhans en Kruythoff, 2002; Van der Zwaard en De Wilde, 2008; Wolf et al., 2006). Dit geldt ook voor de geïnterviewde ouderen, het merendeel is in betere buurten terecht gekomen dan waar ze vandaan kwamen en in woningen en buurten die beter bij hun leeftijd passen. De prioriteiten van een fijne woonomgeving ligt bij ouderen vaak bij goede voorzieningen dichtbij of in de buurt en een bevolkingssamenstelling die niet overwegend allochtoon is, maar waar ze ook leeftijdsgenoten om zich heen vinden. De meeste ouderen zijn, zoals ook uit onderzoek van Slob, et al (2008) blijkt, dichtbij hun vorige woning komen wonen, of zelfs in dezelfde buurt, maar de buurten leken vaak niet op de buurten waar ze vandaan kwamen en waren vaak nieuwer wat woningbouw betreft.

Hoewel de meeste ouderen in de interviews aangeven dat zij eigenlijk niet veel hulp en begeleiding nodig hebben gehad bij het zoeken naar een nieuwe woning, zeggen de meesten toch tevreden te zijn met de begeleiding die zij hebben gekregen. Als er naar eerdere onderzoeken wordt gekeken dan is er lang niet altijd sprake van een grote tevredenheid over de begeleiding onder de gedwongen verhuizer. Zo ondervinden Kleinhans en Kruythoff (2002) dat voornamelijk 55 plussers behoefte hebben aan begeleiding en dat dit niet altijd voldoende wordt aangereikt door de corporaties. Ook Van der Zwaard en De Wilde (2008) zeggen dat de begeleiding nog wel eens te wensen overlaat, maar dat de meerderheid van hun onderzoeksgroep wel tevreden was over de informatievoorziening. Wolf et al zeggen juist dat de informatie niet altijd goed aankwam bij de gedwongen verhuizers en dat veel regels verkeerd geïnterpreteerd werden, wel zeggen ze dat de bewoners tevreden waren over de persoonlijke begeleiding. Dat er verschillen zijn te vinden tussen de verschillende onderzoeken is niet vreemd omdat begeleiding en informatievoorziening per gemeente en corporatie gegeven wordt en deze dus erg kunnen verschillen.

Hoofdstuk 7

Waardering nieuwe woning en buurt

Of ouderen de gedwongen verhuizing als een verbetering of een verslechtering ervaren, hangt naast de waardering voor de vorige woonplek en de mate van tevredenheid over de gehele herhuisvestingprocedure, ook sterk af van de waardering voor de nieuwe woonplek. Echter tevredenheid met de nieuwe woning en buurt hoeft niet te betekenen dat ouderen de gedwongen verhuizing als een verbetering van hun algehele woonsituatie ervaren. Zelfs een betere woning en een veiligere buurt hoeft niet te betekenen dat ouderen vooruitgang ondervinden. Uit de resultaten die in dit hoofdstuk zullen worden besproken zal blijken dat het ondervinden van een vooruitgang of achteruitgang lang niet altijd met rationeel nadenken en de voor- en nadelen van beide woonplekken tegen elkaar afwegen, te maken heeft.

Er zal in dit hoofdstuk antwoord worden gegeven op de laatste twee deelvragen: *In hoeverre vinden ouderen, die gedwongen hebben moeten verhuizen wegens herstructurering, dat ze er qua woning op vooruit zijn gegaan?* En: *In hoeverre vinden ouderen, die gedwongen hebben moeten verhuizen wegens herstructurering, dat ze er qua buurt op vooruit zijn gegaan?*

Eerst zal de waardering voor de nieuwe woning besproken worden, gevolgd door de waardering voor de nieuwe buurt. Vervolgens zal worden bekeken welke woning en buurt de ouderen het meest prefereren, de oude of de nieuwe en waarom. Ook zal worden nagegaan of er een verlangen bestaat onder de ouderen om terug te keren naar hun oude woonplek en tot slot of ze andere keuzes zouden maken wanneer de gedwongen verhuizing over zou kunnen worden gedaan.

7.1 Waardering voor de nieuwe woning.

Of men de nieuwe woning als prettig beschouwt, hangt naast de woning ook van een aantal andere factoren af. Eerder zijn al de begeleiding, begrip voor de situatie en tevredenheid met de vorige woonplek genoemd. Wat daarnaast ook nog van grote invloed is, is het persoonlijke karakter van mensen. Uit onderzoek is gebleken dat karaktertrekken zoals een optimistische inslag, beheersing, zelfredzaamheid en de wisselwerking tussen deze factoren, met vertrouwen in (overheid)instanties en de bereidheid om deel te nemen aan collectieve actie, van invloed zijn op de perceptie van de huidige woning en buurt (Kleinhans, 2005). Dit betekent dus dat mensen met een positieve instelling sneller tevreden zullen zijn met de nieuwe woning dan mensen met een negatieve instelling.

Uit eerdere onderzoeken is gebleken dat de meeste mensen die gedwongen hebben moeten verhuizen door herstructurering, in een woning terecht komen die naar hun zin is en waar ze met tevredenheid wonen. Vaak is de woning van een technisch betere kwaliteit dan de vorige woning en een deel van de gedwongen verhuizers komt zelfs in nieuwbouw terecht (Kleinhans en Kruythoff, 2002; Kleinhans, 2005; Van der Zwaard en De Wilde, 2008; Wolf et al., 2006).

De ouderen die geïnterviewd zijn, zijn over het algemeen ook in betere woningen terecht gekomen dan waar ze eerst zaten. Een groot deel is in aangepaste woningen terecht gekomen en de meeste nieuwe woningen waren na 1970 gebouwd. Maar een klein deel van de ouderen was in hoogbouw terecht gekomen omdat de meesten hadden aangegeven op de begane grond te willen komen wonen.
Net als uit eerdere onderzoeken blijkt, zijn ook de geïnterviewde ouderen veelal tevreden met hun nieuwe woning. Ouderen ervaren vooral de betere kwaliteit van de nieuwe woning als positief, dit is ook logisch aangezien de meesten in nieuwere huizen terecht zijn gekomen. Hoewel sommige ouderen enthousiaster zijn dan andere ouderen over hun nieuwe woning, is geen van allen echt negatief. Mevrouw Hoekstra, 83 jaar uit Ede zegt:

> *Het huis is goed beveiligd, dat vond ik een hele positieve ervaring. En ja.. hij is heel schoon en tocht niet en dat soort dingen allemaal".*

Meneer Johanknecht, 60 jaar uit Ede antwoordt op de vraag wat hij positief vindt aan zijn nieuwe woning, het volgende:

> *"Nou het uitzicht. Daar keek je zo bij elkaar naar binnen. En het was daar heel gehorig en dat is hier helemaal niet zo. En de isolatie. Ik heb hier een lift. Het is hier allemaal ruim en moderner, dat zijn toch allemaal wel hele positieve dingen. Grote voordelen".*

Ook meneer en mevrouw van Ek, 78 en 76 jaar uit Ede ervaren de betere kwaliteit van de woning als zeer positief:

> *"Heel goed geïsoleerd, dubbelglas, je hebt geen geluidsoverlast. Ik vind het ook heel prettig dat de slaapkamer aan de woonkamer zit dat wanneer de een van de twee ziek is dat je toch met elkaar kunt praten en de deur open kan laten staan dat vind ik heel prettig".*

Dus ondanks dat veel ouderen in hoofdstuk vijf aangaven dat de relatief slechte kwaliteit van hun vorige woning niet als belemmerend werd ervaren, wordt de nieuwe woning vaak toch wel als technisch beter ervaren.

Sommige ouderen hebben nog steeds gemengde gevoelens over de verhuizing maar geven wel toe blij te zijn met de nieuwe woning, zo zegt mevrouw Van der Wal, 68 jaar uit Den Haag:

> *"Het heeft wel lang geduurd omdat ik niet kon wennen maar ik ben nou wel tevreden. Mijn verstand zegt namelijk dat ik het wel heel erg getroffen heb om hier terecht te zijn gekomen".*

Ook mevrouw Lopez kent deze gemengde gevoelens, zij zegt:

> *"We hebben veel moeten doorstaan en dat is nog steeds zo, het blijft een opgave maar het huis is prima, nu heb ik bijvoorbeeld een apart washok, nou dat is een luxe voor mij die ik nooit heb gehad. Ik hoef geen bewegingen meer te maken die mijn lichaam niet meer kan maken".*

Ook het gegeven dat veel ouderen in een woning terecht zijn gekomen die beter bij de leeftijd past, zorgt ervoor dat men de nieuwe woning als positief ervaart. De woningen zijn vaker gelijkvloers en sommige ouderen zijn in aangepaste woningen terecht gekomen. Voor een aantal ouderen kwam, zoals al eerder is besproken, de verhuizing best goed uit, zo zegt mevrouw De Zwart-Kistjes, 77 jaar uit Rotterdam:

> *"Ik denk dat die vorige woning goed was voor toen ik jonger was en dat deze woning goed is voor nu. Misschien had ik ook op een gegeven moment daar toch wel weg gemoeten"*

Ook meneer en mevrouw Van Ek, 78 en 76 jaar uit Ede zeggen deze woning beter bij hun leeftijd te vinden passen:

> *"we hebben in onze vorige woning altijd met plezier gewoond met de kinderen en zo, maar ja je wordt toch ouder en dan is het hier rustiger en hebben we leeftijdsgenoten om ons heen".*

De waardering voor de nieuwe woning is over het algemeen dus positief. Ouderen ervaren eenmaal in hun nieuwe huis, dat een betere technische kwaliteit van de woning, toch wel erg prettig is en ook zijn de nieuwe woningen vaker geschikt voor de ouderen dan hun vorige woning. Hieruit blijkt dat een gedwongen verhuizing, zeker voor ouderen, dat duwtje in de rug kan betekenen om naar een voor ouderen geschikte woning te verhuizen. Ouderen zien vaak op tegen een verhuizing en blijven daarom nog wel eens langer dan eigenlijk gewenst is, in een woning zitten die niet meer geschikt is voor hen.

7.2 Waardering voor de nieuwe buurt

Terwijl over de waardering voor de nieuwe woning duidelijk naar voren kwam, uit eerdere onderzoeken, dat deze vaak goed is, is over de waardering voor de nieuwe buurt een minder eenduidig resultaat te vinden. Wolf et al zeggen dat de helft van de bewoners vindt dat er naar een betere buurt verhuisd is (2006), Van der Zwaard en de Wilde zeggen dat hun onderzoek aantoont dat de meeste bewoners onzeker zijn over hun nieuwe buurt en hierdoor een negatief gevoel hebben (2008).

De geïnterviewde ouderen zijn over het algemeen in betere buurten terecht gekomen met nieuwere huizen en met bewoners die in een betere sociaal-economische positie verkeren dan in de buurten waar ze vandaan komen. Toch zijn ook de ouderen uit de interviews minder

unaniem in hun waardering over de nieuwe buurt dan over de nieuwe woning. Hoewel de meeste ouderen hun nieuwe buurt prima vinden, zijn ze niet allemaal even enthousiast. De buurten worden vaak getypeerd als rustig en de voorzieningen zijn dichtbij, zoals de meeste ouderen van tevoren wensten, maar toch zijn de meningen verdeeld. Zoals eerder is vermeld hechten ouderen meer waarde aan de sociale kwaliteit van de buurt dan aan de fysieke kwaliteit. Ook dit is in de antwoorden over de waardering voor de nieuwe buurt terug te zien, de meeste ouderen hebben het over de bevolking in de nieuwe buurt. Voor sommige ouderen zijn deze nieuwe buurtgenoten om hen heen als thuiskomen, zo zegt mevrouw Van Gelder-Poot, 76 jaar uit Rotterdam:

> *"ik voel me hier gewoon thuis omdat de mensen ook van mijn leeftijd zijn hier. De mensen groeten je en ja ik weet het niet.. ik voel me gewoon hier op mijn gemak ik heb "me stekkie" wel gevonden hier".*

Ook mevrouw Damsteeg-Van der Knaap, 86 jaar uit Den Haag, is zeer content met haar nieuwe buurt, zij had in haar vorige buurt nauwelijks buurtcontacten, eenmaal in haar nieuwe buurt merkte ze pas dat ze dit toch wel gemist had, ze zegt:

> *"Je kan op elkaar terugvallen. En nu kom ik wel bij de mensen thuis. Bij mijn buren, een jong stel met een kindje, nou dat jong is stapelgek op me, daar zit ik zeker één keer per week. Je kan er op vertrouwen. En dat is met de buren aan de andere kant idem dito. Waar vind je zoiets nog?"*

Maar andere ouderen hebben het minder naar hun zin en verlangen terug naar hun oude buurt waar ze goede contacten hadden. Meneer Soldaat, 63 jaar uit Rotterdam, komt uit een serviceflat vandaan en is verhuisd naar een aanleunwoning, hij zegt:

> *"Er is hier zo ontzettend weinig te doen.. met die mensen gaat het wel, maar het zijn niet de contacten die je gewend bent geweest. 's Middags deed ik in mijn vorige flat een borreltje met de mensen en 's avonds een glaasje wijn drinken en een praatje.. Maar hier niet hoor. Maar nogmaals het is een aanleunwoning.. ik probeer altijd vriendelijk te zijn maar het zijn gewoon andere mensen".*

Mevrouw Van der Wal, 68 jaar uit Den Haag mist naast de buurtcontacten uit haar vorige buurt ook de sociale controle, ze zegt:

> *"Daar was veel meer samenhang tussen de mensen. Mensen wisten alles van elkaar. Ik voel me hier ook wel veilig maar ik denk als je hier alleen woont en er gebeurt wat met je, denk ik dat het lang duurt voordat iemand dat opmerkt. Terwijl daar iedereen.. ja je was zo verknocht met elkaar".*

De meningen over de nieuwe buurt zijn dus verdeeld. De één voelt zich meer thuis in zijn nieuwe omgeving en de ander juist minder. Waar men vandaan komt, dat lijkt geen invloed

hierop te hebben. Wat wel van invloed lijkt te zijn is de mate van sociale contacten in de oude buurt. Ouderen die goede contacten hadden in de vorige buurt, zijn vaak negatief over hun nieuwe buurt omdat ze hun oude buurtgenoten missen. Ouderen die de laatste jaren al nauwelijks meer buurtcontacten hadden door een veranderende bevolkingssamenstelling in de oude buurt, zijn vaak blij tussen nieuwe mensen te zitten waar ze wel aansluiting mee lijken te hebben.

7.3 Welke woning prefereren ouderen?

Zoals uit de eerste paragraaf van dit hoofdstuk is gebleken, zijn veel ouderen tevreden met hun nieuwe woning en vinden ze de kwaliteit van de nieuwe woning vaak beter dan van hun vorige woning. Ook vinden ouderen de nieuwe woning vaak beter bij hun leeftijd passen omdat deze beter aansluit bij hun lichamelijke beperkingen, die reeds aanwezig zijn of die zij in de toekomst verwachten te krijgen. Toch hoeft dit niet automatisch te betekenen dat zij hun nieuwe woning prefereren boven hun oude woning. Verstand en emotie zijn nu eenmaal twee geheel verschillende begrippen en deze kunnen elkaar nog wel eens tegenspreken. Bijvoorbeeld mevrouw Hoekstra, 83 jaar uit Ede vindt haar nieuwe woning van een betere kwaliteit en het wooncomfort ook, toch prefereert ze haar oude woning boven haar nieuwe woning, ze zegt:

> *"Het wooncomfort, daar ontbrak wel veel aan in die woning maar ik had een heerlijke zonnige keuken waar ik een heerlijke zithoek in had. Mijn kleindochter zegt wel eens:" oma ik mis het zo als ik bij jou was 's morgens dan zaten we zo lekker te kletsen in de keuken aan tafel ontbijten en dat soort dingen allemaal". Kijk hier heb ik een stoel weg moeten doen anders kan ik de tafel niet kwijt.."*

Ook meneer Spreeuw, 62 jaar uit Ede vond de kwaliteit van zijn vorige woning zeer slecht, toch zou hij liever nog in deze woning hebben gewoond dan in de woning waar hij nu in zit.

> *"Wat ik achtergelaten heb was wel krakkemikkig en het had renovatie nodig maar je had er wel vrijheid en vind ik het wel jammer dat ik daar weg ben. Hier pas je jezelf een beetje aan omdat je rekening moet houden met de buren en dat had ik daar dus niet".*

Mevrouw Lopez, 64 jaar uit Den Haag prefereert ook haar oude woning boven haar nieuwe, dit heeft voornamelijk te maken met de emotionele en sociale waarde van de vorige woning. Er lijkt sprake te zijn van afflictie, waar Kleinhans (2005) in zijn onderzoek op wijst, ze zegt:

> *"Het voelde als thuis daar. Maar kijk we hebben daar precies in de periode gewoond toen we midden in het leven stonden, toen we krachtig en gezond waren, we stonden met onze benen midden in de maatschappij, onze zoon op een goede school.. en dat zijn allemaal dingen die een brok emotie met zich meebrengen, onze gezonde wortels liggen daar, we leefden daar, we floreerden daar. Mijn man heeft daar promotie gemaakt, we hebben onze zoon zien uitvliegen daar. Het zijn*

zoveel bijzondere herinneringen voor ons die daar liggen. Als ze ons huis niet hadden gesloopt en ze hadden er een lift voor gezet, dan waren wij daar nooit weggegaan".

Zeker niet alle ouderen prefereren hun oude woning boven hun nieuwe woning. De indruk bestaat dat ouderen die met hun verstand antwoorden, de nieuwe woning prefereren en ouderen die met hun gevoel antwoorden de oude woning prefereren. Ouderen die voornamelijk met hun gevoel oordelen zijn vaak de ouderen die meer dan gemiddeld tevreden waren met hun vorige woning en vaak ook lange tijd in deze woning gewoond hebben. Deze veronderstelling gaat echter niet altijd op omdat er ook ouderen zijn die met veel plezier een lange tijd in hun vorige woning hebben gewoond en toch de nieuwe boven de oude woning prefereren. Mevrouw Van Gelder-Poot, 76 jaar uit Rotterdam is zo'n iemand, ze zegt:

"Ik heb nooit eigenlijk gehad van hè wat vind ik het nou toch erg dat ik mijn huisje uit moet. Toen ik hier net zat miste ik het af en toe wel want je hebt er toch een tijd gewoond, maar dit was voor mij een vooruitgang eigenlijk".

Op de vraag welke woning ouderen prefereren is dus geen eenduidig antwoord te geven. Ondanks dat vrijwel alle ouderen er qua woning op vooruit zijn gegaan, wordt dit niet altijd zo ervaren. Wanneer ouderen hun oude woning prefereren boven hun nieuwe woning heeft dit vaak met de emotionele waarde van de oude woning te maken, zelden is het zo dat ze de woning an sich beter vonden.

7.4 Welke buurt prefereren ouderen, de nieuwe buurt of de oude buurt?

Uit paragraaf 7.2 bleek dat de waardering voor de nieuwe buurt nogal verschilt per oudere. Het is dan ook niet verrassend dat dit ook geldt voor het prefereren van de oude of de nieuwe buurt. Ouderen die altijd erg goede contacten in de vorige buurt hebben gehad, zijn vaak minder tevreden met de nieuwe buurt. Dit is ook logisch, contacten met een tijdsduur van 20 jaar zijn meestal beter dan contacten van 2 jaar. Mevrouw Lopez, 94 jaar uit Den Haag zegt:

"De contacten zijn wel iets minder dan in de vorige buurt. We maken zo af en toe een praatje en langzaam aan begint het wel wat meer te worden… maar ja, het is een soort vertrouwdheid die je daar had opgebouwd en dat duurt ook lang. We wonen hier pas twee jaar en daar woonden we 30 jaar, dat scheelt natuurlijk".

Ouderen die niet veel om buurtcontacten geven, vinden de buurt vaak enigszins gelijk gebleven omdat ze dezelfde soort buurtcontacten ervaren. Zij kijken dan met een minder kritisch oog naar de buurt en hun oordeel is dus meestal ook minder uitgesproken. Mevrouw De Zwart-Kistjes, 77 jaar uit Rotterdam, die al eerder in het interview had aangegeven niet veel contacten te hebben in de buurt, zegt:

"Ik vind hem eigenlijk beetje gelijk, het is een zelfde soort buurt. Ik zie geen grote verschillen tussen mijn vorige buurt en deze buurt".

Ouderen die het de laatste jaren niet meer naar hun zin hadden in de buurt, zijn over het algemeen het meest tevreden met de nieuwe buurt. Vaak is de reden hiervan dat ze in de nieuwe buurt meer gelijkgestemden om zich heen hebben en hier hebben zij meer aansluiting mee. Voor meneer en mevrouw Van Ek, 78 en 76 jaar uit Ede is dit ook de reden dat zij hun nieuwe buurt prefereren boven hun oude buurt, ze zeggen:

> *"Je wordt toch ouder en dan is het hier rustiger en hebben we meer leeftijdsgenoten om ons heen".*

Ook voor Mevrouw Van Gelder-Poot, 76 jaar uit Rotterdam zijn de ouderen om haar heen de reden dat ze haar nieuwe woonplek als aangenamer beschouwt dan haar oude woonplek, ze zegt:

> *"Heel goed ik zit hier eigenlijk nog beter dan toen ik daar woonde; er zijn hier toch meer mensen van mijn leeftijd".*

Dit is echter opmerkelijk want mevrouw van Ek is in dezelfde buurt blijven wonen en zo voelt zij dat zelf ook. Deze situatie bevestigt dat buurtcontacten vaak plaatsvinden in de zeer directe omgeving van de eigen woning zoals een woonblok of een galerij van een flat.

Ook zijn er ouderen die in eerste instantie de nieuwe buurt boven de oude buurt verkiezen maar deze mening in de loop der tijd bijstellen. Door de herstructurering in de oude buurt, verandert deze buurt vaak in positieve zin en dit gaat niet onopgemerkt aan de ouderen voorbij. De veranderende bevolkingssamenstelling, waar de ouderen vaak negatief over waren, verandert weer opnieuw, maar dit keer in positieve zin, namelijk door de instroom van 'fatsoenlijke middenklassers". Meneer Den Otter, 64 jaar uit Den Haag, is één van de ouderen die deze positieve verandering in zijn oude buurt ziet en bovendien zijn nieuwe buurt achteruit ziet gaan en daarom zijn oude buurt weer boven zijn nieuwe buurt prefereert:

> *"veel foute mensen zijn nu weg uit die buurt, het publiek is verbeterd, er is een heleboel nieuwbouw gepleegd… bovendien de criminaliteit neemt hier in deze buurt toe en ook het aantal allochtonen. Als je me het op de man af vraagt dan zou ik het liefst toch weer bij de lijweg gaan wonen".*

Ook bij de keuze welke buurt men prefereert boven de andere buurt, kijken ouderen weer enkel naar de sociale kwaliteit van de buurten. Ouderen prefereren de buurt waar zij de fijnste contacten hebben. Was dat in de vorige buurt, dan prefereren zij die, is dat in de nieuwe buurt, dan prefereren zij deze. Terwijl bij de woningen nog werd gezien dat een betere waardering voor de nieuwe woning niet hoefde te betekenen dat deze woning ook geprefereerd werd, is dit niet te zien bij de buurt: is de nieuwe buurt beter wat sociale contacten betreft dan wordt er niet meer terugverlangd naar de vorige buurt.

7.5 Hebben ouderen de wens om terug te keren naar hun oude woonplek?

Tot nu toe is gebleken dat veel ouderen tevreden zijn met hun nieuwe woning, dat de tevredenheid over de nieuwe buurt verschilt en dat de meningen over de voorkeur voor de oude en nieuwe woonsituatie ook verschilt. Uitgaande van deze gegevens zou men verwachten dat de wens om terug te keren ook zal verschillen per oudere en dat de ouderen die hun vorige woning of buurt prefereren boven hun huidige woning en/of buurt, de wens hebben om terug te keren. Dit is echter niet het geval. Bijna alle ouderen hebben niet (meer) de wens om terug te keren en de redenen waarom is voor de meesten; je krijgt niet meer terug wat er was. Meneer en mevrouw Van Ek, 78 en 76 jaar uit Ede zeggen:

> *"Nee, we zitten hier met plezier, we zijn gesetteld en we hebben hier verschillende contacten die we bezoeken dus we zijn al wel gebonden aan deze buurt. We kijken naar wat mensen om zeg maar. En als je terug zou keren krijg je toch een hele andere buurt te zien".*

Ook mevrouw Van Gelder-Poot, 76 jaar uit Rotterdam zegt niet meer terug te willen omdat de woonplek niet meer hetzelfde zal zijn, daarnaast moet ze er ook niet aan denken weer te moeten verhuizen, een mening die veel ouderen met haar delen. Ze zegt:

> *"Nee hoor niet nog een keer verhuizen, geen haar op mijn hoofd die daar aan denkt. En het is toch je straatje niet meer, het is nu toch helemaal anders".*

Dat veel ouderen er niet aan moeten denken om nog een keer te moeten verhuizen, zeker niet in de nabije toekomst om terug te keren naar de oude woonplek, blijkt ook uit de reactie van mevrouw De Zwart-Kistjes, 77 jaar uit Rotterdam:

> *"Nooit meer verhuizen hoop ik! Maar dat zou ook niet kunnen want er komen geen woningen voor ons soort mensen".*

Er zijn ook ouderen die ook niet meer terug zouden willen keren wanneer ze wel precies hetzelfde zouden aantreffen als toen ze weggingen uit hun vorige buurt, zo is er mevrouw Damsteeg-Van der Knaap, 68 jaar uit Den Haag, die eenmaal in haar nieuwe buurt pas merkte dat haar vorige buurt niet naar haar zin was:

> *"Nee hoor. Als je dan eenmaal weg bent dan merk je pas dat je daar niet op je plaats zat, daar tussen allemaal allochtonen, daar voel ik me niet thuis. Natuurlijk ook de allochtonen hebben recht om hier te wonen en te leven maar ik kan er niets mee".*

Toch zijn er ook ouderen waarbij het gemis van de oude woonplek zo groot is dat ze tegen beter weten in toch naar de oude situatie blijven verlangen. Mevrouw Hoekstra, 83 jaar uit Ede is zo'n iemand, ze zegt:

"Kijk als je nou diep in mijn hart kijkt… ik denk dat ze koopwoningen neerzetten op mijn plekje hè, maar als dat nu huurwoningen waren geweest, weet ik niet wat ik gedaan had. Op die plek. Dan denk ik 80% dat ik daar toch wel weer heen zou gaan. Omdat ik iets zoek wat er niet meer is. Maar toch blijf je zoeken. Het is niet rationeel maar emotioneel.

Uiteindelijk heeft geen van de geïnterviewde ouderen plannen om terug te verhuizen naar de oude woonplek. In de eerste plaats omdat ze niet meer hetzelfde zullen aantreffen als toen ze weggingen maar daarnaast geven ouderen ook aan dat het niet eens in hun mogelijkheden ligt om terug te keren omdat er huizen zijn geplaatst die een stuk duurder zijn dan de woningen waar zij in hebben gewoond. Ook moeten veel ouderen er niet aan denken om weer te moeten verhuizen. De gedwongen verhuizing heeft veel energie en moeite gekost voor veel ouderen en zij zeggen dan ook dat ze het simpelweg niet meer op zouden kunnen brengen om weer terug te verhuizen.

7.6 Achteraf bekeken

Aan het eind van het interview werd de volgende vraag aan de ouderen gesteld: Als de gedwongen verhuizing over zou kunnen worden gedaan, zouden er dan andere keuzes worden gemaakt? Deze vraag is gesteld omdat op het moment dat men hoort dat men gedwongen moet verhuizen, er vele keuzes moeten worden gemaakt. Waar gaat men heen? Wat voor soort huis? Wat zijn de mogelijkheden? Vele afwegingen gaan hier vaak aan vooraf en er zijn meerdere wegen in te slaan. Toch moeten deze keuzes ook allemaal in een relatief krap tijdsbestek worden genomen en een gevolg hiervan kan zijn dat er bepaalde keuzes worden genomen waar achteraf spijt over ontstaat. Een gevoel dat de verkeerde beslissingen zijn genomen kan veroorzaken dat men zeer ontevreden is over de hele situatie van de gedwongen verhuizing. Wanneer men aan de andere kant het gevoel heeft dat elke beslissing die is genomen, goed is geweest en dat men het beste ervan heeft weten te maken, kan dit ertoe leiden dat men juist tevreden terugkijkt naar de gehele gedwongen verhuizing.

Opmerkelijk genoeg zou bijna niemand van de ouderen aan wie de vraag is voorgelegd, een andere keuze maken wanneer de gedwongen verhuizing over zou kunnen worden gedaan. Ongeacht waar men vandaan komt en waar men naartoe is verhuisd en ongeacht wat men over de nieuwe buurt en de nieuwe woning vindt. Bijna alle ouderen vinden dat ze goed terecht zijn gekomen en hebben geen idee waar ze, gezien hun mogelijkheden en beperkingen, beter terecht zouden kunnen zijn gekomen. Mevrouw De Zwart-Kistjes, 77 jaar uit Rotterdam zegt:

"Nee ik denk dat ik hier wel zo goed mogelijk zit, ik denk niet dat ik een betere woonplek had kunnen vinden".

Ook mevrouw Van der Wal, 68 jaar uit Den Haag denkt er zo over, zij heeft veel huizen bekeken van tevoren en zij zegt:

"Ik denk niet dat er een betere keus was want van alle huizen die ik heb gezien was dit gewoon de beste keuze".

Mevrouw Van Dijk-De Jong, 70 jaar uit Rotterdam weet ook, ondanks dat ze het heel erg vindt dat ze haar vorige woning heeft moeten verlaten, niet waar ze beter terecht had kunnen komen, ze zegt:

"hoe meer keuzes hoe moeilijker het wordt zeg ik altijd. En ik zou ook niet weten waar ik dan zou willen wonen want alles is hier goed".

Er zijn echter twee ouderen die in de interviews aangeven wel andere keuzes te maken wanneer ze de gedwongen verhuizing over zouden kunnen doen. Bij de ene oudere, meneer Soldaat, 59 jaar uit Rotterdam komt dit door grote onvrede met zowel de nieuwe woning als buurt, hij zegt:

"Ja.. ik zou toch veel meer inspraak eisen op een ander huis.. ik heb hier helemaal geen inspraak bij gehad".

Meneer Soldaat vindt dat hij veel te weinig tijd heeft gekregen om de nieuwe woning te bekijken en is sowieso niet te spreken over de begeleiding die hij heeft gekregen.

De andere oudere, meneer Den Otter, 64 jaar uit Den Haag zou achteraf een andere buurt kiezen omdat hij, toen hij eenmaal in zijn nieuwe buurt woonde, ondervond dat deze eigenlijk net zo hard achteruit gaat als zijn oude buurt in het verleden, hij zegt:

"Ja ik zou een andere buurt kiezen, niet hier meer. Ik kan niet echt zeggen dat het hier veiliger is dan daar".

De wens om achteraf een andere keuze te maken wanneer de gedwongen verhuizing over zou kunnen worden gedaan gaat dus meestal samen met een negatief gevoel over de nieuwe woning en/of de nieuwe buurt. Alhoewel dit vrij logisch klinkt had het kunnen zijn dat, ondanks dat ouderen tevreden zijn met hun nieuwe woning en buurt, toch aangeven liever meer te tijd te hebben gehad bij het zoeken naar een nieuwe woonplek. Ook had het gekund dat ze in de loop van de tijd betere opties hadden ontdekt, maar dat het daar nu te laat voor was. Dit komt in de interviews echter niet aan de orde. Slechts één oudere valt de nieuwe woonsituatie tegen terwijl hij vooraf dacht dat hij een prima keuze maakte.

7.7 Wordt een gedwongen verhuizing als een verbetering of verslechtering ervaren?

Tot nu toe is duidelijk geworden dat ouderen over het algemeen erg tevreden waren met een oude woning, maar ook vaak met hun nieuwe woning. De meeste ouderen vonden hun oude buurt de laatste jaren erg achteruitgaan en over de nieuwe buurt zijn de meningen verdeeld. Voor de één is de nieuwe buurt een verademing en een verrijking van hun sociale leven, voor de ander is de nieuwe buurt niet erg verschillend met waar ze vandaan komen.

Welke woning en buurt de ouderen prefereren verschilt ook en hangt van veel factoren af zowel van fysieke factoren van de woning en buurt als de emotionele binding aan de woning en buurt. Om te bepalen in hoeverre een gedwongen verhuizing een verbetering of verslechtering van de woonsituatie van ouderen is, vereist dus meer dan een eenduidig antwoord. Toch is aan de ouderen aan het eind van het interview gevraagd of zij konden vertellen of zij de gedwongen verhuizing als een vooruitgang of achteruitgang van hun algehele woonsituatie zien. Woning en buurt dus samen genomen en zowel fysieke als emotionele factoren samengenomen. Veel ouderen vonden het moeilijk hier antwoord op te geven en meestal moesten ze hier ook even goed over nadenken. Om een overzicht te geven van de antwoorden; van de 16 geïnterviewden vinden zeven ouderen dat ze er op vooruit zijn gegaan, vinden zeven ouderen dat ze er op achteruit zijn gegaan en geven twee ouderen aan dat hun algehele woonsituatie gelijk is gebleven (tabel 7.1). De stand is dus geheel gelijk. Ook is er geen verschil te vinden tussen de ouderen in de drie verschillende gemeentes; zowel in Ede als Rotterdam en Den Haag zijn de meningen zo goed als precies verdeeld.

Tabel 7.1 Verdeling ouderen per gemeente over verbetering, gelijkblijvend en verslechtering van de algehele woonsituatie.

	Verbetering	Gelijk	Verslechtering
Ede	2	0	3
Rotterdam	3	1	2
Den Haag	2	1	2
Totaal	7	2	7

Bron: Eigen onderzoek

De ouderen die aangeven de gedwongen verhuizing als een verbetering van hun algehele woonsituatie te beschouwen, zijn vaak de ouderen die er al aan toe waren om te verhuizen en voor wie deze gedwongen verhuizing dus eigenlijk wel goed uitkwam. Daarbij zijn ze allen goed begeleid en zijn ze tevreden met hun nieuwe woning en buurt. Meneer Johanknecht, 60 jaar uit Ede is één van de zeven ouderen die vindt dat hij er door de gedwongen verhuizing qua woonsituatie op vooruitgegaan is. Hij vindt zowel zijn nieuwe woning als de buurt beter terwijl hij zeker niet met onvrede in zijn vorige woning en buurt zat, hij snapt ook niet dat zijn vorige woning gesloopt is, toch zegt hij:

> "*Ik ben blij dat ik hier zit ja. Het is hier veel beter dan daarzo voor mij. Ik ben er alleen maar op vooruit gegaan*

Voor meneer en mevrouw van Bladeren, 77 jaar uit Rotterdam kwam de gedwongen verhuizing erg goed uit omdat ze door gezondheidsomstandigheden toe waren aan een aangepaste woning, ze zeggen:

> "*Ja ons kwam het heel mooi uit dat we daar weg moesten en dan kreeg je nog een verhuiskostenvergoeding ook. Ja eerlijk is eerlijk..*"

Ook voor mevrouw Van Gelder-Poot, 76 jaar uit Rotterdam kwam de gedwongen verhuizing goed uit, ze vond haar woning, waar ze nog met man en kinderen had gewoond, te groot voor haar alleen en ze miste leeftijdsgenoten om haar heen. Nu woont ze in een kleinere woning met meer ouderen om haar heen, ze zegt:

> ”*Ja ik ben er zeker wel op vooruit gegaan, ik heb totaal geen klagen gehad ik ben hier goed terecht gekomen. Ik heb in het begin best even een moeilijke periode gehad maar of dat nou kwam door alle drukte van de verhuizing of omdat ik mijn huisje miste dat weet ik niet.. maar is niet zo’n fijne periode hoor zo’n verhuizing”.*

De ouderen die aangeven dat de gedwongen verhuizing een verslechtering is geweest voor hun algehele woonsituatie zijn over het algemeen die ouderen die met ontzettend veel plezier in hun vorige woning en buurt hebben gewoond en die ook geen plannen hadden om daar weg te gaan. Ook deze ouderen zijn vrijwel allemaal tevreden met hun nieuwe woning, maar toch vinden ze dat deze niet kan tippen aan hun vorige woning. Hierbij gaat het dan ook meestal niet om de fysieke kwaliteit van de woning, maar de emotionele waarde die de vorige woning had. Meneer Spreeuw, 62 jaar uit Ede verwoord zijn achteruitgang als volgt:

> ”*Als ik het over zijn geheel moet bekijken vanuit de flat naar hier dan is het een teruggang. Als ik het totale plaatje neem dan heb ik een stukje vrijheid in moeten leveren een stukje natuur moeten inleveren en sociale contacten moeten inleveren en dan ben je er dus op achteruit gegaan en niet vooruit”.*

Mevrouw Van Dijk-De Jong, 70 jaar uit Rotterdam vindt zelf dat ze in een heel mooi huis is komen te wonen en met de buurt is ze ook zeker tevreden en ze bouwt steeds meer contacten op. Toch mist ze haar oude woning en buurt ontzettend omdat ze daar met heel veel plezier gewoond heeft. De emotionele waarde is voor haar heel belangrijk, dat blijkt ook uit haar eigen woorden, ze zegt:

> ”*Er zijn momenten geweest dat ik naar bed ging en dat ik dacht, ik hoef morgen niet meer wakker te worden.. echt waar.. wat moet ik hier.. ja mooi huis, nieuwe spullen.. het zegt helemaal niks, echt hoor.*

Mevrouw Van der Wal, 68 jaar uit Den Haag, verkiest zowel haar oude woning en buurt boven haar nieuwe woning en buurt. Toch zegt ze het volgende*:*

> *”Nou als ik naar de laatste jaren daar kijk dan is dit een verbetering maar niet daarvoor dan vind ik dit absoluut geen verbetering. De eerste 30 jaar daar waren prima, dan had ik dit geen verbetering gevonden”.*

Ze vond de situatie in de buurt de laatste jaren toch zo uit de hand lopen dat ze er liever wegging dan dat ze daar bleef ondanks dat ze zo gek was op haar buurt en huis. Toch verkiest

ze haar oude woonsituatie boven haar nieuwe woonsituatie en vindt ze dat de problemen in haar wijk anders opgelost hadden kunnen worden.

De meningen zijn dus sterk verdeeld onder ouderen of zij de gedwongen situatie als een verbetering of verslechtering van hun algehele woonsituatie zien. Feit is dat er geen eenduidig antwoord is te geven op de vraag of de gedwongen verhuizing een verbetering of verslechtering is voor ouderen. Wel kan, na deze drie hoofdstukken waarin is uitgelicht wat ouderen vinden van hun oude woning en buurt; de gedwongen verhuizing zelf en hun nieuwe woning en buurt, een antwoord worden gegeven op de vraag in hoeverre ouderen de gedwongen verhuizing als een verbetering of verslechtering ervaren en welke factoren hierop van invloed zijn.

7.8 Conclusie

In dit laatste empirische hoofdstuk is getracht antwoord te geven op de laatste twee deelvragen, deelvraag vijf en deelvraag zes. Deelvraag vijf luidde als volgt: *In hoeverre vinden ouderen, die gedwongen hebben moeten verhuizen wegens herstructurering, dat ze er qua woning op vooruit zijn gegaan?* Uit eerdere onderzoeken is gebleken dat de waardering voor de nieuwe woning vaak goed is onder geherhuisveste bewoners (Kleinhans & Kruytthof, 2002; Van der Zwaard en De Wilde, 2008; Wolf et al., 2006). Bewoners ervaren een betere technische kwaliteit van de woning en sommigen komen zelfs in nieuwbouwhuizen terecht**.** Ook onder de geïnterviewde ouderen is de waardering voor de nieuwe woning over het algemeen positief. Ouderen ervaren eenmaal in hun nieuwe huis, dat een betere technische kwaliteit van de woning, toch wel erg prettig is en ook zijn de nieuwe woningen vaker geschikt voor de ouderen dan hun vorige woning. Hiermee blijkt dat een gedwongen verhuizing, zeker voor ouderen, dat duwtje in de rug kan betekenen om naar een voor ouderen geschikte woning te verhuizen. Ouderen zien vaak op tegen een verhuizing en blijven daarom nog wel eens langer dan eigenlijk gewenst is, in een woning zitten die niet meer geschikt is voor hen.

Ondanks dat vrijwel alle ouderen er qua woning op vooruit zijn gegaan, wordt dit niet altijd zo ervaren. Verschillende ouderen geven aan dat ze erg tevreden zijn met hun nieuwe woning maar toch liever in hun oude woning zouden willen wonen. De redenen hiervoor zijn vaak van emotionele aard en hebben zelden met de fysieke kwaliteiten van de vorige woning te maken.

Hoewel uit de literatuur blijkt dat bewoners die een goede begeleiding hebben ervaren bij de gedwongen verhuizing, vaak meer tevreden zijn met de nieuwe woonsituatie is dit niet terug te zien in de interviews. Dit kan komen omdat geen van de geïnterviewde ouderen zegt een slechte begeleiding te hebben gehad, er kan dus niet worden gecontroleerd of ouderen met een slechte begeleiding inderdaad negatiever zijn over hun nieuwe woning. Wat wel kan worden opgemaakt uit de interviews is, dat ouderen die net iets enthousiaster zijn over de begeleiding dan andere ouderen niet automatisch positiever zijn over hun nieuwe woning.
Ook kan niet aan de hand van de interviews worden gecontroleerd of het al dan niet hebben van draagvlak en begrip voor de herstructureringsplannen de waardering voor de nieuwe woning positiever maakt. Geen van de ouderen vond het geheel vanzelfsprekend dat hun

woning gesloopt werd en hoewel de mate van onbegrip verschilde, heeft geen van de ouderen de mening dat slopen de enige oplossing was voor de problemen in hun buurt.
De mate van tevredenheid met de vorige woning is vaak wel een voorspelbare factor voor de waardering van de nieuwe woning. Ouderen die nog zeer tevreden waren met hun vorige woning en geen plannen hadden om weg te gaan, zijn vaak minder tevreden met hun nieuwe woning dan ouderen die eigenlijk al plannen hadden om in de (nabije) toekomst naar een voor ouderen geschikte woning te gaan.

Naast de waardering voor de nieuwe woning, is ook de waardering voor de nieuwe buurt behandeld in dit hoofdstuk. Deelvraag zes ging hierover en luidde als volgt: *In hoeverre vinden ouderen, die gedwongen hebben moeten verhuizen wegens herstructurering, dat ze er qua woning op vooruit zijn gegaan?* De meningen over de nieuwe buurt zijn verdeeld. De ene oudere voelt zich meer thuis in de nieuwe omgeving en de andere oudere juist minder. Waar men vandaan komt dat lijkt geen invloed hierop te hebben. Wat wel van invloed lijkt te zijn is de mate van sociale contacten in de oude buurt. Ouderen die goede contacten hadden in de vorige buurt, zijn vaak negatief over hun nieuwe buurt omdat ze hun oude buurtgenoten missen. Ouderen die de laatste jaren al nauwelijks meer buurtcontacten hadden door een veranderende bevolkingssamenstelling in de oude buurt, zijn vaak blij tussen nieuwe mensen te zitten waar ze wel aansluiting mee lijken te hebben. Uit eerdere onderzoeken is ook naar voren gekomen dat de nieuwe buurt soms als beter wordt ervaren en soms als slechter (Kleinhans en Kruythoff, 2002; Van der Zwaard & de Wilde, 2008; Wolf et al., 2006). Bewoners die in een buurt terecht komen die qua bevolkingssamenstelling en woningbouw erg lijkt op de vorige buurt, zullen niet snel een verbetering ervaren. De ouderen uit de interviews zijn echter bijna allemaal in betere buurten terecht gekomen
Zoals al naar voren kwam bij de mening over de vorige buurt, zijn buurtcontacten ongeveer het enige waar ouderen het over hebben. Veiligheid wordt nauwelijks over gesproken, al geeft een aantal ouderen aan zich in de nieuwe buurt veiliger te voelen. Ook wordt er over voorzieningen in de buurt nauwelijks gesproken, dit komt waarschijnlijk omdat de meeste ouderen dit als een vanzelfsprekendheid beschouwen dat deze in de buurt zitten daar hebben ze de buurt immers vaak op uitgezocht.

Ook bij de keuze welke buurt men prefereert boven de andere buurt, kijken ouderen weer enkel naar de sociale kwaliteit van de buurten. Ouderen prefereren de buurt waar zij de fijnste contacten hebben. Was dat in de vorige buurt, dan prefereren zij die, is dat in de nieuwe buurt, dan prefereren zij deze. Terwijl bij de woningen nog werd gezien dat een betere waardering voor de nieuwe woning niet hoefde te betekenen dat deze woning ook geprefereerd werd, is dit niet te zien bij de buurt: is de nieuwe buurt beter wat sociale contacten betreft dan wordt er niet meer terugverlangd naar de vorige buurt.

Ondanks dat er ouderen zijn die hun oude woning en buurt verkiezen boven hun nieuwe woonsituatie, heeft geen van de geïnterviewde ouderen plannen om terug te verhuizen naar de oude woonplek. Hier zijn meerdere redenen voor. Ten eerste geven de ouderen aan dat, wanneer zij terug verhuizen, ze een geheel andere buurt aantreffen met andere woningen en andere bewoners. Daarnaast zeggen de meeste ouderen dat het niet eens in de mogelijkheden ligt om terug te keren omdat dit niet financieel haalbaar is, ze kunnen het simpelweg niet

betalen om terug te verhuizen. Ook moeten veel ouderen er niet aan denken om weer te moeten verhuizen. De gedwongen verhuizing heeft veel energie en moeite gekost voor veel ouderen en velen zeggen dan ook dat ze het niet meer op zouden kunnen brengen om weer terug te verhuizen.

Hoofdstuk 8

Conclusie en aanbevelingen

8.1 Inleiding

Herstructurering wordt op het moment in veel grote, maar ook steeds meer in kleine steden, uitgevoerd. Hiermee wordt getracht om de fysieke en sociale problemen in de buurt op te lossen door woningen te slopen en hier nieuwe woningen voor in de plaats te zetten. Vaak zijn deze nieuwe woningen bedoeld voor een andere bevolkingsgroep dan er voorheen woonde. Zowel de nationale overheid als vele gemeentes en woningcorporaties in Nederland, zien een goed werkende formule in het differentiëren van de woningvoorraad in wijken zodat mensen met verschillende sociaal-economische posities en etnische achtergronden, door en naast elkaar komen te wonen. De positieve werking van dit zogenoemde mixbeleid is discutabel en voornamelijk de wetenschappers zijn niet overtuigd. Beleidsmakers daarentegen zien de positieve werking wel, niet voor niets wonen 750.000 Nederlanders in een gebied dat geherstructureerd is of in de toekomst zal gaan worden.

Herstructurering gaat bijna altijd hand in hand met het slopen van woningen. Wanneer een wijk geherstructureerd wordt, moeten veel bewoners gedwongen naar een andere woning verhuizen en dikwijls ook naar een andere buurt. Deze bewoners hebben vaak niet de mogelijkheid om na de herstructurering weer terug te keren naar hun oude woonplek omdat er duurdere woningen zijn gebouwd die zij niet kunnen betalen.

Herstructurering vindt voornamelijk plaats in vroeg-naoorlogse wijken omdat hier de meeste sociale problemen heersen en de woningen bovendien niet meer aan de eisen van de hedendaagse woonconsument voldoen. De bevolkingssamenstelling van deze wijken is door de jaren heen steeds meer een concentratie geworden van bewoners met een zwakke sociaal-economische positie en gemeentes zien dit als een bedreigende en negatieve ontwikkeling. Echter, er wonen ook veel ouderen in deze wijken, waarvan veel van hen bewoners van het eerste uur zijn. Dit zijn de bewoners die er zijn komen wonen toen de woningen werden opgeleverd vlak na de Tweede Wereldoorlog. Vervolgens zijn ze nooit meer vertrokken en nu, na al die jaren, moeten ze gedwongen hun woning verlaten wegens herstructurering in de hun wijk. Het is goed voor te stellen dat de impact van een gedwongen verhuizing het grootst is op deze mensen en daarom stonden in deze scriptie gedwongen verhuizingen door herstructurering onder ouderen, centraal. Hierbij is de volgende hoofdvraag gesteld:

> **In hoeverre beleven ouderen een gedwongen verhuizing, veroorzaakt door herstructurering, als een verbetering of verslechtering van hun woonsituatie?**

In dit hoofdstuk zullen de belangrijkste conclusies van dit onderzoek worden besproken. Eerst zal er kort worden herhaald wat er precies is onderzocht en hoe dit onderzoek is uitgevoerd. Vervolgens zal er antwoord worden gegeven op de deelvragen en tot slot zullen er enkele aanbevelingen worden gegeven voor verder onderzoek en eventueel te voeren beleid.

8.2 Onderzoeksopzet

Om te achterhalen in hoeverre ouderen een gedwongen verhuizing door herstructurering als een verbetering of verslechtering van hun woonsituatie beschouwen, is een kwalitatief onderzoek uitgevoerd waarbij diepte interviews zijn gehouden met 16 ouderen. Deze ouderen hadden allen een leeftijd van 55 jaar of ouder en waren twee tot vier jaar geleden verhuisd wegens sloop van hun woning. Er is in drie steden onderzoek gedaan, in Ede, Rotterdam en Den Haag. Vijf ouderen zijn geïnterviewd in Ede, zes in Rotterdam en vijf in Den Haag.

Een aantal maanden voordat de interviews plaatsvonden, hadden de ouderen een schriftelijke enquête ingevuld voor een onderzoek dat onder andere door de Universiteit Utrecht is uitgevoerd naar waterbedeffecten van herstructurering in de gemeenten Groningen, Ede, Breda, Rotterdam en Den Haag. In deze enquête kon worden aangegeven of men bereid was deel te nemen aan verder onderzoek en de ouderen die dit hadden aangegeven in Ede, Rotterdam en Den Haag kwamen vervolgens in aanmerking om gebeld te worden voor een afspraak. In Rotterdam betrof dit aantal ouderen 18, in Ede 11 en in Den Haag hadden 53 ouderen aangegeven bereid te zijn mee te doen aan verder onderzoek. Aangezien het lage aantal ouderen in Ede, zijn deze het eerst gebeld om te kijken hoeveel ouderen nog steeds bereid waren mee te doen aan verder onderzoek. Aangezien het invullen van de enquête voor veel ouderen alweer een aantal maanden geleden was, hadden sommige ouderen geen zin meer of waren ze door gezondheidsproblemen niet meer in staat aan verder onderzoek mee te doen. Uiteindelijk bleef het aantal ouderen in Ede, dat nog steeds mee wilde doen, steken op vijf. Er is toen besloten in de andere twee gemeenten ook rond de vijf ouderen te interviewen om in totaal aan een aantal van ongeveer 15 ouderen te komen.

De interviews hebben plaatsgevonden in november 2010 en werden afgenomen bij de ouderen thuis. De duur van de interviews was ongeveer drie kwartier.

8.3 Waardering vorige woning en buurt

De eerste twee deelvragen die in deze scriptie zijn gesteld, hebben betrekking op de vorige woonsituatie van de ouderen en gaan over de waardering die zijn hadden voor hun woning en buurt van voor de herstructurering. Deelvraag 1 luidt als volgt:

> *Hoe was de waardering voor de vorige woning onder ouderen die later te maken kregen met herstructurering en een gedwongen verhuizing?*

De waardering die de ouderen uitspraken in de interviews over hun vorige woning was over het algemeen erg positief. Velen hebben er lange tijd met veel plezier gewoond, ze hebben er hun kinderen zien opgroeien en in sommige gevallen is het ook de plek waar men voor het laatst met een partner heeft samengewoond. Het is dan ook niet verrassend dat de vorige woning vaak een grote emotionele waarde heeft bij de ouderen en dit lijkt ook de belangrijkste reden te zijn voor het gemis ervan. Uit de literatuur (Kleinhans, 2005; Huff en Clark 1978) bleek al dat hoe langer men in een woning woont, hoe meer men gehecht is aan de woning is en hoe harder de klap kan aankomen wanneer men er noodgedwongen uit moet. Er kan afflictie optreden, dit houdt in dat men de vorige woning kan gaan verheerlijken en

met een pijnlijk gevoel van heimwee naar de periode in deze woning terugkijkt. Dit verschijnsel lijkt ook zeker op te treden bij een aantal ouderen uit de interviews.

Uit grootschalig onderzoek van het VROM is gebleken dat een zeer groot deel van de ouderen (90 procent) tevreden is met de eigen woning, echter hierbij is wel ondervonden dat ouderen die wonen in een woning van voor 1970, vaak minder tevreden zijn door de slechte technische kwaliteit van de woningen. Ook zijn deze woningen minder geschikt voor ouderen door het ontbreken van liften en dergelijke. Dit is niet gebleken uit de interviews. De fysieke kwaliteit van de vorige woning daar leken de ouderen niet of nauwelijks problemen mee te hebben en de indruk werd zelfs gewekt dat er met tegenzin negatieve punten aan de vorige woning werden genoemd toen hierom werd gevraagd. Wel werd af en toe het traplopen als negatief punt genoemd door het ontbreken van liften of het niet gelijkvloers zijn van de woning.
Kortom: men was dus eigenlijk niet echt ontevreden met de vorige woning. Veel ouderen hebben er vele jaren met plezier gewoond en ook de laatste jaren had een groot deel nog geen plannen om weg te gaan.

De tweede deelvraag van deze scriptie gaat over de waardering van de vorige buurt en luidt:

> *Hoe was de waardering voor de vorige buurt onder ouderen die later te maken kregen met herstructurering en een gedwongen verhuizing?*

Hoewel de meeste ouderen in de interviews aangaven dat ze hun vorige woning erg positief vonden, ook nog op het moment dat ze er noodgedwongen weg moesten, waren de meesten dit niet meer over de buurt. Veel ouderen zeggen dat ze weinig sociale contacten hadden in de buurt de laatste jaren omdat er steeds minder gelijkgestemden om hen heen woonden. Vooral de grote instroom van allochtonen in de wijken, maakten dat de ouderen zich steeds meer vervreemd voelden van hun eigen buurt. Hiermee wijken de geïnterviewde ouderen niet af van andere ouderen. Er is al vaker uit onderzoek naar voren gekomen dat ouderen zich ongemakkelijk voelen bij een instroom van allochtone bewoners in de wijk, ze voelen zich hierdoor vreemden in hun eigen wijk. De reden hiervoor is vaak dat ze alle lange tijd wonen in de wijk en deze hebben zien veranderen op een negatieve manier (Van der Meer, 2006; VROM, 2003). Veel ouderen geven in de interviews aan dat ze vroeger juist wel goede buurtcontacten hadden in hun vorige wijk omdat er toen mensen om hen heen woonden met wie ze zichzelf konden vergelijken en waarbij ze zich thuis voelden. De geïnterviewde ouderen behoorden toen tot de grote groep middenklassers die in het begin in grote getallen in de vroeg-naoorlogse wijken kwamen wonen, zij zijn er simpelweg blijven hangen terwijl het merendeel in de loop der jaren is vertrokken (Nicis, 2008). Al met al kan dus geconcludeerd worden dat de meeste ouderen in de eerste jaren vaak tevreden waren met hun vorige buurt, maar dat dit de laatste jaren sterk was veranderd door de instroom van nieuwe bewoners waarin zij zichzelf niet meer herkenden en die zij niet als gelijkgestemden zagen.

8.4 De gedwongen verhuizing

Begrip en draagvlak onder bewoners, waarvan de woning wegens herstructurering gesloopt wordt, zou volgens onderzoek (Kleinhans, 2005; Kleinhans en Kruythoff, 2002; Van der Zwaard en de Wilde, 2008) ertoe leiden dat bewoners gemotiveerder naar een nieuwe woning zoeken en hierdoor ook vaker naar tevredenheid terecht komen dan bewoners die zich niet kunnen vinden in de herstructureringplannen. De derde deelvraag gaat daarom over het draagvlak en begrip dat er onder de ouderen aanwezig is voor de herstructureringsplannen waarbij hun woning gesloopt moest worden:

> *In welke mate is er sprake van begrip onder ouderen voor het gegeven dat ze hun woning wegens herstructurering hebben moeten verlaten en hoe is dit gevoel in de loop der tijd ontwikkeld?*

Uit de interviews met de ouderen blijkt dat er weinig tot geen begrip aanwezig is voor het feit dat hun woningen wegens herstructurering gesloopt zijn. Een groot deel geeft aan dat de woningen nog prima van kwaliteit waren en dat het niet nodig was ze te slopen. Wel zeggen de meeste ouderen dat renovatie nodig was, maar dat dit had volstaan. Vooral de ouderen die nog niet weg wilden uit de woning, dit was het leeuwendeel, waren voor renovatie. Hiermee hadden ze gewoon in hun woning kunnen blijven, nu hebben ze vaak niet meer de mogelijkheid om terug te keren omdat er duurdere woningen zijn neergezet.

Ook onder de ouderen die blij zijn met hun nieuwe woonplek is geen begrip te vinden voor de sloop van hun vorige woning, maar dit gebrek aan waardering en draagvlak weerhoudt hen er niet van om tevreden te zijn met de nieuwe woonsituatie. Dit staat enigszins in contrast met wat eerdere onderzoeken naar voren brengen, namelijk dat begrip en draagvlak voor de sloop van de woning, de tevredenheid voor de nieuwe woonsituatie vergroot (Kleinhans, 2005; kleinhans en Kruythoff, 2002; Van der Zwaard en de Wilde, 2008). Bij de ouderen uit de interviews lijkt deze vlieger niet op te gaan al is niet te achterhalen of ze nóg meer tevreden waren geweest als ze wel begrip voor de sloop van hun woning hadden gehad.

Hoewel de eerste reactie van ouderen, toen zij voor het eerst hoorden dat ze hun woning uit moesten, vaak gepaard ging met verdriet en boosheid, is dit bij de meeste ouderen dit gevoel in de loop der tijd veranderd. Groot deel van de ouderen geven aan geen problemen meer de hebben met de gedwongen verhuizing en dat ze vinden dat ze goed zijn terecht gekomen. Sommige ouderen geven hierbij aan dat ze daadwerkelijk vinden dat ze het beter hebben dan op hun vorige woonplek, anderen geven aan dat ze vrede hebben gesloten met de situatie en daarom naar tevredenheid wonen.

De vierde deelvraag gaat over de gedwongen verhuizing zelf, over waar de ouderen terecht zijn gekomen, waarom daar en hoe de zoektocht naar een nieuwe woonplek in zijn werk is gegaan:

> *Waar komen ouderen terecht na een gedwongen verhuizing en hoe en waarom komen ze op deze nieuwe woonplek terecht?*

Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat mensen, die door herstructurering gedwongen moeten verhuizen, meestal in iets betere buurt terecht komen (Slob et al., 2008; Kleinhans en Kruythoff, 2002; Van der Zwaard en De Wilde, 2008; Wolf et al., 2006). Dit geldt ook voor de geïnterviewde ouderen, het merendeel is in betere buurten terecht gekomen dan waar ze vandaan kwamen en in woningen en buurten die beter bij hun leeftijd passen. De prioriteiten van een fijne woonomgeving ligt bij ouderen vaak bij goede voorzieningen dichtbij in de buurt en een bevolkingssamenstelling die niet overwegend allochtoon is, maar waar ze ook leeftijdsgenoten om zich heen vinden. De meesten ouderen zijn, zoals ook uit onderzoek van Slob et al. (2008) blijkt, dichtbij hun vorige woning komen wonen, of zelfs in dezelfde buurt. De buurten leken echter vaak niet op de buurten waar ze vandaan kwamen en waren nieuwer wat woningbouw betreft. Ook bevatten de nieuwe buurten waarin de ouderen terecht zijn gekomen, over het algemeen een meer autochtone bevolkingsgroep en ligt de sociaal-economische positie van de nieuwe buurten gemiddeld iets hoger.

Over het algemeen hadden de geïnterviewde ouderen twee keuzes toen zij hoorden dat ze gedwongen hun woning moesten verlaten; zelf op zoek gaan naar een nieuwe woning of een woning accepteren die zij door de woningcorporatie aangeboden kregen. Onder reguliere verhuizers wordt vaak de eerst genoemde methode geprefereerd (Kullberg, 2001) en uit de interviews is gebleken dat ook bij de ouderen hier de voorkeur lag. In Ede hebben alle ouderen zelf naar een nieuwe woning gezocht en in Rotterdam en Den Haag hebben enkele ouderen aangeven dat ze niet zelf wilden gaan zoeken omdat ze hier geen zin in hadden of hiertoe niet in staat waren. Ondanks dat de ene oudere meer begeleiding heeft genoten dan de andere oudere, geven ze allen aan tevreden te zijn over hoe de gedwongen verhuizing is verlopen en de begeleiding die zij hebben gehad. De meesten ouderen hadden een bepaald zoekprofiel opgegeven van tevoren bij de woningcorporatie en in de meeste gevallen is hier rekening mee gehouden. Zo gaven ouderen vaak aan dat ze het liefst niet te ver van hun oude woning wilde komen te wonen, omdat ze vertrouwd waren met de omgeving. Ook gaven veel ouderen aan dat de woning geschikt moest zijn voor hun leeftijd en dat voorzieningen als openbaar vervoer en winkels in de buurt moesten zitten. Echter, ouderen wisten vaak niet precies aan te geven waar ze terecht wilde komen, ze hadden vaak geen voorkeur voor specifieke wijken, daarentegen wisten ze wel goed aan te geven in welke wijken ze niet wilde komen te wonen. De meesten ouderen keken naar het aanbod van woningen in de woonkrant en woningen die ze aanspraken, daar reageerden ze op. Bij goedkeuring, werd de verhuizing ingezet, bij afkeuring werd er opnieuw in de woonkrant gekeken.

Terwijl er uit andere onderzoeken nog wel eens naar voren komt dat de begeleiding te wensen overlaat (Kleinhans en Kruythoff, 2002; Van der Zwaard & De Wilde, 2008), is dat dus niet het geval bij de geïnterviewden ouderen. Wel geven de ouderen aan net als ouderen uit het onderzoek van Van der Zwaard en De Wilde (2008) de gedwongen verhuizing als een stressvolle periode te hebben ervaren en velen geven ook aan het liefst nooit meer, of in ieder geval niet meer voorlopig, te willen verhuizen.

8.5 Waardering nieuwe woning en buurt

De laatste twee deelvragen van deze scriptie hebben betrekking op de waardering van de nieuwe woonplek onder de geherhuisveste ouderen. Net als bij de eerste twee deelvragen is

deze waardering voor de woonplek opgedeeld in een waardering voor de woning en waardering voor de buurt. De vijfde deelvraag is daarom als volgt:

> *In hoeverre vinden ouderen, die gedwongen hebben moeten verhuizen wegens herstructurering, dat ze er qua woning op vooruit zijn gegaan?*

Uit eerdere onderzoeken is gebleken dat de waardering voor de nieuwe woning vaak goed is onder geherhuisveste bewoners (Kleinhans & Kruytthof, 2002; Van der Zwaard en De Wilde, 2008; Wolf et al., 2006). Bewoners ervaren een betere technische kwaliteit van de nieuwe woning en sommige komen zelf in nieuwbouwhuizen terecht**.** Ook onder de geïnterviewde ouderen is de waardering voor de nieuwe woning over het algemeen positief. Alhoewel veel ouderen van tevoren geen enkel probleem leken te hebben met de technische kwaliteit van de vorige woning, ervaren ze eenmaal in hun nieuwe huis, dat een betere technische kwaliteit van de woning, toch wel erg prettig is. Ook zijn de nieuwe woningen vaak beter geschikt voor de ouderen dan hun vorige woning. Hiermee blijkt dat een gedwongen verhuizing, zeker voor ouderen, dat duwtje in de rug kan betekenen om naar een voor ouderen geschikte woning te verhuizen. Ouderen zien vaak op tegen een verhuizing en blijven daarom nog wel eens langer dan eigenlijk gewenst is, in een woning zitten die niet meer geschikt is voor hen.

Ondanks dat vrijwel alle ouderen er qua woning op vooruit zijn gegaan, wordt dit niet altijd zo ervaren. Een aantal ouderen geeft aan erg tevreden te zijn met de nieuwe woning maar toch liever in de oude woning te willen wonen. De redenen hiervoor zijn vaak van emotionele aard en hebben zelden met de fysieke kwaliteiten van de vorige woning te maken.

De laatste deelvraag van deze scriptie gaat over de waardering van de nieuwe buurt en luidt:

> *In hoeverre vinden ouderen, die gedwongen hebben moeten verhuizen wegens herstructurering, dat ze er qua buurt op vooruit zijn gegaan?*

De meningen over de nieuwe buurt zijn verdeeld. De ene oudere voelt zich meer thuis in de nieuwe omgeving en de andere oudere juist minder. Waar men vandaan komt, lijkt geen invloed hierop te hebben. Wat wel van invloed lijkt te zijn is de mate van sociale contacten in de oude buurt. Ouderen die goede contacten hadden in de vorige buurt, zijn vaak negatief over hun nieuwe buurt omdat ze hun oude buurtgenoten missen. Ouderen die de laatste jaren al nauwelijks meer buurtcontacten hadden door een veranderende bevolkingssamenstelling in de oude buurt, zijn vaak blij tussen nieuwe mensen te zitten waar ze wel aansluiting mee lijken te hebben. Uit eerdere onderzoeken is ook naar voren gekomen dat de nieuwe buurt soms als beter wordt ervaren en soms als slechter (Kleinhans en Kruythoff, 2002; Van der Zwaard & de Wilde, 2008; Wolf et al., 2006). Bewoners die in een buurt terecht komen die qua bevolkingssamenstelling en woningbouw erg lijkt op de vorige buurt, zullen niet snel een verbetering ervaren. De ouderen uit de interviews zijn echter bijna allemaal in betere buurten terecht gekomen

Zoals al naar voren kwam bij de mening over de vorige buurt, zijn buurtcontacten ongeveer het enige waar ouderen het over hebben. De sociale kwaliteit van een buurt vinden

ze vaak belangrijker dan de fysieke kwaliteit van de buurt. Ook bij de keuze welke buurt men prefereert boven de andere buurt, kijken ouderen weer enkel naar de sociale kwaliteit van de buurten. Ouderen prefereren de buurt waar zij de fijnste contacten hebben. Was dat in de vorige buurt, dan prefereren zij die, is dat in de nieuwe buurt, dan prefereren zij deze. Terwijl bij de woningen nog werd gezien dat een betere waardering voor de nieuwe woning niet hoefde te betekenen dat deze woning ook geprefereerd werd, is dit niet te zien bij de buurt: is de nieuwe buurt beter wat sociale contacten betreft dan wordt er niet meer terugverlangd naar de vorige buurt.

8.6 Aanbevelingen verder onderzoek

Met dit onderzoek is geprobeerd om de kennis, die er tot nu toe is over de mensen die door herstructurering gedwongen moeten verhuizen, uit te breiden. Vaak wordt er in onderzoeken naar herstructurering gekeken wat dit voor effect heeft op de desbetreffende buurt, daarnaast wordt er ook steeds meer onderzoek gepleegd naar eventuele waterbedeffecten van herstructurering en waar gedwongen verhuizers terecht komen. Toch blijft de vertrekker vooralsnog een beetje in de schaduw staan en is nog maar weinig onderzoek gedaan naar de ervaringen van deze groep mensen met betrekking tot de gedwongen verhuizing. Wanneer er meer inzicht ontstaat in hoe bewoners de gedwongen verhuizing beleven, hoe zij naar een nieuwe woning zoeken, in welke mate er draagvlak aanwezig is en hoe zij de nieuwe woonsituatie ervaren, dan kan er uiteindelijk meer rekening worden gehouden met deze groep mensen die uiteindelijk toch de consequenties moeten dragen van de herstructureringsplannen. Kwalitatief onderzoek speelt hierin een doorslaggevende rol, eventueel aangevuld met kwantitatieve gegevens, maar het belangrijkste in dit soort onderzoeken zijn de persoonlijke verhalen van de gedwongen verhuizers zelf.

Hier een paar concrete voorbeelden van onderzoeken die veel inzicht zouden kunnen scheppen in de ervaringen en belevenissen van bewoners die gedwongen hebben moet verhuizen wegens herstructurering:

- In dit onderzoek zijn ouderen twee tot vier jaar na de gedwongen verhuizing geïnterviewd. Een longitudinaal onderzoek waarbij mensen vlak na de gedwongen verhuizing worden geïnterviewd en vervolgens nogmaals 5 en 10 jaar later, zou een goed beeld kunnen geven hoe gedwongen verhuizers zich ontwikkelen in de nieuwe leefomgeving. Worden ze steeds meer tevreden met hun nieuwe leefomgeving of zijn veel bewoners inmiddels alweer verhuisd? Echter dit soort onderzoeken is wel moeilijk om met ouderen te doen, gezien de leeftijd.
- Een onderzoek naar verschillen tussen gedwongen verhuizers in grote steden en kleinere steden wordt steeds relevanter aangezien steeds meer kleinere steden ook herstructurering in wijken toepassen. Het is bijvoorbeeld niet ondenkbaar dat gedwongen verhuizers in kleinere steden verder weg komen te wonen van hun oude woonplek aangezien er minder wijken beschikbaar zijn waar zij terecht kunnen, waardoor ze vaker in andere gemeentes terecht komen.
- Dit onderzoek heeft als onderzoeksgroep ouderen van 55 jaar en ouder, echter het zou interessant zijn om te onderzoeken of er verschillen zijn tussen de derde en vierde generatie ouderen. De derde generatie ouderen zijn jonger dan 75 jaar en vaak nog redelijk vitaal. Voor

hen is het vaak nog niet noodzakelijk om naar een voor ouderen geschikte woning te verhuizen en voor hen zou een gedwongen verhuizing daarom slechter kunnen uitkomen dan voor de vierde generatie ouderen. Aan de andere kant speelt voor de vierde generatie ouderen de buurt een belangrijkere rol dan voor de derde generatie ouderen omdat ze vaak nog maar in kleine mate mobiel zijn en hun activiteiten steeds meer in en rond de woning plaatsvinden. Een gedwongen verhuizing uit een vertrouwde woonomgeving kan in dat opzicht weer meer impact hebben op oudere ouderen dan op jongere ouderen.
- In deze scriptie zijn ouderen gekozen om als onderzoeksgroep te gebruiken, dit is niet zonder reden gedaan. Ouderen zijn oververtegenwoordigd in de vroeg-naoorlogse wijken waar voornamelijk herstructurering wordt uitgevoerd. Er is echter nog maar weinig onderzoek gedaan naar de positie van ouderen in achterstandsbuurten, wat echter juist belangrijk lijkt te zijn omdat juist voor ouderen de nabije leefomgeving, oftewel de buurt, een belangrijke rol in het dagelijks leven speelt.

8.7 Aanbevelingen beleid

Ik wek mij geen illusies en ga in dit stukje geen aanbevelingen geven als: gemeentes en rijksoverheid, kijk nog eens goed naar de wetenschappelijke literatuur over het mixen van midden en lage inkomens en over het nut van het herdifferentiëren van de woningvoorraad in buurten. Ik houd het klein en zou willen dat er na de gedwongen verhuizing meer en beter om zou worden gekeken naar de ouderen. Uit deze scriptie is gebleken dat veel ouderen alle lange tijd in de woning, waar zij gedwongen uit hebben moeten vertrekken, woonden en dat er daarom vaak een grote emotionele waarde aan de woning zat. Uiteraard kunnen gemeentes en corporaties er niet voor zorgen dat ouderen deze waarde vergoed krijgen, wat wel zou kunnen worden gedaan is een aantal bezoeken brengen nadat de gedwongen verhuizing heeft plaatsgevonden. Eenmaal op de nieuwe woonplek komt het gemis naar boven van de vorige woning en hier schieten de gemeentes en corporaties vaak te kort door niks meer van zich te laten horen. Ouderen komen vaak alleen in de nieuwe woning en buurt terecht en vereenzaming door een combinatie van het gemis van de oude woning en het onbekende van de nieuwe woning en buurt, is dan niet ondenkbaar. Verschillende ouderen hebben dit ook zelf in de interviews aangegeven, dat ze het erg fijn hadden gevonden als er achteraf nog iemand was langs gekomen om te vragen of alles nog steeds naar wens was. Dit lijkt mij een typisch voorbeeld van: Kleine moeite, groot plezier. Uiteraard geldt dan wel, dat wanneer de ouderen aangeven moeite te hebben met de situatie, dat er een eventuele nazorgbehandeling in gang kan worden gezet. Hierbij kan worden gedacht aan het bekend maken van de ouderen met de buurt en ze in contact brengen met andere buurtgenoten of eventuele activiteiten in de buurt.
Een ander punt dat verbeterd zou kunnen worden, is de informatievoorziening over herstructureringsplannen vooraf aan de herstructurering. Veel ouderen gaven in de interviews aan dat ze al jaren geruchten hoorden dat hun woning gesloopt zou gaan worden, er werden zelfs periodes van 15 tot 20 jaar genoemd. Dit is voor bewoners erg stressvol. Sommige ouderen kregen soms letterlijk een mededeling van de gemeente dat ze hun woning binnenkort uit zouden moeten en vervolgens werd er jaren niks meer gehoord. Gemeentes

zouden dit moeten vermijden. Geen nieuws naar buiten brengen voordat het definitief is dat er herstructurering plaats gaat vinden.
Tot slot zou er geregeld moeten worden dat woningcorporaties beter gaan samenwerken met corporaties die ouderenwoningen aanbieden bij de herhuisvesting van ouderen. Sommige ouderen gaven aan dat ze zelf erg hun best hebben moeten doen om een aangepaste woning te krijgen omdat de woningcorporatie van hun vorige woning dit niet voor hen kon regelen. Ouderen zouden hier beter bij geholpen moeten worden.

Literatuurlijst

Beaumont, J., J. Burgers, K. Dekker, T. Dukes, S. Musterd, R. Staring & R. van Kempen (2003), Urban policies in the Netherlands. In: P. de Decker, J. Vranken, J. Beaumont & I. Van Nieuwenhuyze (eds.), On the origens of urban development programmes in nine European countries, pp. 119-137.

Beckhoven, E. van & R. van Kempen (2002), Het belang van de buurt: De invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in een Amsterdamse en Utrechtse buurt. Den Haag/ Utrecht: DGW/ NETHUR Partnership.

Bergeijk, E. van, et al., (2008), Helpt herstructurering? Effecten van stedelijke herstructurering op wijken en bewoners. Eburon, Delft / Universiteit Utrecht.

Bloem, B., T. van Tilburg & F. Thomése (2008), Residential Mobility in Older Dutch Adults: Influence of Later Life Events. International Journal of Aging and Later Life, 1, pp. 21-44.

Bolt, G. (2001), Wooncarrières van Turken en Marokkanen in ruimtelijk perspectief. Utrecht: Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Universiteit Utrecht.

Bolt, G. & R. van Kempen (2008), De mantra van de mix. Utrecht: FORUM.

Broek, L. van den & A. de Jong (2007), Woonwensen uit het Woononderzoek Nederland 2006. Ruimtelijk Planbureau Den Haag, Den Haag.

Brown, L.A. & E.G. Moore (1970), The intra-urban migration process: a perspective, Geografiska Annaler, 52B, pp. 368-381.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2010), Statline [online]. [Geciteerd 14 november 2010]. Beschikbaar op World Wide Web: <http://statline.cbs.nl/statweb>.

Clark, W.A.V. & M.C. Deurloo (2006), Aging in place and housing over-consumption. Journal of Housing and the Built Environment, 21, pp. 257-270.

Clark, W.A.V. & S. Davies (1990), Elderly Mobility and Mobility Outcomes: Households in the Later Stages of the Life course. Research on Aging, 12, pp. 430-462.

Courgeau, D. (1985), Interaction between Spatial Mobility, Family and Career Life-Cycle: A French Survey. European Sociological Review, 1, pp. 139-162.

Dieleman, F.M. (2001), Modelling residential mobility; a review of recent trends in research. Journal of Housing and the Built Environment, 16, pp. 249-265.

Elffers, H., W. Bernasco & G.J.N. Bruinsma (2005), Ruimtelijke effecten van plaatsgebonden maatregelen tegen misdaad. Een overzicht van de stand van zaken. Leiden: Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving.

Gemeente Den Haag (2003), Structuurvisie Den Haag Zuidwest. Gemeente Den Haag, Den Haag.

Gemeente Den Haag (2010a). Den Haag in cijfers [online]. [Geciteerd 16 december 2010]. Beschikbaar op World Wide Web: <http://denhaag.buurtmonitor.nl>.

Gemeente Den Haag (2010b). Staat van de Haagse herstructurering II. Gemeente Den Haag, Den Haag.

Gemeente Ede (2008). Doorpakken op kansen. Gemeente Ede, Ede.

Gemeente Ede (2010a), Gelders stedelijk ontwikkelingsgebied [online]. [Geciteerd op 17 november 2010]. Beschikbaar op World Wide Web: <http://www.ede.nl/bestuur/bestuur-diversen/grote-projecten/gelders-stedelijk-ontwikkelingsbeleid/#c1763>.

Gemeente Ede (2010b), Ede in Cijfers [Online]. [Geciteerd op 18 november 2010]. Beschikbaar op World Wide Web: <http://ede.buurtmonitor.nl/>.

Gemeente Rotterdam (2007) Stadsvisie Rotterdam. Ruimtelijke ontwikkelingsstrategie 2030. Gemeente Rotterdam, Rotterdam.

Gemeente Rotterdam (2010a), Staat van Rotterdam. Gemeente Rotterdam, Rotterdam.

Gemeente Rotterdam (2010b), RotterdamDATA [online]. [Geciteerd op 15 januari 2011]. Beschikbaar op World Wide Web: <http://213.160.249.87/reportportal/login.aspx?redirect=/reportportal/design/view.aspx>.

Gemeente Rotterdam (2010c) Wederopbouwwijken [online]. [Geciteerd op 15 december 2010]. Beschikbaar op World Wide Web: <http://www.rotterdam.nl/tekst:wederopbouwwijken_>.

Goetz, E.G. (2010), Better Neighborhoods, Better Outcomes? Explaining Relocation Outcomes in HOPE VI. Cityscape: A Journal of Policy Development and Research, 12, pp. 1-32.

Groot, C. de, Manting, D. & S. Boschman (2008), Verhuiswensen en verhuisgedrag in Nederland: Een landsdekkend onderzoek. Planbureau voor de Leefomgeving. Den Haag/ Bilthoven.

Helderman, A.C., C.H. Mulder & M. van Ham (2004), The changing effect of home ownership on residential mobility in the Netherlands, 1980-98. Housing Studies, 19, pp. 601-616.

Hooimeijer, P. (2007) Dynamiek in de derde leeftijd; de consequenties voor het woonbeleid. Universiteit van Utrecht in opdracht van VROM/WWI.

Huff, J.O. & W.A.V. Clark (1978), Stress and Cumulative Inertia: a Model of the Decision to Move. Environment and Planning, 10A, pp. 1101-1119.

Kearns, A. & P. Mason (2007), Mixed Tenure Communities and Neighbourhood Quality. Housing Studies, 22, pp. 661-691.

KEI (2010a), Nieuw Stedenbeleid: minder geld, meer verantwoordelijkheid voor gemeenten [Online]. [Geciteerd op 16 november 2010]. Beschikbaar op World Wide Web: <http://www.kei-centrum.nl/view.cfm?page_id=1893&item_type=nieuws&item_id=3030>.

KEI (2010b), KEI-overzicht: Rijksbeleid door de jaren heen [Online]. [Geciteerd 16 november 2010]. Beschikbaar op World Wide Web: <http://www.kei-centrum.nl/viewcfm?page_id=2398>.

Kempen, R. van (2010), From the residence to the global: the relevance of the urban neighbourhood in an era of globalization and mobility. Paper for the ENHR-conference "Urban Dynamics and Housing Change" Istanbul.

Kleinhans, R., L. Veldboer & J.W. Duyvendak (2000), Integratie door differentiatie? Een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen. Rotterdam/ Den Haag: Erasmus Universiteit Rotterdam/ Ministerie van VROM.

Kleinhans, R.J. & H.M. Kruythoff (2002), Herstructurering: in het spoor van de vertrekkers: een exploratief onderzoek naar de ervaringen van herstructureringsurgenten uit Hoograven (Utrecht) en Morgenstond (Den Haag). Utrecht: DGW-Nethur Partnership.

Kleinhans, R.J. (2004), Social implications of housing diversification in urban renewal: A review of recent literature. Journal of Housing and the Built Environment, 19, pp. 367-390.

Kleinhans, R.J. (2005), Sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting. Delft: Delft University Press.

Klerk, M.M.Y. (2004), Zorg en wonen voor kwetsbare ouderen. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Kullberg, J. (2001), Matchen, sturen, communiceren. Woonruimteverdeling en ontspanning op de woningmarkt, Volkshuisvesting en Woningmarkt 32, Delft (Delftse Universitaire Pers).

Litwak, E. & C.F. Longino (1987), Migration patterns among the elderly: A developmental perspective.The Gerontologist, 27, pp. 267-272.

Marissing, E. van, G. Bolt & R. van Kempen (2004). Stedelijk beleid en sociale cohesie in twee herstructureringswijken: Nieuw-Hooggraven (Utrecht) en Bouwlust (Den Haag). Utrecht: Faculteit Geowetenschappen, Universiteit Utrecht.

Meer, M.J. van der (2006), Older adults and their sociospatial integration in The Netherlands. University of Amsterdam, Faculty of Social and Behavioural Sciences.

Mulder, C.H. (1993), Migration Dynamics: A Life Course Approach. Amsterdam, Thesis Publishers.

Mulder, C.H. (1996), Housing Choice: Assumptions and approaches. Journal of Housing and the Built Environment, 11, pp. 209-232.

Mulder, C.H. & P. Hooimeijer (1999), Residential relocations in the life course. In: L.J.G. van Wissen & P.A. Dykstra (eds.), Population issues: an interdeciplinary focus. New York: Kluwer/ Plenum, pp. 159-186.

Musterd, S. (2000), Het omgevingseffect: het geloof en de angst. Agora, 16, pp. 14-15.

Nicis (2008), Bloei en verval van vroeg-naoorlogse wijken. Den Haag: Nicis Institute.

Popkin, S.J., D.K. Levy, L.E. Harris, J. Comey & M.K. Cunningham (2004), The Hope VI Program: what about the residents? Housing Policy Debate, 15, pp. 385-413.

Popp, H. (1976), The residential location process. Some theoretical and empirical consederations. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie , 67, pp. 300-305.

Posthumus, H., G. Bolt & R. van Kempen (2010), Effecten van sloop: Sloopurgenten verhuizen naar betere buurten. Urban and Regional research centre Utrecht – Faculty of Geosciences – Universiteit Utrecht

Provincie Gelderland (2010), Grote steden wijkaanpak [Online]. [Geciteerd 15 november 2010]. Beschikbaar op World Wide Web:
< http://www.gelderland.nl/eCache/DEF/11/259.html>.

RIGO, (2010), Senioren op de woningmarkt: Nieuwe generaties, andere eisen en wensen. RIGO, Research en Advies BV in opdracht van het ministerie van VROM/WWI.

Ritsilä, J. & Ovaskainen, M. (2001), Migration and regional centralization of human capital. Applied Economics, 33, pp. 317-325.

Rossi, P.H. (1955), Why Families Move: A Study in the Social Psychology of Urban Residential Mobility. Glencoe: Free Press.

Schnabel, P. (2006), Een prettig gevuld bestaan. Hoe ouderen hun tijd besteden. Hoofdstuk uit boek: De vergrijzing leeft: Kansen en keuzen in een verouderende samenleving, pp. 179-191. Uitgeverij Prometheus, Amsterdam.

Slob, A., G. Bolt, R. van Kempen (2005), Waterbedeffecten van stedelijk beleid. Deelrapport 1: theoretische achtergronden. Nicis Institite en Universiteit Utrecht.

Slob, A. (2006), Waterbedeffecten: probleem of oplossing? Deelrapport 2: een analyse van beleidseffecten. Nicis Institute en Universiteit Utrecht.

Slob, A., G. Bolt & R. van Kempen (2008), Na de sloop: Waterbeseffecten van gebiedsgericht stedelijk beleid. Den Haag / Utrecht: Nicis Institute / Faculteit Geowetenschappen, Universiteit Utrecht.

Uitermark, J. (2003), 'Social Mixing' and the Management of Disadvantaged Neighbourhoods: The Dutch Policy of Urban Restructuring Revisited. Urban Studies, 40, pp. 531-549.

VROM (1997), Nota Stedelijke Vernieuwing. Den Haag: Ministerie van VROM.

VROM (2003), Met zorg gekozen? Woonvoorkeuren en woningmarktgedrag van ouderen en mensen met lichamelijke beperkingen. Den Haag: Ministerie van VROM.

VROMraad, (2005), Oude bomen? Oude bomen moet je niet verplanten. Den Haag: Ministerie van VROM.

Wassenberg, F & S. Binken (2007), Ouderen in aandachtswijken. Delft: Onderzoeksinstituut OTB.

Winstanley, A., Thorns, D.C. & Perkins, H.C. (2002), Moving House, Creating Home: Exploring Residential Mobility. Housing Studies, 17, pp. 813-832.

Wolf, S. e.a. (2006), Herhuisvesting na de sloop. Ervaringen van bewoners uit herstructureringsgebieden. Utrecht: Gemeente Utrecht, Bestuursinformatie.

Zwaard, J. van der & J. de Wilde (2008), Thuis in de nieuwe wijk. Woonbeleving en wijkbetrokkenheid van herstructurering-uitverhuizers. Rotterdam: Stimulans.

Bijlage: Topiclijst

1. De woonsituatie voor de herstructurering en gedwongen verhuizing

1.1 Waardering vorige woning

Wat waren positieve punten van de woning en wat waren negatieve punten? Waarom? wat mist u het meest aan uw vorige woning?

1.2 Waardering vorige buurt

Wat waren positieve punten van de buurt en wat waren negatieve punten? Waarom? wat mist u het meest aan uw vorige buurt?

1.3 sociale contacten in de vorige buurt

Met wie was er contact en wat hield dit contact in/ met wie was er absoluut geen contact, hoe kwam dit? Met wie had u nog graag contact gehad? Waarom kwam dit er niet van? Had u graag meer vrienden of familie in de buurt gehad? Aan welke contacten in de buurt hecht u de meeste waarde?

2. De gedwongen verhuizing (gestructureerd gedeelte van het interview, komt overeen met de telefonische enquête van het onderzoek dat door de universiteit Utrecht wordt uitgevoerd naar waterbedeffecten van herstructurering zodat deze antwoorden ook in dit onderzoek gebruikt kunnen worden)

- *Opgelegde beperkingen – wat mag?*
    - Heeft u zelf een woning gezocht of heeft de woningcorporatie een woning voor u gezocht?
    - Indien zelf gezocht: heeft u naar sociale huur-, pacticuliere huur-, of koopwoningen gezocht?
    - Indien sociale huur: waren er beperkingen wat betreft de woningen waaruit u kon kiezen? (Bijvoorbeeld grootte, eengezinswoning, hoogte huur)
    - Waren er beperkingen wat betreft de buurt waaruit men kon kiezen?
    - Hoe lang had u om een nieuwe woning te vinden?
    - Hoe vaak mocht u reageren op een woning?
    - Hoe vaak mocht u een woning weigeren?
    - Heeft u ook op woningen gereageerd buiten het zoekprofiel? Zo ja, waarom? Met welk resultaat?

- *Begeleiding – welke hulp?*
    - Heeft u begeleiding gekregen bij het zoekproces uw verhuizing? Zo ja, door wie bent u begeleid (corporatie/gemeente)?
    - Heeft u naast de corporatie ook begeleiding van andere partijen gekregen? Bijvoorbeeld: zorginstelling GGD, ouderenorganisatie, uitkeringsinstantie.
    - Op welke manier bent u begeleid? Bijvoorbeeld: hulp/toeleiding zoeken naar werk, opleiding, computer/taallessen, opvoedingsondersteuning, kinderopvang, schuldhulpverlening, formulieren invullen, zorg.
    - **OF**: Heeft u naast hulp bij het zoeken naar een woning nog andere hulp/ondersteuning gekregen? Zo ja, welke?
    - In welke periode heeft u die hulp gekregen (hoe lang?)?
    - Wat heeft deze hulp/ondersteuning voor u betekend?
    - Hoe tevreden bent u met deze hulp/ondersteuning? Waar heeft u het meest aan gehad? Wat had beter gekund?

- *Vrijwillige beperkingen – wat is gewenst?*
    - Heeft u tussen alle beschikbare woningen in uw gemeente gezocht of had u specifieke eisen waaraan uw nieuwe woning en buurt moesten voldoen?
    - Wat was het belangrijkste bij uw zoektocht: de woning of de buurt?
    - Welke kenmerken van de woning waren belangrijk bij uw zoektocht? Waarom waren deze kenmerken belangrijk? Waren bepaalde kenmerken veel belangrijker, doorslaggevender, dan andere? Zo ja, waarom?
    - Was er een bepaald soort woningen waar u zeker niet naar toe wilde verhuizen? Zo ja, om wat voor soort woningen ging het? Waarom was dat zo?
    - Welke kenmerken van de buurt waren belangrijk bij uw zoektocht? Waarom waren deze kenmerken belangrijk? Waren bepaalde kenmerken veel belangrijker dan andere? Zo ja, waarom was dat zo?
    - Waren vooral de kenmerken van de straten om de woning heen belangrijk of ging het om de kenmerken van een groter gebied?
    - Waren er bepaalde buurten waar u zeker niet naar toe wilde verhuizen? Zo ja, om wat voor soort buurten ging het? Waarom was dat zo?
    - Heeft u ervoor gekozen om in bepaalde buurten te zoeken omdat die buurten uw voorkeur hadden, of omdat u liever niet in andere buurten wilde wonen?

- *Uiteindelijke keuze – wat is gekozen?*
    - Op hoeveel woningen heeft u gereageerd?
    - Hadden al deze woningen de kenmerken die u wenste (noem de kenmerken – buurt en woning – die eerder zijn aangegeven)? Zo nee, waarin weken de woningen af? Waarom heeft u toch op de woningen gereageerd?
    - Heeft u een woning of meerdere woningen geweigerd? Waarom heeft u de woning(en) geweigerd?
    - Heeft uw huidige woning en buurt de kenmerken die u wenste (noem de kenmerken – buurt en woning – die eerder zijn aangegeven)? Zo nee, waarin wijkt de woning af? Waarom heeft u uw huidige woning toch geaccepteerd?
    - Waarom heeft u niet een soortgelijke woning in een andere buurt genomen?
    - Waarom heeft u niet een andere woning in uw huidige buurt gekozen?
    - Bent u nu tevreden met uw huidige woning en buurt? Waarom?
    - Wilt u hier binnenkort weg? Zo ja, waarom?
    - Hoe vindt u het contact met uw nieuwe buurtgenoten?
    - Hoe vindt u dat uw buurt zich heeft ontwikkeld?

3. Reactie en gevoel op bericht van herstructurering en gedwongen verhuizing

Wat was de eerste reactie op het nieuws dat men gedwongen moest verhuizen? Hoe heeft dit gevoel zich in de loop der tijd ontwikkelt? Positiever geworden? Negatiever geworden? En waarom is dit gevoel gelijk gebleven/veranderd?

4. De nieuwe woonplek

4.1 Waardering nieuwe woning en buurt vlak na de verhuizing

Wat werd meteen als positief ervaren en wat als negatief? En waarom? Wat is het meest positieve punt? En wat het meest negatieve?

4.2 Huidige waardering nieuwe woning en buurt

Is de waardering over onderwerpen bij punt 4.1 besproken, in de loop der tijd veranderd? Zo ja , waarom? Hoe?

4.3 Sociale contacten op de nieuwe woonplek

Met wie is er contact en wat houdt dit contact precies in? Met wie is er geen contact en waarom niet? Vindt men dit jammer? Met wie zou men nog meer contact willen hebben?

4.4 Vergelijking van sociale contacten op de oude en de nieuwe woonplek

Zijn er meer of minder contacten of wordt er vooral nog met mensen uit de vorige buurt omgegaan? Waarom zijn er meer of minder contacten, waar ligt dit aan? Vindt men dit prettig?

4.5 Eventuele verandering van sociale activiteiten op de nieuwe woonplek

Is het sociale activiteitenpatroon veranderd na de verhuizing? Gaat men meer of minder vaak de deur uit. Heeft deze verandering direct te maken met de verandering van woning en buurt? En hoe komt dit dan?

4.6 Vergelijking algemene waardering tussen de oude en de nieuwe woonplek

Mensen zelf verhaal laten doen denk ik. Bij weinig respons duidelijk vragen welke woonsituatie ze fijner vinden, de oude of de nieuwe en dit vervolgens laten verklaren met de belangrijkste redenen.

5. Met oog op de toekomst

5.1 Eventuele wens om terug te keren naar de oude woonplek of door te verhuizen naar andere woning? Waarom wel of niet?

5.2 Zouden er achteraf andere keuzes zijn gemaakt als de gedwongen verhuizing over zou worden gedaan?

Zo ja, welke? Zo nee, oke.